

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**FİL SÜRÜ OPTİMİZASYON ALGORİTMASI
KULLANARAK ANFİS
PARAMETRELERİNİN ÖĞRENİLMESİ**

Şeyma DURAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı

**EKİM-2023
KONYA
Her Hakkı Saklıdır**

TEZ KABUL VE ONAYI

Şeyma DURAK tarafından hazırlanan “Fil Sürü Optimizasyon Algoritması Kullanarak ANFIS Parametrelerinin Öğrenilmesi” adlı tez çalışması 12/09/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Şaban GÜLCÜ

.....

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Merve ACILAR

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Betül UZBAŞ

.....

Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../20.. gün ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Şerife Yurdağül KUMCU
FBE Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Şeyma Durak

10/10/2023

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİL SÜRÜ OPTİMİZASYON ALGORİTMASI KULLANARAK ANFİS PARAMETRELERİNİN ÖĞRENİLMESİ

Şeyma DURAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Merve ACILAR

2023, 55 Sayfa

Jüri

Doç. Dr. Şaban GÜLCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Merve ACILAR
Dr. Öğr. Üyesi Betül UZBAŞ

Bulanık Sistem, bulanık mantık prensiplerine dayanan bir yapay zekâ ve denetim yaklaşımıdır. Geleneksel mantık sistemlerinden farklı olarak, doğrusal ve kesin kurallar yerine, bulanık kümeler, bulanık kurallar ve bulanık çıkarım mekanizmalarıyla çalışır. Karmaşık ve belirsiz sistemleri modellemek ve kontrol etmek için daha esnek bir yaklaşım sağlar. Özünde uzman tabanlı olan bulanık sistemlerin, parametreleri ayarlanırken her zaman uzmana ulaşmak mümkün olmayabilir veya büyük veri kümeleri karşısında yeterli doğrulukta parametreler belirlenemeyebilir. Bu sebeple makine öğrenmesi veya optimizasyon algoritmaları kullanılarak ilgili parametrelerin ayarlanması günümüzde rağbet gören bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu amaçla literatürde, giriş ve çıkışı olan eğitim veri kümesinden öğrenen Uyarlamalı Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi'nin (ANFIS) sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

Bu tez çalışmada, ANFIS parametrelerinin öğrenimi için Fil Sürü Optimizasyon (EHO) algoritması kullanılması önerilmiş ve ANFIS-EHO olarak adlandırılmıştır. EHO, lider filin doğru çözüme doğru ilerlediği ve takipçi fillerin onu takip ederek global bir arama yapabildiği fil sürü davranışını taklit eden meta-sezgisel bir optimizasyon algoritmasıdır. Önerilen yöntemin başarısı, dört adet lineer olmayan statik sistem kimliklendirilme problemi üzerinde ölçülmüştür. Deneysel çalışma olarak 4-9-16 bulanık kurallı ANFIS sistemine ait parametrelerinin öğrenilmesi EHO algoritması ile gerçekleştirilmiş, bu çalışma 30 kez tekrarlanmıştır. RMSE hata değerleri ve R^2 değerleri raporlanmıştır. En iyi sonuçlar, tüm problemler için 16 Kurallı yapıda elde edilmiştir. ANFIS-EHO algoritmasının başarısını tartışmak için Genetik Algoritmalar ve Parçacık Sürü Optimizasyonu algoritmaları ile 16 Kurallı ANFIS yapısının parametreleri öğrenilmiştir. Her bir lineer olmayan statik sistem için algoritmalar 30 kez çalıştırılmış ve elde edilen sonuçlar Wilcoxon işaret sıra testi kullanılarak istatistikî olarak kıyaslanmıştır. Sonuçlara göre ANFIS-EHO algoritmasının daha başarılı ve tutarlı sonuçlar ürettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Anfis, Bulanık Sistem, Fil Sürü Optimizasyonu, Anfis Parametre Optimizasyonu

ABSTRACT

MS THESIS

LEARNING ANFIS PARAMETERS USING ELEPHANT HERDING OPTIMIZATION ALGORITHM

Şeyma DURAK

**THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF
NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
IN COMPUTER ENGINEERING**

Advisor: Asst. Prof. Dr. Ayşe Merve ACILAR

2023, 55 Pages

Jury

**Assoc. Prof. Dr. Şaban GÜLCÜ
Asst. Prof. Dr. Ayşe Merve ACILAR
Asst. Prof. Dr. Betül UZBAŞ**

Fuzzy systems are an artificial intelligence and control approach based on the principles of fuzzy logic. Unlike traditional logic systems, they operate using fuzzy sets, fuzzy rules, and fuzzy inference mechanisms instead of linear and exact rules. They provide a more flexible approach for modeling and controlling complex and uncertain systems. Fuzzy systems are inherently expert-based, and it may not always be possible to reach an expert when adjusting their parameters, or parameters may not be determined with sufficient accuracy in the face of large data sets. For this reason, adjusting the relevant parameters using machine learning or optimization algorithms has become a popular research topic today. For this purpose, the Adaptive Network-Based Fuzzy Inference System (ANFIS), which learns from a training data set with input and output, is frequently used in the literature.

In this thesis study, the Elephant Swarm Optimization (EHO) algorithm is proposed for learning ANFIS parameters and is named ANFIS-EHO. EHO is a meta-heuristic optimization algorithm that mimics elephant herd behavior, where the lead elephant advances towards the correct solution and the follower elephants can perform a global search by following it. The success of the proposed method is measured on four nonlinear static system identification problems. As an experimental study, the parameters of the ANFIS system with 4-9-16 fuzzy rules were learned using the EHO algorithm, and this study was repeated 30 times. RMSE error values and R2 values are reported. The best results were obtained for the 16-rule structure for all problems. To discuss the success of the ANFIS-EHO algorithm, the parameters of the 16-rule ANFIS structure were learned using the Genetic Algorithms and Particle Swarm Optimization algorithms. For each nonlinear static system, the algorithms were run 30 times and the results were statistically compared using the Wilcoxon signed-rank test. According to the results, the ANFIS-EHO algorithm was found to produce more successful and consistent results.

Keywords: Anfis, Fuzzy System, Elephant Herd Optimization, Anfis Parameter Optimization

ÖNSÖZ

Tez çalışmam da ilgi ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Merve ACILAR'a teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Şeyma DURAK
KONYA-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı.....	2
1.2. Tezin Yapısı	2
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	3
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	7
3.1. Bulanık Mantık	7
3.1.1. Bulanık Mantık Genel Özellikleri.....	7
3.1.2. Bulanık Mantık Kullanım Alanları	8
3.2. Bulanık Sistemler.....	9
3.2.1 Bulanık Sistem Yapısı	9
3.3. Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS)	12
3.3.1 Üyelik Fonksiyonları	14
3.3.2 ANFIS Kural ve Katman Yapısı	15
3.4. Fil Sürü Optimizasyon Algoritması (EHO)	17
3.4.1 Fil Sürü Optimizasyon Algoritmasının Avantajları.....	20
4. FİL SÜRÜ OPTİMİZASYON ALGORİTMASI KULLANARAK ANFIS PARAMETRELERİNİN ÖĞRENİLMESİ	22
4.1. Veri Kümelerinin Hazırlanması	22
4.2. Popülasyondaki Bireylerin Kodlanması	23
4.3. Başlangıç Popülasyonun Oluşturulması	27
4.4. Uygunluk Fonksiyonun Açıklanması	28
4.5. EHO Algoritması Kullanarak ANFIS Parametrelerinin Öğrenilmesi	28
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	31
5.1 ANFIS-EHO Algoritmasına ait Araştırma Bulguları	31
5.2 ANFIS-EHO Algoritması ile GA ve PSO Algoritmalarının Karşılaştırılması	37

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	41
6.1 Sonuçlar	41
6.2 Öneriler	41
7. KAYNAKLAR	42
ÖZGEÇMİŞ	1

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

GD	Kademeli İniş (Gradient Descent)
LSE	En Küçük Kareler Yöntemi (Least Squares Estimate)
ANFIS	Uyarlamalı Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistemi (Adaptive Neural Fuzzy Interface System)
EHO	Fil Sürü Optimizasyonu (Elephant Herding Optimization)
PSO	Parçacık Sürü Optimizasyonu (Particle Swarm Optimization)
GA	Genetik Algoritma (Genetic Algorithm)
ABC	Yapay Arı Koloni Algoritması (Artificial Bee Colony Algorithm)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Bulanık Sistem Yapısı	10
Şekil 3.2. Türev Tabanlı ANFIS Eğitim Yaklaşımları (Karaboga & Kaya, 2019)	13
Şekil 3.3. Sezgisel ve Meta-Sezgisel Tabanlı ANFIS Eğitim Yaklaşımları (Karaboga & Kaya, 2019).....	13
Şekil 3.4. ANFIS Çıkarım Sistemi (Jang, 1993)	15
Şekil 3.5. ANFIS Ağ Yapısı (Jang, 1993)	15
Şekil 3.6. Fil Popülasyon-Klan yapısı	17
Şekil 4.1. Her bir girişin iki üyelik fonksiyonuna ayrıldığı ANFIS yapısı için örnek bir birey kodlaması.....	23
Şekil 4.2. Genelleştirilmiş çan eğrisi parametre anlamları ve değişimlerinin etkilerine örnekler (a) Parametre anlamları; (b) a parametresinin değişimin etkisi; (c) b parametresinin değişimin etkisi; (d) c parametresinin değişimin etkisi	24
Şekil 4.3. Örnek kodlama yapısı Şekil 4.1’de verilen bireye karşılık gelen ANFIS Yapısı.....	26
Şekil 5.1. a) s1 Eğitim b) s1 Test c) s2 Eğitim d) s2 Test e) s3 Eğitim f) s3 Test g) s4 Eğitim h) s4 Test Kümeleri için Gerçek Çıkış ile ANFIS-EHO’nun ürettiği Tahmini Çıkış Grafikleri	34
Şekil 5.2. a) s1 Eğitim b) s1 Test c) s2 Eğitim d) s2 Test e) s3 Eğitim f) s3 Test g) s4 Eğitim h) s4 Test için “Tahmin-Gerçek Değer” saçılma grafiği	36
Şekil 5.3. a) s1 b) s2 c) s3 d) s4 için “Uygunluk Değeri-İterasyon Sayısı” grafiği	39
Şekil 5.4. a) s1 Eğitim b) s1 Test c) s2 Eğitim d) s2 Test e) s3 Eğitim f) s3 Test g) s4 Eğitim h) s4 Test için “Ortalama Başarı Sırası-Algoritmalar” grafiği	40

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1. Klan Güncelleme Operatörü Sözde Kodu	19
Çizelge 3.2. Ayrılma Operatörü Sözde Kodu	20
Çizelge 4.1. Sistem Kimliklendirmede Kullanılan Lineer Olmayan Statik Sistemler ...	23
Çizelge 4.2. Herbir Giriş için Kullanılan Üyelik Fonksiyonu Sayısı ve Kural Sayısına göre Hesaplanan Birey Boyutları	27
Çizelge 4.3. Birey Kodlamasının Öncül Kısmı için Kullanılacak Arama Uzayının Belirlenmesi	27
Çizelge 4.4. ANFIS-EHO Sözde Kodu	29
Çizelge 4.5. Fil Sürü Optimizasyon Algoritması Hiper Parametre Değerleri	29
Çizelge 5.1. ANFIS-EHO'nun Lineer Olmayan Statik Sistemleri Kimliklendirme Başarısı (RMSE)	31
Çizelge 5.2. Farklı popülasyon boyutlarına göre s4 ait RMSE değerleri	33
Çizelge 5.3. ANFIS-EHO'nun Lineer Olmayan Statik Sistemleri Kimliklendirme Başarısı (R^2)	35
Çizelge 5.4. GA ve PSO için kullanılan hiper parametre değerleri	37
Çizelge 5.5. ANFIS-EHO, GA ve PSO 'nun 16 Kurallı ANFIS yapısı eğitimi için RMSE ortalamaları	37
Çizelge 5.6. Lineer Olmayan Statik Sistemler İçin Wilcoxon İşaret Sıra Testi p değeri Sonuçları	38

1. GİRİŞ

Günümüzde hayatımızı kolaylaştıran pek çok ürün yapay zeka teknolojisini kullanarak geliştirilmiştir. Otomotiv sektörü (Modi vd., 2012), enerji sistemleri (Al Badwawi vd., 2019), tıp ve sağlık (Omogegbe vd., 2020), finans ve ekonomi (Marcek, 2012), endüstriyel kontrol (Srivastava vd., 2011), trafik ve ulaşım (Ali vd., 2021), robotik (M. Wang & Liu, 2005), tarım ve çevre (Kurniasih vd., 2018) yapay zekanın çeşitli alanlarda nasıl kullanıldığını gösteren sadece birkaç örnektir. Yapay zeka, insanların karar verme ve belirsizlikle ilişkili düşüncelerini daha iyi anlamayı sağlayarak bulanık mantık sisteminin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bulanık mantık, ilk olarak Lotfi A.Zadeh tarafından geliştirilen bir teori olarak ortaya çıkmıştır (Zadeh, 1965). Bu teori, üyelik derecelerinin sürekli bir aralıkta olduğu nesnelere bir sınıfını tanımlar. Her bir nesne için, o nesnenin bu sınıfa ait olma derecesini belirten bir fonksiyon kullanır. Bu fonksiyon, her bir nesnenin sınıfına ne kadar uyduğunu ifade eden bir değer üretir, bu değer 0 ile 1 arasında değişir.

Yapay sinir ağları, karmaşık veri yapılarını analiz etme, desen tanıma, tahmin yapma, sınıflandırma ve karar verme yeteneğine sahip olan yapay zeka tekniklerinden biridir. Beynin çalışma sisteminden esinlenerek geliştirilmiştir. Yapay sinir ağları, biyolojik nöronların birbirine bağlanması gibi girdileri işleyen, genellikle adaptif özelliklere sahip yapay nöronlardan oluşur ve işlemleri gerçekleştirmek için farklı etki seviyelerinde birbirine bağlanır. Lineer olmayan yapıya sahip olması, girdi ve çıktı eşleştirmeleri ile modellenmesi, adaptasyon, hatayla karşılaştığında duyarlı olması yapay sinir ağlarının genel avantajları olarak tanımlanabilir (Haykin, 1999). Gerçek hayatta kalite kontrol (Alimi vd., 2020), finans-tahmin (Sharma vd., 2020), ekonomik-tahmin (Scholar vd., 2021), kredi ölçeklendirme (M. Wang & Ku, 2021), yapı tanımlama-konuşma (Wijonarko & Zahra, 2022), işlem modelleme-yönetim (Gupta vd., 2021), siber güvenlik (Mitchell vd., 2019), iflas tahmini (Marso & Merouani, 2020) yapay sinir ağlarının yaygın kullanım alanlarında etkili çözümler sunmuştur.

Bulanık mantık ve yapay sinir ağları teknikleri bir araya gelerek sinirsel bulanık ağları (NFN) oluşturur. Sinir ağlarının öğrenmesi, adaptasyon yeteneklerini kazanması hem de belirsizliklerle başa çıkması konusunda birçok yöntem bulunmaktadır. Jang tarafından geliştirilen ANFIS, ilk defa bu iki yaklaşımın bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır (Jang, 1993). Literatür araştırmalarına göre günümüzde sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak kabul görmüştür.

1.1. Tezin Amacı

Bu tezin amacı, geleneksel yöntemlere alternatif olarak uzman desteği olmadan bulanık sistemlerin parametrelerini öğrenmek için bir yaklaşım sunmaktadır. EHO algoritmasının kullanılmasıyla, bulanık sistem parametrelerinin öğrenilmesi ve doğru sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir. ANFIS, bulanık mantık ve yapay sinir ağlarının birleşimi olarak düşünülen bir yapay zeka modelidir. EHO, lider ve takipçi fillerin davranışlarını taklit eden bir optimizasyon algoritmasıdır. Bu çalışmada, EHO algoritması ANFIS parametrelerinin öğrenilmesinde kullanılmış ve lineer olmayan statik sistemlerin kimliklendirilmesi üzerinde deneysel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Tez, bulanık sistemlerin parametre öğrenme sürecinde yeni bir yaklaşımın etkinliğini araştırmayı ve bulanık sistemlerin uygulama alanlarında performansı artırmayı amaçlamaktadır.

1.2. Tezin Yapısı

Tez çalışması 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde bulanık mantık, yapay sinir ağları ve bu ikisinin bir araya gelmesiyle oluşan ANFIS yapısı üzerinde genel olarak anlatılıp örneklendirilmiştir. İkinci bölümünde, kaynak araştırması yapıp ANFIS parametre yapısının eğitilmesinde kullanılan yöntemler incelenmiştir. Üçüncü bölüm materyal ve yöntemler anlatılmıştır. Bu bölümde ANFIS parametrelerinin eğitilmesini daha iyi anlamak için bulanık mantık, bulanık sistemler, ANFIS modeli, EHO algoritması konularına değinilmiştir. Dördüncü bölüm olan araştırma bulguları ve tartışma kısmında, ANFIS'in diğer meta-sezgisel algoritma yöntemleriyle karşılaştırması yapılmıştır. Beşinci bölümde olan sonuç ve öneriler kısmında tez çalışmasından elde edilen sonuçlar değerlendirilip öneriler ele alınmıştır. Altıncı bölümde tez çalışmasında faydalanılan kaynaklar belirtilmiştir.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

ANFIS, pek çok mühendislik probleminin çözümünde kullanıldığı için önem arz etmektedir. Bu amaçla son yıllarda yapılmış çeşitli mühendislik alanlarına ait literatür çalışması aşağıda sunulmuştur.

Jang ve arkadaşları (2005) yapmış oldukları çalışmalarında, ANFIS'in temellerini, çalışma prensiplerini ve parametre eğitimi sürecini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Bulanık mantık prensiplerine dayalı olan ANFIS, yapay sinir ağları ve bulanık hesaplama konularını ele alarak öğrenme ve makine zekâsı alanında hesaplamalı bir yaklaşım sunmaktadır (Jang vd., 2005).

Varol (2016) çalışmasında, zaman serisi tahmini için bulanık çıkarım sistemi yöntemi olan ANFIS'i kullanmış ve tüketici fiyat endeksinin tahminine göre sonuçlar elde etmiştir (Varol, 2016).

G. Bin Huang ve arkadaşları (2012), En Küçük Kare Destek Vektör Makinesi (LS-SVM) ve Yakınsak Destek Vektör Makinesi (PSVM) yöntemlerinin ikili sınıflandırma uygulamalarında kullanılmasının yaygın olduğunu fakat regresyon ve çok sınıflandırma uygulamalarında doğrudan kullanılmadığını göstermiştir. Bu yöntemler yerine ELM diye adlandırılan birleşik öğrenme yöntemiyle daha iyi performans elde ederek ANFIS'in öğrenme yöntemleriyle karşılaştırma yapmıştır (G. Bin Huang vd., 2012).

Karaboğa ve Kaya (2019) çalışmalarında, ANFIS'in eğitimi için kullanılan heuristik ve hibrit yaklaşımları incelemiştir. ANFIS eğitimde türev tabanlı GD, LSE ve türev tabanlı olmayan Genetik Algoritma (GA), Parçacık sürü optimizasyonu (PSO), Yapay Arı Koloni Algoritması (ABC) algoritmalarının kullanıldığını ifade etmişlerdir. Ancak son zamanlarda daha iyi performans elde etmek için heuristik tabanlı ANFIS eğitim algoritmalarına yönelik bir eğilim olduğunu belirlemiştir. (Karaboga & Kaya, 2019).

Abdollahizad ve arkadaşları (2021), bir doğal afet olan toprak kayması eğilimi analizi için bir yöntem olan Heyelan Duyarlılık Analizi (LSA) üzerinde çalışılmıştır. Odak noktası, ANFIS modeli ile sırasıyla Gri Kurt Optimizasyonu (GWO), PSO, Kurbağa Sıçraması Algoritması (SFLA) meta-sezgisel yöntemleri birleştirilmiştir. En iyi sonuçları ANFIS-PSO ile elde etmiştir. Çalışma, optimizasyon algoritmalarının uygun seçiminin, tekniklerin belirlenmesi ile toprak kayması eğilimi modelleme sürecini kolaylaştırabileceği göstermiştir. (Abdollahizad vd., 2021).

Sharabiani ve arkadaşları (2022) çalışmalarında, parboiled kabukların kızılötesi-sıcak hava (IR-HA) kurutma kinetiğini modellemek için ANFIS, yapay sinir ağıları (ANN) ve destek vektör regresyonu (SVR) gibi yöntemler kullanarak, kurutma süresi, kurutma sıcaklığı ve IR gücü gibi faktörlere bakılarak nem oranı tahmini yapmak uygulamışlardır. Sonuç olarak yüksek giriş hava sıcaklığı ve IR gücünün kurutma süresini azalttığını göstermiştir (Sharabiani vd., 2022).

Turki ve arkadaşları (2014) çalışmalarında, doğrusal olmayan sistemleri tanımlamak ve kontrol etmek için ANFIS ön koşul parametrelerinin ayarlanması için PSO ve GA ve sonuç parametrelerini ayarlamak için ise LSE algoritmaları ile hibrit bir öğrenme yöntemi uygulamıştır. Aynı problemlere uygulanan GD yöntemi ile karşılaştırarak en iyi sonuçları evrimsel teknikleri kullanarak elde etmiştir (Turki vd., 2014).

Banadkooki ve arkadaşları (2020) çalışmalarında, yeraltı suyunun (GW) genel kalitesinin belirlenmesi için ANFIS, destek vektör makineleri (SVM) ve yapay sinir ağı (ANN) modelleri kullanılarak akiferlerin toplam çözünmüş katıların tahmin etmek için çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda ANFIS yapısında MLP ve SVM modellerinin aksine hibrit ANFIS yönteminde, ANN ve SVM modelleri eğitim ve test aşamasında yüksek doğruluk göstermiştir (Banadkooki vd., 2020).

Yonar ve Yonar (2022) çalışmalarında, hava kirliliğini modellemek ve tahmin etmek için ANFIS kullanılarak çalışma yapılmıştır. ANFIS'in eğitim sürecinde, parametreleri optimize etmek için GA, PSO, DE gibi farklı meta-sezgisel algoritmalar kullanarak gerçekleştirilmiştir. Sülfür Dioksit (SO_2), Ozon (O_3), Azot Dioksit (NO_2) Karbon Monoksit (CO), gibi hava parametreleri ile rüzgar hızı, sıcaklık, basınç ve nem gibi çeşitli meteorolojik parametreler kullanarak İstanbul'da günlük hava kirliliği tahminlerini elde etmiştir. GA, PSO, DE ile eğitilen ANFIS'in tahmin sonuçları, klasik ANFIS sonuçlarıyla karşılaştırmış ve eğitilen ANFIS yaklaşımların modelleme ve tahmin etme konusunda daha başarılı olduğunu göstermiştir (Yonar ve Yonar, 2022).

Li ve arkadaşları (2023) çalışmalarında, Çin-Moğolistan-Rusya sınır bölgelerinde yangınların potansiyel tetikleyicilerini anlamak ve yangınların daha olası olduğu alanları tahmin etmek için ANFIS kullanılarak simüle edilmiştir. ANFIS modelini optimize etmek için PSO ve GA kullanılmıştır. ANFIS-PSO ve ANFIS-GA gibi hibrit ANFIS modelleri, tek başına ANFIS modelinin öğrenme aşamasında daha iyi performans göstermiştir. Yüksek sınıflandırma doğruluğu ve iyi model performansı, ANFIS-PSO ile yangın olasılığını tahmin etmek için kullanabileceğini göstermektedir (Li vd., 2023).

Robati ve arkadaşları (2020) çalışmalarında, İran İslam Cumhuriyeti'nde yoksulluğun modellenmesi üzerine 1996-2017 yılları arası dönem incelenmiştir. Zaman serisi verilerini kullanarak, ANFIS ağına Farklılaşma Evrimi (DE) algoritması ile eğitim yaparak İran Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ne ilişkin verileri bu eğitilmiş ağda modellemiştir. Çalışma sonucunda DE ile ANFIS sistemini eğitmenin, modelleme sürecinde çok iyi bir gelişme sağlayabileceğini ve hata kriterlerini azaltarak bu yöntemin doğruluğu artırabileceğini göstermiştir (Robati vd., 2020).

H. Huang ve arkadaşları (2022) çalışmalarında, farklı iklimlerde aylık güneş ışınlarının tahmin edilmesi için yeni ANFIS modelleri oluşturup, RBFNN, MLP modelleri ile karşılaştırılması yapılmış ve performansı artırmak için Çekirge Algoritması (GOA) kullanılmıştır. Kuru ve yarı-kurak iklimlerde Güneş Işınları (SR) tahmin etmek için sıcaklığın nemli iklimlerde ise yağışın en etkili parametre olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, ANFIS-GOA'nın farklı iklimler altında SR tahmininde daha yüksek doğruluk sağladığı bulunmuştur (H. Huang vd., 2022).

Dokur ve arkadaşları (2021) çalışmalarında, kısa vadeli rüzgar hızı tahmininde uygun ANFIS çıkarım sistemleri model parametrelerini belirlemek için ABC, DE, GA ve PSO gibi dört farklı meta-sezgisel algoritmalar kullanılmıştır. Önerilen yaklaşımın etkinliğini doğrulamak için Türkiye'deki bir gözlem istasyonundan elde edilen rüzgar hızı verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ANFIS-PSO hibrit modeli eğitim açısından en iyi performansa sahipken test aşamasında ANFIS-DE hibrit modelinin daha iyi sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir (Dokur vd., 2021).

Jain ve arkadaşları (2022) çalışmalarında, tuzlu endüstriyel atık sularının su kaynaklarına salınımının etkilerini azaltmak için uygun bir drenaj tasarlanması için çeşitli yapay zeka algoritmaları ve çoklu değişkenli regresyon modelleri kullanarak, atık su tahliyesini taklit eden en iyi uyumlu modeli bulmak ve hesaplama süresi daha az olan modeli belirlemek hedeflenmiştir. Çalışmada ANFIS, ANFIS-GA, ANFIS-PSO ve ANFIS-FFA parametreleri eğitilmiş ve test edilmiştir. Çalışmada ANFIS-PSO modelinin diğer dört modele ve çoklu değişken regresyon modeline göre daha iyi performans gösterdiği bulunmuştur (Jain vd., 2022).

Tuba ve Stanimirovic (2017) çalışmalarında, Destek Vektör Makinesi (SVM), sınıflandırma için kullanılan bir makine öğrenmesi algoritmasının parametrelerini öğrenmede EHO algoritmasını kullanmışlardır. Önerilen EHO algoritması, standart veri kümeleri üzerinde test edildi ve literatürdeki diğer yaklaşımlarla karşılaştırıldı. Deneysel

sonuçlar, EHO algoritmasının diğer yaklaşımlara göre daha iyi performans göstermiştir (Tuba & Stanimirovic, 2017).

Strumberger ve arkadaşları (2018), dronelerin optimal konumlandırılması sorununu zmek için EHO algoritmasını önermişlerdir. Uygulamalarında kullandıkları model ile mümkün olan en az sayıda drone ile tüm hedeflerin izlenmesini sağlamak amaçlanmıştır. Deneysel testlerde iki problem rneği kullanılmıştır. İlki, eşit olarak dağılmış 30 hedef içerirken, ikicisi ise kümelenmiş 30 hedef içermektedir. Simülasyon sonuçları, EHO algoritmasının her iki problem rneği için de tüm hedefleri başarıyla tamamladığını ve daha az dron kullanarak tüm hedefleri rtmeyi başarmıştır (Strumberger vd., 2018).

Sarwar ve arkadaşları (2018) alışmalarında, Ev Enerji Yönetim Sistemi'nin (HEMS) cihazların programlanması problemi analiz edilmekte ve üzüm olarak EHO önerilmektedir. alışmalarını doğrulamak için 12 cihazı olan tek bir evi simüle ettiler ve EHO kullanarak programlamayı gerçekleştirdiler. Simülasyon sonuçları, EHO algoritmasının Geliştirilmiş Diferansiyel Evrim (EDE) ve programsız duruma kıyasla elektrik maliyetini ve bekleme süresini azaltmada daha verimli olduğunu göstermiştir (Sarwar vd., 2018).

Pattnaik ve Sahu (2020) bu makalede, Kablosuz Sensör Ağlarında (WSN) enerji tüketimini ve ağ ömrünü iyileştirmek için bir zm önermektedir. Hareketli taban istasyonlarının kullanımının ağ ömrünü uzatmak için etkili bir yol olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, makalede bulanık kümeleme yaklaşımı ve EHO-Greedy algoritmasının birleştirilmesiyle geliştirilmiş bir yönlendirme protokolü önerilmektedir. Simülasyon sonuçları, önerilen tekniğin enerji kullanımı ve sistem ömrü açısından mevcut diğer yaklaşımlardan daha iyi olduğunu göstermektedir (Pattnaik & Sahu, 2020).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Bulanık Mantık

Bulanık mantık teorisi Lotfi Zadeh tarafından klasik küme teorisinin bir uzantısı olarak 1965 yılında ortaya atılmıştır (Zadeh, 1965). Yayınladığı dergide ve teknik bir problemin çözümüne yönelik olan ‘Fuzzy Sets’ isimli çalışması ile devrim sayılabilecek görüşler ileri sürmüştür. Temel yapısı kümelerde olduğu gibi bir değerin bir kümenin elemanı olup olmadığı sorusuna ‘evet’ ya da ‘hayır’ gibi kesin cevaplar vermeyip bu elemanın üyeliğinin 0 ile 1 arasında değerler alabilen sürekli bir üyelik fonksiyonu ile ifade edilmesidir.

Bulanık mantık teorisi, birçok endüstriyel alanda bulanık kontrol mekanizmalarının olumlu sonuçlar vermesi ile daha fazla bu alana yoğunlaşmayı sağlamıştır. Bunun temel nedeni, bulanık yapıların klasik yapılara göre insan düşüncesini ve komutları bulanık kurallar yardımı ile daha iyi ifade edebilmesiydi.

Bulanık mantık yaklaşımı, makinelere insanların özel verilerini işleyebilme, onların deneyimlerinden ve öz sezilerinden yararlanarak çalışabilme yeteneği verir. Bu yeteneği kazanırken sayısal ifadeler yerine sembolik ifadeler kullanır. İşte bu sembolik ifadelerin makinelere aktarılması matematiksel bir temele dayanır. Bu matematiksel temel, bulanık mantık kümeler kuramı ve buna dayanan bulanık mantıktır.

Bulanık mantık insan mantığında olduğu gibi, kesin ve net öngörüler yerine daha az, çok az gibi kesin olmayan cevaplar da sunabilmektedir. Bulanık mantık, matematiğin gerçek dünyaya uygulamasıdır çünkü gerçek dünyada her an değişen durumlarda değişik sonuçlar çıkabilir.

3.1.1. Bulanık Mantık Genel Özellikleri

Bulanık Mantık genel özellikleri aşağıdaki gibi listelenir (Keskenler & Keskenler, 2017);

- Bulanık Mantıkta, kesin değerler kullanmak yerine, yaklaşık değerler kullanılır.
- Bulanık mantıkta her şey $[0,1]$ aralığında derecelendirme ile gösterilir.
- Bulanık mantıkta girdi kaynakları yani veri dilsel ifadeler şeklindedir.
- Bulanık çıkarım işlemi dilsel ifadeler şeklinde tanımlanan kurallar ile yapılır.
- Zorlu matematiksel işlemler için oldukça uygundur.

3.1.1.1. Derecelendirme

İnsan doğası gereği yaşadığı ortam ve buna bağlı ortaya çıkan durumlar için belirli karar mekanizmaları oluşturmaktadır. Karar mekanizmaları bulanık mantıkta tüm durumlar göz önünde bulundurularak derecelendirilebilir, yani bulanıklık bir olayın olup olmadığını değil, hangi dereceye kadar olduğunu ölçmektedir (Bahadır, 2017). Bulanık sistemlerde derecelendirme, bir bulanık kümenin elemanlarına 0 ile 1 arasında bir değer atamak için kullanılan bir işlemdir. Bu değer, elemanın bulanık kümeye aitlik derecesini temsil eder.

3.1.1.2. Taneciklendirme

Taneciklendirme, değişkenlerin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Bu özellikleri birbirinden ayıran faktörlere bakılır. Değerlerin benzerlikleri, farklılıkları, yakınlık veya işlevselliği gibi özelliklerine bakılarak parçacıklara bölünmesidir. Kesin ve bulanık tanecikler olmak üzere ikiye ayrılır. Kesin taneciklerin sınırları net olurken bulanık taneciklerin sınırları tam olarak belli değildir. Taneciklerin her biri dilsel bir değer ile ifade edilir (Özdemir vd., 2019).

3.1.2. Bulanık Mantık Kullanım Alanları

Günümüzde bulanık mantık pek çok alanda kullanılmaktadır. Otomotiv sektöründe otomatik vites sistemleri, uygun ivme değerinin hesaplanması, akıllı ulaşım yollarının geliştirilmesinde, akıllı uydu sistemleri, basınç gibi ölçümler için de bulanık mantık yardımcı olmaktadır. Tıp alanında diyabet hastalarının tedavisinde vücuttaki insülin miktarını kontrol eden yapay pankreas hücreleri, erken doğum sonrası bebeğin gelişimini optimum tutabilen ortamların geliştirilmesi, radyasyon tedavisinde hastaya özel limit değerlerinin belirlenmesi, kullanıcıdan gelen uyarı mesajları ile hastalıkların belirlenmesinde, çevrim içi teşhis ünitelerinin geliştirilmesinde, çevre ve şehircilik açısından atık suların geri dönüşümlü kullanımı için arıtım yöntemlerinin belirlenmesinde bulanık mantıktan yararlanılmaktadır (Ödük & Allahverdi, 2010). Sonuç olarak akıllı fabrikalara geçiş süreci ve robot iş gücü için temel yapı olan bulanık mantık her geçen gün yeni yöntemlerin keşfedilmesi ve bu konuda uzmanlaşmayı sağlamaktadır.

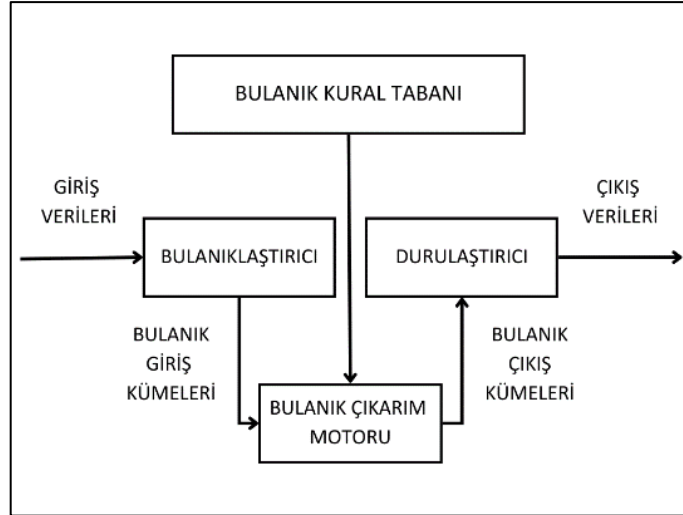
3.2. Bulanık Sistemler

Fiziksel veya kavramsal olarak arasında ilişki bulunan birimlerin oluşturduğu yapıya sistem, gelecek zamandaki davranışını tahmin etmek için kullanılan araçlar model olarak isimlendirilir (Gu vd., 2022). Bulanık mantık yapısı kullanılarak modellenen sistemler Bulanık Sistemler olarak adlandırılır. Karmaşık durumlarda çözüme ulaşmak ve maliyeti azaltmak için uygun bir matematiksel model kurmayı sağlar. Bulanık mantığın kullanımı, insanların karmaşık dünya problemleriyle başa çıkma şeklini bilgisayar sistemlerine başarıyla aktarmanın bir örneğidir. Bu, insanların doğal düşünce ve karar verme süreçlerini makinelerin matematiksel mantığıyla birleştirerek, karmaşık problemleri daha net ve anlaşılabilir bir şekilde açıklamaya ve çözmeye olanak tanır. Bu nedenle bulanık sistemler, günümüzde çok çeşitli alanlarda kullanılırken, aynı zamanda insan-makine iş birliğini daha da ileri taşıyan bir araç olarak önem kazanmaktadır.

3.2.1 Bulanık Sistem Yapısı

Bulanık Sistemler uzman sistemlerdir, yani öğrenme yeteneği bulunmamaktadır. Bundan dolayı problem çözme yaklaşımlarında sistem, temel bileşeni olan üyelik fonksiyonlarını ve kuralları öğrenemez. Başlangıçta kurallar uzman kişinin deneyimleri yardımı ile tanımlanır. Ancak her zaman uzman görüşüne ulaşmak mümkün olmayabilir, mümkün olduğunda da uzmandan çok büyük ve dinamik yapıda olan bir veri kümesinden bulanık kümeleri doğru şekilde tespit etmesini beklemek zordur (Al-Mahasneh vd., 2016).

Bulanık Sistem, kesin bir giriş değeri alır. Bu değer örneğin arabanın yılı veya yaşı gibi bir özellik olabilir. Ardından bu giriş değeri bulanıklaştırıcı birime gider. Burada, üyelik fonksiyonu seçilmelidir. Üyelik fonksiyonu, gauss, üçgen veya yamuk gibi şekiller arasından seçilebilir. Bu sayede bir girdi değişkeninin belirli bir kümeye ne kadar uyduğunu ölçülür ve bu kümeye olan üyelik derecesi 0 ile 1 arasında bir değerle ifade edilir. Girişlere ait hesaplanan üyelik dereceleri bulanık çıkarım sistemleri Mandani ve Sugeno sistemleridir (Mendel, 2007). ANFIS Sugeno bulanık çıkarım sistemlerini kullanır. Bulanık çıkarım biriminde, kendisine gelen üyelik derecelerine göre hangi kurallar, hangi derece ile tetiklenecek belirlenir ve bulanık bir çıkış oluşturur. Oluşturulan bu çıkış durulaştırıcı birimine aktarılır. Durulaştırıcı biriminde bulanık çıkış, kesin bir çıkış verisine dönüştürülür.

Şekil 3.1. Bulanık Sistem Yapısı

Bulanık sistem yapısı Şekil.3.1 de gösterilmiştir. İşlem adımları aşağıdaki gibi açıklanabilir (Yılmaz ve Arslan, 2005);

- Girdi Birimi: Problemin etkilendiği girdi değişkenleri hakkındaki tüm bilgileri edinir. Buradaki veriler sayısal veya sözel olarak ifade edilir.
- Bulanıklaştırıcı Birimi: Sayısal girdi değerlerini sözel olarak nitelendirilmiş bulanık kümelerdeki üyelik derecelerine atayan bir işlemcidir.
- Bulanık Kural Tabanı Birimi: Girdi verileri ile çıktı verileri arasındaki değişkenleri bağlayan tüm bulanık küme bağlantıları için mantıksal eğer-o halde türünde yazılabilen kuralların tümünü içerir. Böylece her girdi değeri için mantıksal bir çıkış değeri üretilmiş olur.
- Bulanık Çıkarım Motoru Birimi: Girdi ve çıktı değerlerini bir arada toplayarak sistemin bir çıkışlı davranmasını sağlayan işlemleri içeren bir mekanizmadır. Bu motor her bir kuralın çıkarımlarını bir araya getirerek tüm sistemin girdiler için nasıl bir çıktı vereceğinin belirlenmesini sağlar.
- Durulaştırıcı Birimi: Bulanık işlem merkezinden gelen birime göre bulanık çıkarım sonuçlarını keskin sayısal çıkış değerlerine dönüştürür.
- Çıktı Birimi: Bulanık çıkarım motoru aracılığı ile bulanık kural tabanlarının etkileşimi ile elde edilen çıktı değerlerinin toplamını belirtir.

3.2.1.1 Takagi – Sugeno Bulanık Çıkarım Sistemi

Takagi – Sugeno bulanık çıkarım sistemi ya da Sugeno bulanık çıkarım sistemi ilk kez 1985 yılında kullanılmaya başlanmıştır (Takagi & Sugeno, 1985). Sugeno tipi bulanık çıkarım sisteminde, giriş değerleri bulanık kümelerden oluşurken, çıkışı bir doğrusal fonksiyon ya da sabit sayı şeklindedir. Eğer-O halde kural yapısı Denklem (3.1)'de verilmiştir. Tetiklenen kurallara ait çıkış fonksiyonlarının ürettiği değerler birleştirilerek, durulaştırma adımına yönlendirilir ve bu adımda kesin çıkış değeri hesaplanır.

$$\begin{aligned}
 \text{Kural 1: Eğer } x, A_1 \text{ ve } y, B_1 \text{ O halde } f_1 &= p_1x + q_1y + r_1 \\
 \text{Kural 2: Eğer } x, A_2 \text{ ve } y, B_2 \text{ O halde } f_2 &= p_2x + q_2y + r_2 \\
 \dots & \\
 \text{Kural } n: \text{Eğer } x, A_n \text{ ve } y, B_n \text{ O halde } f_n &= p_nx + q_ny + r_n
 \end{aligned} \tag{3.1}$$

Burada x ve y giriş değişkenlerini, A_i ve B_i üyelik fonksiyonlarını, f_i , kural sonucunu, p_i, q_i, r_i kurala ait parametre değerlerini, n kural sayısını ($1 \leq i \leq n$) temsil etmektedir.

3.2.1.2 Sugeno Tipi Bulanık Çıkarım Sisteminin Avantajları

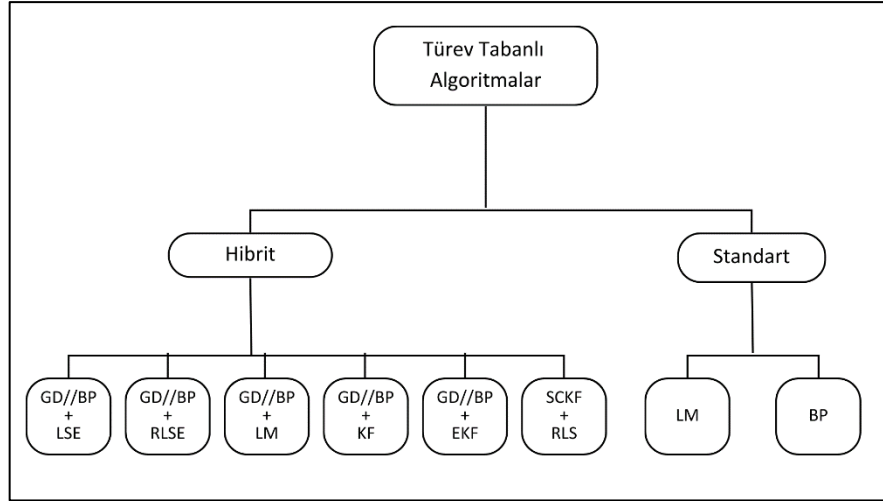
Bulanık çıkarım yöntemlerinden en sık kullanılan, Sugeno bulanık çıkarım sistemi özellikle sayısal analiz ve hesaplama için uygun olup sayısal sonuçlar üretmektedir. Sugeno tipi bulanık çıkarım sisteminin avantajları aşağıda sıralanmıştır (Fernández & Gutiérrez, 2003);

- Matematiksel hesaplama ve analiz için uygundur.
- Lineer olmayan sistemlerin işlemi için lineer yapıdaki fonksiyonlar kullanılabilir.
- Adaptive tekniklerle birlikte iyi çalışır ve çıktı parametrelerini kullanarak sonuçları optimum seviyeye çıkarır.
- Çıktı parametreleri için sürekliliği sağlar.

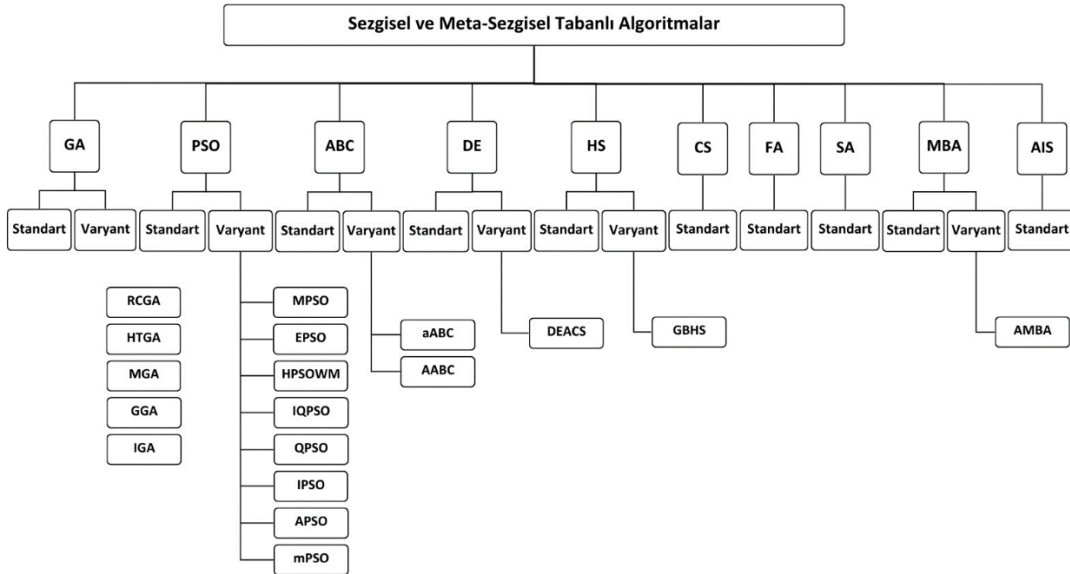
3.3. Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS)

Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS), 1993 yılında Jang tarafından doğrusal olmayan veri kümelerini analiz etmek için geliştirilmiş bir yöntemdir (Jang, 1993). Giriş ve çıkışı bulunan bir veri kümesinden, probleme uygun bulanık çıkarım sistemini öğrenmek için kullanılır. Daha genel anlamıyla, veri kümesinin giriş değişken(ler)ine ait üyelik fonksiyonlarının eksen üzerindeki konumunu belirleyen parametre değerlerini (öncül değerler) ve kurallara ait katsayı değerlerini (soncul değerler) öğrenir. Öncül ve soncul değerler, bir ANFIS sistemini karakterize eden parametrelerdir. Mimari yapısı olarak yapay sinir ağlarını temel alınmıştır böylece ilişkili problemlerin çözümlenmesi sağlanmıştır. ANFIS genellikle Sugeno bulanık çıkarım sistemlerinde kullanılmaktadır. Sugeno çıkarım sistemlerinde, eğer-o halde kural yapısı kullanılır ve her kural için çıkış değeri, sabit veya doğrusal bir fonksiyon biçiminde verilmektedir. (Gökçe & Sonugür, 2016). Diğer bulanık çıkarım sistemlerinde olduğu gibi ANFIS’de de üyelik fonksiyonlarının derecelendirme ölçüsü, kullanılan matematiksel formülün parametre değerlerine bağlıdır. Üyelik fonksiyonlarının yapısı ile bulanıklaştırma derecesi değişecektir. ANFIS yapısı öncül ve soncul olmak üzere iki farkı parametre grubundan oluşur. Öncül parametreleri, bulanıklaştırma katmanında yer alır. Bu parametreler, giriş verileri ve bulanık küme üyelik fonksiyonları arasındaki ilişkiyi belirler. Öncül parametrelerinin sayısı, giriş değişkenlerinin sayısına ve her değişken için seçilen üyelik fonksiyonuna bağlıdır. Soncul parametreleri ise bulanık kuralların o halde kısımlarındaki giriş değişkenlerinin katsayılarından oluşur. Soncul parametrelerinin sayısı, bulanık çıkarım sistemindeki kurallarının sayısına bağlıdır. Bu parametrelerin en uygun değerlerini öğrenmek için optimizasyon algoritmalarından yararlanılır. Üreteceği çıktı değerleri için seçilen algoritma önemli bir yer tutmaktadır.

ANFIS’e ait öncül ve soncul parametrelerin en uygun değerlerinin öğrenilmesi işlemine ANFIS’in eğitilmesi de denilmektedir. Bu amaçla ilk yıllarda türev tabanlı (LSE, GD) yöntemler daha çok tercih edilirken son yıllarda türev tabanlı olmayan (GA, PSO, ABC) meta-sezgisel algoritmalar daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Son zamanlarda eğitim kısmında daha çok meta-sezgisel algoritmalara yoğunlaşma olmuştur (Karaboga & Kaya, 2019).

Şekil 3.2. Türev Tabanlı ANFIS Eğitim Yaklaşımları (Karaboga & Kaya, 2019)

Şekil 3.3. Sezgisel ve Meta-Sezgisel Tabanlı ANFIS Eğitim Yaklaşımları (Karaboga & Kaya, 2019)

ANFIS eğitimi yapılırken parametre değerlerini belirlemek için kullanılacak optimizasyon algoritmaları belirleyici rol alır. ANFIS yapısı için daha önce denenmiş yaklaşımlar Şekil 3.2’de türev tabanlı, Şekil 3.3’te türev tabanlı olmayan olarak gösterilmiştir (Karaboga & Kaya, 2019). Türev tabanlı yaklaşım uygulandığında yerel minimuma takılma riski ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden hibrit öğrenme yaklaşımı diğerlerine göre daha geniş çapta kullanılmaktadır.

3.3.1 Üyelik Fonksiyonları

Bulanık küme teorisinde, kesin bir değişkenin bulanık kümeye aitlik derecesini hesaplamak için kullanılan matematiksel fonksiyonlara üyelik fonksiyonu adı verilir. Üyelik fonksiyonları, bulanıklaştırma adımında grafik formda gösterilir. En sık kullanılan çeşitleri üçgen, gauss, yamuk ve çan eğrisidir. Bu üyelik fonksiyonlarına ait denklemler aşağıda sunulmuştur.

Üçgen Üyelik Fonksiyonu, üçgen şeklinde bir üyelik alanı oluşturur. Denklem (3.2)'de gösterildiği gibi üç parametresi (a, b, c) bulunur.

$$f(x; a, b, c) = \max \left(\min \left(\frac{x-a}{b-a}, \frac{c-x}{c-b} \right), 0 \right) \quad (3.2)$$

Gauss Üyelik Fonksiyonu, gauss eğrisi şeklinde bir üyelik alanı oluşturur. Merkez noktasına yakın olan değerlere yüksek üyelik değeri atarken, merkezden uzaklaştıkça üyelik değeri azalır. Denklem (3.3)'de gösterildiği gibi iki parametresi (σ, c) bulunur.

$$f(x; \sigma, c) = e^{-\frac{(x-c)^2}{2\sigma^2}} \quad (3.3)$$

Yamuk Üyelik Fonksiyonu, yamuk şeklinde bir üyelik alanı oluşturur. İki farklı eğimle oluşturulan bir trapez şeklini takip eder. Denklem (3.4)'te gösterildiği gibi dört parametresi (a, b, c, d) bulunur.

$$f(x; a, b, c, d) = \max \left(\min \left(\frac{x-a}{b-a}, 1, \frac{d-x}{d-x} \right), 0 \right) \quad (3.4)$$

Çan Eğrisi Fonksiyonu, özellikle orta değerlerde yoğunluk gösteren ve kenarlara doğru azalan bulanık kümeleri temsil eder. Denklem (3.5)'te gösterildiği gibi üç parametresi (a, b, c) bulunur.

$$f(x; a, b, c) = \frac{1}{1 + \left| \frac{x-c}{a} \right|^{2b}} \quad (3.5)$$

3.3.2 ANFIS Kural ve Katman Yapısı

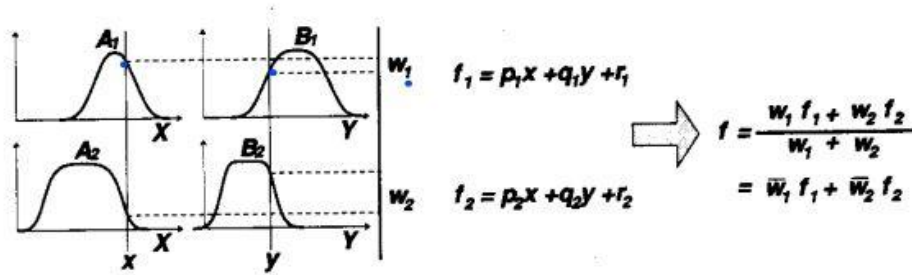
ANFIS yapısında genellikle Sugeno tipi çıkarım sisteminde kullanılan kural yapısı kullanılır. İki adet giriş, bir adet çıkış ve iki kurallı bir bulanık sistem için Eğer-O halde kural yapısı Denklem (3.6)'da verilmiştir. Kurallara ait, üyelik fonksiyonlu grafik gösterimi Şekil 3.4'te sunulmuştur.

Kural 1: Eğer x, A_1 ve y, B_1 ise $f_1 = p_1x + q_1y + r_1$

Kural 2: Eğer x, A_2 ve y, B_2 ise $f_2 = p_2x + q_2y + r_2$

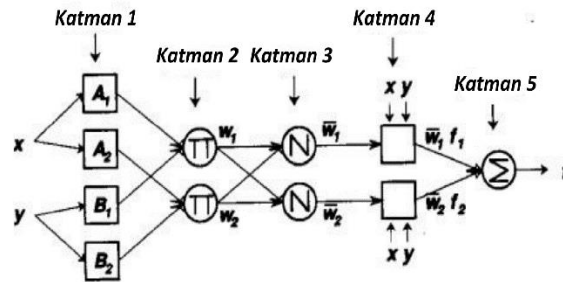
...

Kural n : Eğer x, A_n ve y, B_n ise $f_n = p_nx + q_ny + r_n$ (3.6)

Şekil 3.4. ANFIS Çıkarım Sistemi (Jang, 1993)

ANFIS ağ yapısı yapay sinir ağlarındaki yapı kullanılarak oluşturulmuştur. Bulanık üyelik fonksiyonları, bulanıklaştırma çarpımı, normalleştirme, toplama ve sugeno tipinde doğrusal çıkış fonksiyonu oluşturacak şekilde 5 katmandan meydana gelmektedir.

Şekil 3.5. ANFIS Ağ Yapısı (Jang, 1993)

Şekil 3.5'te gösterilen katmanlarda farklı şekillere sahip düğümler, işlevsellik bakımından farklılık gösteren fonksiyonlara sahiptir. Kare şeklinde gösterilen düğümler adaptif düğümler olarak adlandırılır ve düğümlere ait parametreler ağın eğitimi sırasında değişkenlik gösterir. Daire şeklinde gösterilen düğümler ise sabit düğümlerdir yani

değişkenlik göstermemektedir. Katman yapıları Şekil 3.5'e göre açıklamak gerekirse(Doğan, 2016);

Katman 1 (Bulanıklaştırma Katmanı): Bulanıklaştırma katmanında giriş parametrelerini bulanık kümeler ile temsil etmek için üyelik fonksiyonları kullanılmaktadır. Her bir giriş değişkenin üyelik derecesi, bu katmanda hesaplanır. x değişkenin A_i bulanık kümesine aitlik derecesi $\mu_{A_i}(x)$ ile, y değişkenin B_i bulanık kümesine aitlik derecesi $\mu_{B_i}(y)$ ile Denklem (3.7)'de gösterilmiştir.

$$(\mu_{A_i}(x), \mu_{B_i}(y)) \quad i = 1, 2, 3..n \quad (\text{kural sayısı}) \quad (3.7)$$

Katman 2 (Kural Katmanı): Kural katmanı olarak tanımlanır. Bu katmandaki her bir düğüm, bulanık çıkarım modeline göre oluşturulan kuralları ve kural sayısını göstermektedir. Her bir kural düğümünün çıkışı, Katman 1'den gelen üyelik derecelerinin çarpımı olmaktadır. Bu yöntem Denklem (3.8)'de gösterilmiştir.

$$w_i = \mu_{A_i}(x) \cdot \mu_{B_i}(y) \quad (3.8)$$

Katman 3 (Normalleştirme Katmanı): Buradaki her bir düğüm, Katman 2'den gelen tüm düğümleri giriş değeri olarak kabul etmekte ve her bir kuralın normalleştirme işlemi ile hesap seviyesini belirlemektedir. Bu yöntem Denklem (3.9)'da gösterilmiştir.

$$\overline{w}_i = \frac{w_i}{\sum w_i} \quad (3.9)$$

Katman 4 (Arındırma Katmanı): Arındırma katmanı olarak adlandırılan bu katmanda Sugeno bulanık çıkarım yöntemine göre oluşturulan kuralların sonuç parametreleri hesaplanmaktadır. Denklem (3.10)'da gösterilmiştir.

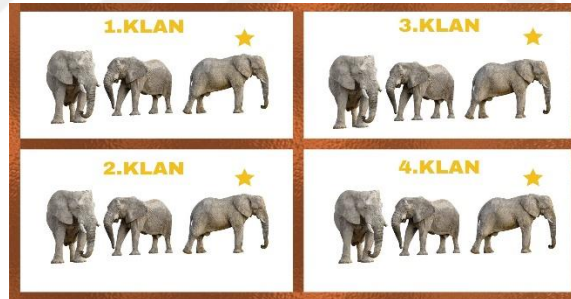
$$\overline{w}_i \cdot f_i \quad (3.10)$$

Katman 5 (Toplam Katmanı): Bu katmanda (3.11)'de verilen denklem kullanılarak, ANFIS sistemin hesapladığı çıkış elde edilir.

$$x_{\text{çıkış}} = \frac{\sum w_i \cdot f_i}{\sum w_i} \quad (3.11)$$

3.4. Fil Sürü Optimizasyon Algoritması (EHO)

Gerçek dünya problemleri, belirsizlik, karmaşıklık ve çok değişkenlik gibi özelliklere sahip olduğundan, geleneksel yöntemlerle çözülmekte zorlanabilirler ancak modern meta-sezgisel yöntemler bu özelliklere daha uygun olduğundan, gerçek dünya problemlerini çözmek için daha etkilidir. PSO (Kennedy & Eberhart, 1995), ABC (Karaboga, 2005), karınca kolonisi algoritması (ACO) (Dorigo & Di Caro, 1999), gri kurt optimizasyonu (GWO) (Mirjalili vd., 2014) gibi sürü temelli algoritmalar, meta-sezgisel yöntemler arasında en popüler ve yaygın olarak kullanılan algoritmalar olarak görülebilir. Fillerin sürü davranışlarından esinlenerek geliştirilen Fil Sürü Optimizasyon (EHO) algoritması (G. G. Wang, Deb, vd., 2016) 2015 yılında Wang tarafından öne sürülmüştür. Bu algoritma, doğada fillerin sosyal yapılarını ve davranışlarını taklit ederek problemleri çözmek için bir grup fili simüle eder. Her fil, bir çözümün konumunu temsil eder. Algoritma, fillerin sosyal ilişkilerini ve hareketlerini modelleyerek çözüm alanında gezinmeyi sağlar. Fil popülasyonu Şekil 3.6'de gösterildiği gibi klanların birleşiminden oluşur. Her bir klanda grubundaki en yaşlı dişi fil yıldızla gösterildiği gibi lider (maderşah) fil olarak adlandırılır.

Şekil 3.6. Fil Popülasyon-Klan yapısı

EHO algoritmasında, her bir fil optimizasyon problemine ait bir aday çözümü temsil etmektedir. Popülasyon, klan adı verilen alt gruplara bölünerek organize olur. Her bir klan, kendi içindeki fil gruplarının bir araya gelmesiyle oluşur. Klan içerisindeki en iyi uygunluk değerine sahip fil, lider olarak adlandırılır ve diğer filler liderin konumuna doğru hareket ederek pozisyonlarını günceller.

Her bir iterasyon sonunda, her klan içinde bulunan en kötü performans gösteren fil, sürüden ayrılarak kendi başına hareket eder ve ayrılan file arama uzayında yeni bir konum atanır. Bu sayede, sürü çeşitliliği artar ve farklı bölgelerde arama yapma yetenekleri gelişir. Bu şekilde, popülasyon içindeki fillerin davranışları ve etkileşimleri,

optimizasyon algoritmasının çalışma prensibini oluşturur. Klanlar ve lider fil kavramları, filler arasındaki sosyal yapıyı ve hiyerarşiyi taklit etmektedir. Aynı zamanda, her iterasyonda en kötü filin ayrılması, sürünün keşif yeteneklerini artırarak daha iyi çözümlere yönelik aramayı teşvik etmektedir.

Algoritma başlamadan önce maksimum iterasyon, popülasyon boyutu, alpha, beta, klan boyutu ve keep gibi hiper parametre ayarları yapılır ve çözülmeye uğraşılan probleme uygun, uygunluk fonksiyonu tasarlanır. Bu fonksiyon popülasyondaki her bir file ait pozisyonun (bireyin) çözüm kalitesini ölçer. Algoritmanın temel de iki önemli operatörü vardır:

1. Klan Güncelleme Operatörü (*Clan Updating Operator*)
2. Ayrılma Operatörü (*Separating Operator*)

Klan güncelleme işlemi, her fil için kendi pozisyonu ve o klana ait lider filin (maderşah) pozisyonu kullanarak gerçekleştirilir. Her fil kendi konumu ile klan liderinin konumu arasındaki farkı hesaplar ve $[0,1]$ aralığında rastgele bir ağırlık ile ölçeklendirir (G. G. Wang, Dos Santos Coelho, vd., 2016). Bu sayede, fil kendi konumunu liderin konumuna doğru hareket ettirir. Böylece, sürüdeki filler en iyi çözüme doğru yaklaşır. Denklem (3.12)'de güncelleme işlemine ait formül gösterilmektedir.

$$X_{yeni,ci}^j = X_{ci}^j + \alpha \times (X_{eni,ci}^j - X_{ci}^j) \times rand \quad (3.12)$$

Denklem (3.12)'de X_{ci}^j ci. klana ait j. filin pozisyonunu, $X_{eni,ci}^j$ ci. klandaki lider filin pozisyonunu göstermektedir. $X_{yeni,ci}^j$ ise mevcut filin yeni pozisyonunu ifade etmektedir. Burada α faktörü, lider filin güncellenen yeni pozisyon üzerindeki etkisini belirlerken $rand \in [0,1]$ aralığında oluşturulan rastgele sayıyı temsil etmektedir. Denklem (3.12)'de görüldüğü üzere, her güncelleme işleminde lider filin pozisyonu değişmeyecektir. En iyi filin güncellenmesi için Denklem (3.13)'de gösterildiği gibi klan merkezi kullanılır.

$$X_{yeni,ci}^j = \beta \times X_{ci}^{merkez} \quad (3.13)$$

Denklem (3.13)'de β , lider filin etkisini belirleyen ölçek faktörü $\beta \in [0,1]$ aralığında değer olarak X_{ci}^{merkez} üzerindeki etkisi ile $X_{yeni,ci}^j$ hesaplanır. Denklem (3.14)'de X_{ci}^{merkez} hesaplaması gösterilmiştir.

$$X_{ci}^{merkez,d} = \frac{1}{n_{ci}} \times \sum_{j=1}^{n_{ci}} X_{ci}^{j,d} \quad (3.14)$$

Denklem (3.14)'de $X_{ci}^{merkez,d}$ hesaplanırken, n_{ci} ci. klandaki fil sayısını, $X_{ci}^{j,d}$ ci. klan içerisindeki j. filin d. boyutunu göstermektedir. Klan güncelleme işlemi sözde kodu Çizelge 3.1'de gösterilmiştir. Bu işlem tamamlandıktan sonra, ayrılma işlemi gerçekleştirilir.

Çizelge 3.1. Klan Güncelleme Operatörü Sözde Kodu

```

for ci=1 Fil popülasyonu içindeki tüm klan sayısı do
  for j=1  $n_{ci}$ (ci klanındaki tüm fil sayısı) do
     $X_{ci,j}$  değerini güncelle ve  $X_{yeni,ci,j}$  belirle (denklem 3.12).
    if  $X_{ci,j} = X_{eni,yi,ci}$  then
       $X_{ci,j}$  değerini güncelle ve  $X_{yeni,ci,j}$  belirle (denklem 3.13).
    end if
  end for j
end for ci

```

Ayrılma işlemi, klandaki en kötü uygunluk değerine sahip filin yeni bir pozisyona atanmasıyla gerçekleştirilir. Fil grubunda erkek filler yetişkinliğe ulaştıklarında buldukları klanı terk ederek grup halinde veya yalnız yaşamaya başlarlar. Bu ayırıcı süreç algoritmada en kötü uygunluk değerine sahip fil olarak adlandırılır ve arama uzayında yeni bir pozisyona atanır. Diğer bir deyişle, bu fil, daha iyi sonuçlar elde etmek için mevcut konumunu terk ederek yeni bir konuma geçer. Konum güncelleme formülü Denklem (3.15)'de gösterilmiştir.

$$X_{enkötü,ci} = X_{min} + (X_{mak} - X_{min} + 1) \times rand \quad (3.15)$$

Denklem (3.15)'de $X_{enkötü,ci}$ ci. klandaki en kötü uygunluk değerine sahip filin pozisyonunu, X_{mak} ve X_{min} sırasıyla üst ve alt sınıra karşılık gelmektedir. $rand \in [0,1]$ aralığında değer alır. Ayrılma operatörünün sözde kodu Çizelge 3.2'de gösterilmiştir. Klan güncelleme ve ayrılma işlemleri tamamlandıktan sonra, klanlar tekrar birleştirilir ve

yeni oluşan fil popülasyonun uygunluk değerleri hesaplanır ve sıralanır. Ardından, elitizm işlemi gerçekleştirilir. Bu işlemde, mevcut popülasyondan belirli sayıda elit fil, yeni oluşturulan popülasyonda en kötü uygunluk değerine sahip fillerin yenine kopyalanır.

Çizelge 3.2. Ayrılma Operatörü Sözde Kodu

```

for  $ci=1$  Fil popülasyonu içindeki tüm klan sayısı do
     $ci$  klanındaki en kötü fil ile denklem (3.15) kullanılarak elde edilen fili yer değiştir .
end for  $ci$ 

```

Klan güncelleme ve elitizm işlemleri arasındaki adımlar, belirli bir durdurma kriteri sağlanana kadar tekrarlanır. Bu durdurma kriteri, genellikle belirli bir iterasyon sayısının veya bir hedef uygunluk değerine ulaşmasının gerçekleşmesidir. Durdurma kriteri sağlandığında, algoritma sonlandırılır ve optimize edilen sonuç elde edilmiş olur.

3.4.1 Fil Sürü Optimizasyon Algoritmasının Avantajları

Fil sürü algoritması bir meta-sezgisel optimizasyon algoritmasıdır ve çeşitli avantajlara sahiptir. Fil sürü algoritmasının bazı avantajları (Almufti vd., 2018);

- **Kolay Uygulanabilirlik:** Fil Sürü algoritması, basit bir mantığa dayanır ve kolayca uygulanabilir. Karmaşık matematiksel modellere veya problem özelinde özel algoritmalara ihtiyaç duymaz.
- **Paralel İşleme Yeteneği:** paralel işleme yapılarına uyum sağlayabilir. Bu, birden fazla işlemci veya çekirdek kullanılarak algoritmanın hızını artırabilir ve büyük ölçekli problemlerin daha hızlı çözülmesini sağlar.
- **Esneklik:** Çeşitli problemlere uyarlanabilir. Optimizasyon problemlerinin çoğunda uygulanabilir ve farklı türde değişkenlerle çalışabilir. Bu, geniş bir uygulama yelpazesine sahip olmasını sağlar.
- **Hızlı Yakınsama:** Birden fazla çözüm adayını aynı anda keşfederek hızlı yakınsama sağlar. Klan güncelleme ve ayrılma işlemleri sayesinde, en iyi çözüme doğru ilerlerken geniş bir arama alanını keşfeder.
- **Küresel Keşif Yeteneği:** Küresel optimizasyon problemlerinde etkili bir şekilde çalışır ve genellikle çoklu optimum noktalarını bulma konusunda başarılıdır. Çeşitli arama stratejileri sayesinde, potansiyel çözüm alanını keşfetmek için

geniş bir arama yapar.

- Parametre Hassasiyeti: Diğer meta-sezgisel algoritmalara kıyasla daha az parametreye sahiptir. Bu, kullanıcıların optimizasyon problemlerini çözerken parametreleri ayarlama zorluğunu azaltır ve algoritmayı daha kolay bir şekilde kullanmalarını sağlar.
- Farklı Optimizasyon Hedefleri: Hem tek hedefli hem de çok hedefli optimizasyon problemleri için kullanılabilir. Çeşitli amaç fonksiyonlarının optimize edilmesini destekler.

Bu avantajlar, EHO algoritmasının geniş bir uygulama yelpazesine sahip ve çeşitli optimizasyon problemlerini çözmek için etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Ancak her optimizasyon algoritmasında olduğu gibi, problem bağlamına ve özelliklerine bağlı olarak performansı değişebilir.

4. FİL SÜRÜ OPTİMİZASYON ALGORİTMASI KULLANARAK ANFİS PARAMETRELERİNİN ÖĞRENİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, ANFİS'e ait öncül ve soncul parametrelerin en uygun değerlerinin öğrenilmesi diğer bir deyişle ANFİS'in eğitilmesi için EHO algoritmasının nasıl kullanıldığı adım adım açıklanmış ve önerilen yöntem lineer olmayan statik sistem kimliklendirme problemine uygulanmıştır.

Lineer olmayan statik sistemler, girişlere veya koşullara bağlı olarak doğrusal olmayan davranış gösteren sabit durumlu sistemlerdir. Lineer sistemler, girişlerle çıkışlar arasında doğrusal bir ilişkiye sahipken, lineer olmayan sistemlerde bu ilişki doğrusal değildir. Bu sistemlerin, analizi ve modellenmesi genellikle daha karmaşık matematiksel yöntemler ve araçlar gerektirebilir. Lineer olmayan statik sistemlerin kimliklendirilmesi, sisteme ait giriş ve çıkış verileri kullanılarak; sisteme ait matematiksel modelin oluşturulması sürecine verilen isimdir. Ancak matematiksel modelin her zaman elde edilmesi mümkün olmayabilir. Bu zamanlarda sisteme verilen girişlere göre elde edilen çıkışlardan oluşan veri kümelerinden sistemin davranışının öğrenilmesi gerçekleştirilebilir. Bu amaçla kullanılan yöntemlerden birisi de ANFİS'dir. Algoritmaya ait öncül ve soncul parametrelerin en uygun değerleri bu tez çalışmasında EHO algoritması kullanılarak öğrenilmiştir. Bunun için öncelikle, eğitim ve test işlemlerinde kullanılan veri kümelerinin hazırlanması açıklanmış, devamında ANFİS eğitim işlemi için EHO algoritmasının nasıl kullanıldığı adım adım anlatılmıştır.

4.1. Veri Kümelerinin Hazırlanması

Bu tezin amacı, geleneksel yöntemlere alternatif olarak uzman desteği olmadan bulanık sistemlerin parametrelerini öğrenmek için bir yaklaşım sunmaktır. EHO algoritmasının kullanılmasıyla, bulanık sistem parametrelerinin öğrenilmesi ve doğru sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir. ANFİS, bulanık mantık ve yapay sinir ağlarının birleşimi olarak düşünülen bir yapay zeka modelidir. EHO, lider ve takipçi fillerin davranışlarını taklit eden bir optimizasyon algoritmasıdır. Bu çalışmada, EHO algoritması ANFİS parametrelerinin öğrenilmesinde kullanılmış ve lineer olmayan statik sistemlerin kimliklendirilmesi üzerinde deneysel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Tez, bulanık sistemlerin parametre öğrenme sürecinde yeni bir yaklaşımın etkinliğini

araştırmayı ve bulanık sistemlerin uygulama alanlarında performansı artırmayı amaçlamaktadır.

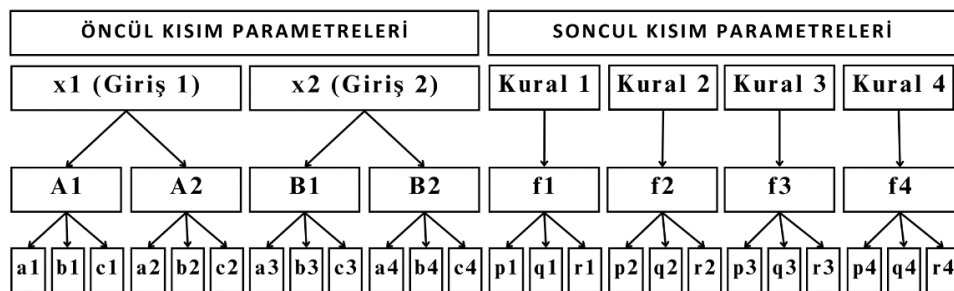
Oluşturulan veri kümesinin rastgele seçilen %80'i eğitim, geriye kalan %20 si ise test kümesi olarak deneysel çalışmalarda kullanılmıştır. Her bir fonksiyona ait oluşturulan veri kümeleri EK-1'de verilmiştir.

Çizelge 4.1. Sistem Kimliklendirmede Kullanılan Lineer Olmayan Statik Sistemler

Lineer Olmayan Statik Sistem Fonksiyonlarının Kısaltması	Girişler	Giriş Değer Aralığı	Formülü
s1(X. Huang vd., 2012)	x_1, x_2	[-1,1]	$y = e^{x_1 \sin(\pi x_2)}$
s2(X. Huang vd., 2012)	x_1, x_2	[-2,2]	$y = \frac{1 + \sin 2x_1 + 3x_2}{3.5 + \sin(x_1 - x_2)}$
s3(Cherkassky vd., 1996)	x_1, x_2	[-3,3]	$y = \sin(2\pi * \sqrt{x_1^2 + x_2^2})$
s4(Shoorehdeli vd., 2009)	x_1, x_2	[-10,10]	$y = \text{sinc}(x_1, x_2) = \frac{\sin(x_1)}{x_1} * \frac{\sin(x_2)}{x_2}$

4.2. Popülasyondaki Bireylerin Kodlanması

EHO algoritmasında popülasyonu meydana getiren her bir birey iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda üyelik fonksiyonlarına ait, ANFIS kural yapısının da öncül kısmını oluşturan parametreler yer alırken, ikinci kısmında ANFIS kural yapısının soncul parametreleri olan bulanık kurallara ait katsayı değerleri bulunmaktadır. Her bir girişin iki üyelik fonksiyonuna bölündüğü, iki girişli bir ANFIS yapısı için örnek birey kodlaması Şekil 4.1'de gösterilmiştir. Örnek kod yapısında birinci giriş olan x_1 , A_1 ve A_2 ; ikinci giriş olan x_2 , B_1 ve B_2 isimli üyelik fonksiyonlarına ayrılmıştır. Bu çalışmada üyelik fonksiyonu olarak genelleştirilmiş çan eğrisi kullanılmıştır. Genelleştirilmiş çan eğrisi matematiksel formülü Denklem (4.1)'te gösterilmiştir. Her bir üyelik fonksiyonu genelleştirilmiş çan eğrisinin formülünde bulunan a , b ve c olmak üzere 3 parametre ile temsil edilmiştir. Soncul kısmın açıklamasına geçmeden önce kullanılan üyelik fonksiyonu hakkında kısa bilgi verilecektir.

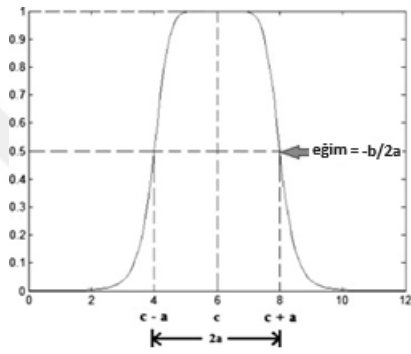

Şekil 4.1. Herbir girişin iki üyelik fonksiyonuna ayrıldığı ANFIS yapısı için örnek bir birey kodlaması

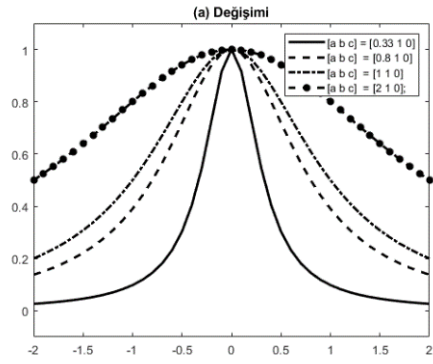
Şekil 4.2(a)'da genelleştirilmiş çan eğrisi grafiği ve Denklem 4.1'de yer alan parametrelerin açıklamaları gösterilmiştir. Şekil 4.2(b), (c) ve (d)'de parametre değerlerine göre üyelik fonksiyonunun değişimine örnekler verilmiştir.

$$f(x; a, b, c) = \frac{1}{1 + \left| \frac{x-c}{a} \right|^{2b}} \quad (4.1)$$

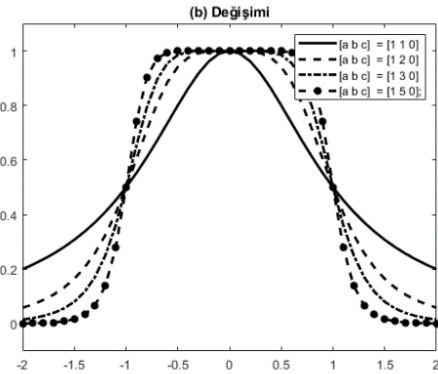
Bu denklemde; x girdi değişkenini, a üyelik fonksiyonunun genişliği; b , a parametresi ile şeklin eğimini, c üyelik fonksiyonunun merkezini tanımlar.

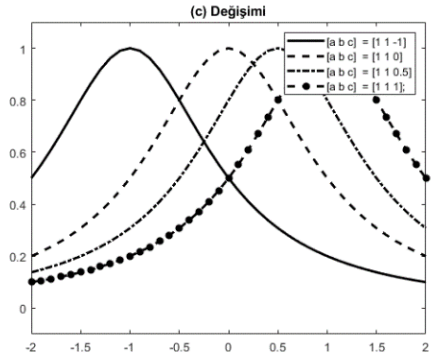
(a) (Ghosh vd., 2014)

(b)

(c)

(d)

Şekil 4.2. Genelleştirilmiş çan eğrisi parametre anlamları ve değişimlerinin etkilerine örnekler **(a)** Parametre anlamları; **(b)** a parametresinin değişimin etkisi; **(c)** b parametresinin değişimin etkisi; **(d)** c parametresinin değişimin etkisi

Genelleştirilmiş çan eğrisi üyelik fonksiyonunda a parametresinin değeri arttıkça daha geniş bir üyelik fonksiyonu oluşacaktır. Şekil 4.2 (b)'de, a parametresinin 0.33, 0.8, 1 ve 2 olduğu dört farklı durum gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında üyelik değerleri arttıkça fonksiyonun genişlediği görülmektedir. Uygulamalarda Çizelge 4.7'de anlatılan yöntemle göre belirlenmiştir. b parametresi, merkezi platonun her iki yanındaki eğrinin

şeklini tanımlar, burada daha büyük bir değer daha dik bir geçiş oluşturur. Şekil 4.2 (c)'de, b parametresinin 1, 2, 3 ve 5 olduğu dört farklı durum gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde b değerleri arttıkça dik geçişin azaldığı, kesin kümeye benzemeye başladığı için uygulamada $b_{min} \leq b \leq b_{mak}$ aralığı seçilmiştir. c parametresi, üyelik fonksiyonunun merkezini tanımlar. Şekil 4.2 (d)'de, c parametresinin -1, 0, 0.5 ve 1 olduğu dört farklı durum gösterilmektedir. Uygulama da $c_{min} \leq c \leq c_{mak}$ aralığı kullanılmıştır ve veri kümesinin minimum ve maksimum değerlerine göre değişmektedir.

Birey kodlamasının ikinci kısmında ise, ANFIS kural yapısının soncul kısmında yer alan doğrusal fonksiyonun katsayı değerleri yer almaktadır. Sugeno bulanık çıkarım sisteminde kural yapısının soncul kısmının ya sabit bir sayıdan ya da doğrusal bir denklemden oluştuğu daha önce Bölüm 3.3.3'te belirtilmişti. Bu tez çalışmasında, çıkışı doğrusal denklemden oluşan Sugeno bulanık çıkarım sistemi kullanılmıştır.

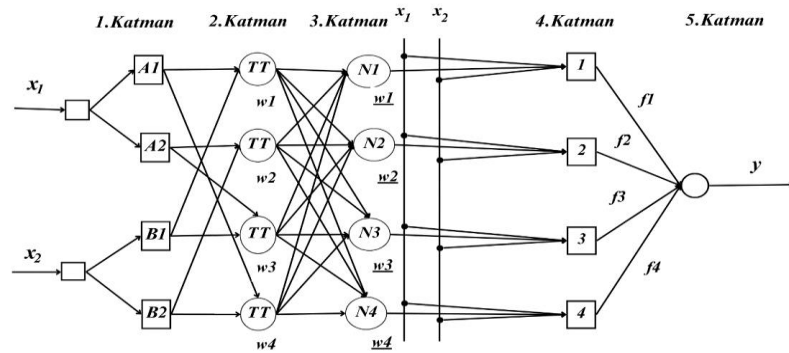
ANFIS yapısında bulunan kural sayısı belirlenirken, her bir değişkenin kaç üyelik fonksiyonu kullanılarak ayrıldığı bir önemli faktördür. Bu faktör bireyin boyutunu direkt etkilemektedir. Bu çalışmada, ANFIS'de yer alan toplam kural sayısı, her bir değişkenin sahip olduğu üyelik fonksiyonlarının sayılarının çarpımı kadardır. Örneğin 2 değişkenli bir sistemde, her bir giriş için 2 üyelik fonksiyonu kullanılmış ise, kural sayısı $2 \times 2 = 4$, aynı şekilde her bir giriş için 3 üyelik fonksiyonu kullanılmış ise, kural sayısı $3 \times 3 = 9$, her bir giriş için 4 üyelik fonksiyonu kullanılmış ise, kural sayısı $4 \times 4 = 16$ olarak hesaplanır. Kuralların soncul kısmında yer alan p , q ve r parametreleri Şekil 4.1'deki soncul parametrelere karşılık gelmektedir.

Örnek kodlama yapısı Şekil 4.1'de verilen bireye karşılık gelen ANFIS yapısı, Şekil 4.3'te verilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere popülasyondaki her bir birey, ayrı bir ANFIS yapısını temsil etmektedir. Bu yapıya ait kuralların açık yazımı aşağıda verildiği gibidir.

1. Eğer $x_1, A1$ ve $x_2, B1$ ise $f_1 = p_1x_1 + q_1x_2 + r_1$.
2. Eğer $x_1, A1$ ve $x_2, B2$ ise $f_2 = p_2x_1 + q_2x_2 + r_2$.
3. Eğer $x_1, A2$ ve $x_2, B1$ ise $f_3 = p_3x_1 + q_3x_2 + r_3$.
4. Eğer $x_1, A2$ ve $x_2, B2$ ise $f_4 = p_4x_1 + q_4x_2 + r_4$.

Kurallarda yer alan A_1 ve A_2 ve, B_1 ve B_2 (Şekil 4.3'de 1.Katmanda gösterilen) üyelik fonksiyonlarının parametreleri, Şekil 4.1'de sunulan birey kodlamasının öncül

kısmını oluştururken, kuralların soncul kısmında yer alan doğrusal denklemlerin p , q katsayıları ve r sabit sayıları birey kodlamasının da ikinci kısmı oluşturur. Şekilde 4.3.'de yer alan $f1$, $f2$, $f3$ ve $f4$ fonksiyonları, kuralların soncul kısmında yer alan bu doğrusal denklemlere karşılık gelmektedir.

Şekil 4.3. Örnek kodlama yapısı Şekil 4.1'de verilen bireye karşılık gelen ANFIS Yapısı

Popülasyonda yer alan bireylerin boyutu, ANFIS yapısında bulunan üyelik fonksiyonu ve kural sayısına göre değişir. Bireyin boyutu denklem (4.2), (4.3) ve (4.4) kullanılarak hesaplanabilir.

$$\text{Öncül Kısım Boyut} = \sum_{i=1}^{\text{Giris_Sayısı}} \text{ÜF\_Sayısı}_i * \text{ÜF\_Parametre\_Sayısı}_i \quad (4.2)$$

$$\text{Soncul Kısım Boyut} = \text{Kural\_Sayısı} * (\text{Giriş\_Sayısı} + 1) \quad (4.3)$$

$$\text{Birey Boyut} = \text{Öncül Kısım Boyut} + \text{Soncul Kısım Boyut} \quad (4.4)$$

Burada, ÜF_Sayısı_i i. girişe ait üyelik fonksiyonu sayısını; $\text{ÜF\_Parametre\_Sayısı}_i$ i. girişe ait üyelik fonksiyon denkleminde yer alan parametre sayısını (genelleştirilmiş çan eğrisi için parametre sayısı üçtür.) göstermektedir. Soncul kısım boyutu hesaplanırken, bulanık kural çıkışının doğrusal fonksiyon olarak kullanıldığı kabul edilmiştir. Doğrusal fonksiyonda, sistemin her bir girişi için bir katsayı bulunmaktadır. Bu ek olarak bir de sabit sayı vardır. Bu yüzden $(\text{Giriş\_Sayısı} + 1)$ ile çarpılmıştır. Bu tez çalışmasında her bir kural için, veri kümesi üretmek için kullanılan fonksiyonlar iki girişli olduğundan p , q ve sabit sayıyı gösteren r olmak üzere üç değer optimize edilmeye çalışılmaktadır. Son olarak öncül ve soncul kısımların boyutları toplanarak bireyin boyutu elde edilir. Farklı kombinasyonlar için hesaplan birey boyutları Çizelge 4.2'de verilmiştir.

Çizelge 4.2. Herbir Giriş için Kullanılan Üyelik Fonksiyonu Sayısı ve Kural Sayısına göre Hesaplanan Birey Boyutları

Giriş Sayısı	Her bir Giriş için Üyelik Fonksiyonu Sayısı	Kural Sayısı	Birey Boyutu
2	2	4	24
2	3	9	45
2	4	16	72

4.3. Başlangıç Popülasyonun Oluşturulması

Başlangıç popülasyonu, belirlenen sayıda bireyin bölüm 4.2’de tarif edildiği şekilde üretilmesi sonucunda oluşmaktadır. Ancak popülasyon oluşturulurken, başlangıçta belirli kısıtları sağlaması ve iterasyonlar devam ederken de bu kısıtların korunması gerekebilmektedir. Diğer bir deyişle, bireylerin oluşturulacağı minimum ve maksimum aralık ne olmalıdır sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Bu sorunun cevabı için, bu çalışmada bireyin öncül ve soncul kısımları ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir.

Öncül kısım için, Şekil 4.2’de verilen a , b ve c parametrelerine göre genelleştirilmiş çan eğrisi üyelik fonksiyonundaki değişimler incelenmiş ve Çizelge 4.3 de verilen birey kodlamasının öncül kısmı için kullanılacak arama uzayının belirlenmesi yöntemi önerilmiştir. Böylece bireyin öncül kısmının her bir bitinin oluşturulacağı alt ve üst sınırlar belirlenmiştir. Soncul kısım için alt ve üst sınır yapılan deneysel çalışmalar sonucunda sırasıyla, -3 ile +3 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4.3. Birey Kodlamasının Öncül Kısmı için Kullanılacak Arama Uzayının Belirlenmesi

Her Bir Giriş için, $mn = \text{Girişin minimum değeri};$ $mx = \text{Girişin maksimum değeri};$ $\text{aralık} = mx - mn;$ Her Bir Girişe ait Üyelik Fonksiyonun için, $a_{min} = \text{aralık}/6; a_{mak} = \text{aralık}/2;$ $b_{min} = 1; b_{mak} = 3;$ $c_{min} = mn; c_{mak} = mx;$ Arama uzayı sınırlarını $a_{min} \leq a \leq a_{mak}; b_{min} \leq b \leq b_{mak}; c_{min} \leq c \leq c_{mak}$ olacak şekilde belirle   Bitti   Bitti

Özetle, belirlenen alt ve üst sınırlar arasında olmak kısıtıyla, belirlenen sayıda birey rastgele bir biçimde oluşturularak başlangıç popülasyonu elde edilir.

4.4. Uygunluk Fonksiyonun Açıklanması

Oluşturulan her bir bireyin çözüm kalitesini ölçmek için bir uygunluk fonksiyonu gereklidir. Bölüm 4.3'te ifade edildiği üzere popülasyondaki her bir birey, ayrı bir ANFIS yapısını temsil etmektedir. Diğer bir deyişle popülasyonda 20 birey var ise, 20 ayrı ANFIS yapısı var demektir ve hepsi problem için potansiyel bir çözümdür. Her bir çözümün kalitesi, çıkış değerlerini ne kadar iyi tahmin ettiği ile ölçülebilir. O zaman çözümün kalitesini ölçen uygunluk fonksiyonu olarak, sisteme ait gerçek çıkış değerleri ile ANFIS yapısını temsil eden EHO popülasyonundaki bireye ait hesaplanan tahmini çıkış değeri arasındaki hata miktarı kullanılabilir. Bu çalışmada hata miktarını ölçmek için formülü Denklem (4.2)'de verilen hataların karelerinin ortalamasının karekökü (RMSE) ölçütü kullanılmıştır.

$$RMSE = \sqrt{\frac{(p_1 - a_1)^2 + \dots + (p_i - a_i)^2 + \dots + (p_n - a_n)^2}{n}} \quad (4.2)$$

Burada;

a_i : i. Veriye ait Gerçek çıkışı değerini,

p_i : i. Veriye ait ANFIS_EHO tarafından hesaplan tahmini çıkış değerini,

n : Veri kümesindeki kayıt sayısını ($1 \leq i \leq n$)

göstermektedir.

Özetle, her bir bireye ait RMSE değeri hesaplanır ve o birey için uygunluk değeri olarak kullanılmaktadır.

4.5. EHO Algoritması Kullanarak ANFIS Parametrelerinin Öğrenilmesi

ANFIS'e ait öncül ve soncul parametrelerin en uygun değerlerinin öğrenilmesi işlemine ANFIS'in eğitilmesi de denilmektedir. En uygun değeri öğrenme işlemi bir optimizasyon sürecidir ve bu sorunu çözmek için meta-sezgisel optimizasyon algoritmalarından faydalanılabilir. Bu tez çalışmasında, bu amaç için meta sezgisel bir algoritma olan ve Bölüm 3.4'te anlatılan EHO algoritması kullanılmıştır. Bölümün devamında, ANFIS eğitim işlemi için EHO algoritmasının nasıl kullanıldığı adım adım anlatılmıştır. Sunulan yöntem ANFIS-EHO ismi verilmiş ve sözde kodu Çizelge 4.4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4.4. ANFIS-EHO Sözde Kodu

Adım 1: Eğitim veri kümesini yükle;
Adım 2: Hiper parametre değerlerini belirle (Çizelge 4.5);
Adım 3: Başlangıç popülasyonu oluştur. (Bölüm 4.3);
Adım 4: Bireylerin Uygunluk değerlerini hesapla;
Adım 5: En iyiden uygunluktan en kötüye doğru popülasyonu sırala;
Adım 6: For index = 1 to <i>MaxGen</i> do // Maksimum iterasyon sayısı kadar
Elitizm için en iyi <i>Keep</i> sayısı kadar bireyi koru;
Populasyonu <i>KlanSayisi</i> kadar Klana böl;
Klanları güncelle operatörü (Çizelge 3.1);
Ayrılma operatörü (Çizelge 3.2);
Klanları birleştir;
Elde edilen yeni popülasyonun uygunluk değerlerini hesapla;
En iyiden uygunluktan en kötüye doğru popülasyonu sırala;
Korunan bireyleri, popülasyondaki en kötü uygunluk değerine sahip bireyler yerine kopyala;
End for .

EHO algoritması başlatılmadan önce, algoritmaya ait hiper parametre değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu hiper parametreler; maksimum iterasyon sayısı popülasyondaki birey sayısı, bireyleri boyutu, elitizm için saklanacak birey sayısını tutan keep değeri, popülasyonun kaç klana bölüneceği, yerel aramayı kontrol eden alpha ve genel aramayı kontrol eden beta değerleridir. Bu çalışmada kullanılan fil sürü optimizasyon algoritması hiper parametre değerleri Çizelge 4.5'te verilmiştir.

Çizelge 4.5. Fil Sürü Optimizasyon Algoritması Hiper Parametre Değerleri

EHO için Hiper Parametre Değerleri			
Popülasyon	20	Keep	2
Maksimum İterasyon Sayısı	5000	Birey Boyutu	• 24 (4 Kurallı Sistem için)
Klan Sayısı	5		• 45 (9 Kurallı Sistem için)
alpha (α)	1.95	beta (β)	1.02

Çizelge 4.5'e göre popülasyon boyutu 20, iterasyon sayısı 5000, popülasyondaki fil grupları olarak adlandırılan klan sayısı 5 alınmıştır. Keep (elitizm parametresi) bir sonraki nesle aktarılacak en iyi 2 fili temsil etmektedir. Birey Boyutu Bölüm 4.2'de anlatıldığı şekilde belirlenmiştir. Aynı zamanda uygulamada klan güncelleme işlemi için

alpha 1.95 ve klandaki lider filin konumunu güncellemek için kullanılan beta değeri 1.02 olarak kullanılmıştır.

EHO algoritmasının orijinalinde, alpha ve beta hiper parametre değerleri 0 ile 1 arasında bir sabit sayı olarak belirlenmektedir. Ancak bu tez çalışmasında öncül kısımdaki üyelik fonksiyonlarına ait parametreleri belirlerken özellikle a ve c değerleri için $[-1,0]$ veya $[0,1]$ aralığında değerlerin sıklıkla üretildiği görülmüştür. Bu değerler, $[0,1]$ aralığında seçilmiş bir alpha veya beta değeri ile çarpılıp ölçeklendirildiğinde, bireyin güncellenmesi için hesaplan artış miktarı oldukça küçük olmakta ve güncellemenin uygunluk değeri üzerinde bir etkisi olmamaktadır. Bundan dolayı bu değerlerin 1'den büyük seçilmesi bu tez çalışmasında önerilmiştir. Yapılan deneysel çalışmalar sonucunda, alpha 1.95 ve beta değeri 1.02 olarak seçilmiştir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu tez çalışmasında, ANFIS'e ait öncül ve soncul parametrelerin en uygun değerlerinin EHO algoritması kullanılarak öğrenilmesi önerilmiştir. Lineer olmayan statik sistemlerin kimliklendirilmesi problemi üzerinden önerilen yöntemin başarısı ölçülmüş ve tartışılmıştır. Bu amaçla Bölüm. 4.1'de nasıl üretildiği anlatılan dört farklı veri kümesi kullanılmıştır. Amaç, sisteme verilen girişlere göre sistemin üreteceği çıkışların ANFIS-EHO kullanarak ne kadar doğru tahmin edildiğinin ölçülmesi ve oldukça popüler olan GA ve PSO algoritmalarının ANFIS eğitimindeki başarıları ile karşılaştırılmasıdır.

5.1 ANFIS-EHO Algoritmasına ait Araştırma Bulguları

Dört farklı lineer olmayan statik sistem kimliklendirilmesi için ANFIS-EHO'nun ürettiği çıkış değerleri ile gerçek çıkış değerleri arasındaki hatayı ölçen RMSE değerleri Çizelge 5.1'de sunulmuştur.

Çizelge 5.1. ANFIS-EHO'nun Lineer Olmayan Statik Sistemleri Kimliklendirme Başarısı (RMSE)

S	K.S*	P.S*	Eğitim				Test			
			En İyi	Ort	En Kötü	S.Sapma	En İyi	Ort	En Kötü	S.Sapma
s1	4	24	0,0768	0,0975	0,1252	0,0158	0,0746	0,0980	0,1323	0,0182
	9	45	0,0322	0,0657	0,0837	0,0101	0,0379	0,0680	0,0878	0,0113
	16	72	0,0299	0,0540	0,0762	0,0110	0,0317	0,0561	0,0828	0,0126
s2	4	24	0,1367	0,1719	0,2074	0,0227	0,1440	0,1765	0,2117	0,0215
	9	45	0,0845	0,1297	0,1687	0,0248	0,0982	0,1413	0,1798	0,0254
	16	72	0,0803	0,1070	0,1561	0,0236	0,0799	0,1135	0,1743	0,0257
s3	4	24	0,4155	0,4983	0,5799	0,0514	0,4474	0,5064	0,6102	0,0506
	9	45	0,2586	0,3218	0,4354	0,0417	0,3015	0,3727	0,4753	0,0407
	16	72	0,1912	0,2465	0,3097	0,0324	0,2085	0,3187	0,3885	0,0495
s4	4	24	0,1340	0,1414	0,1466	0,0029	0,1225	0,1333	0,1440	0,0041
	9	45	0,1352	0,1424	0,1571	0,0044	0,1252	0,1354	0,1475	0,0046
	16	72	0,1380	0,1435	0,1546	0,0039	0,1288	0,1362	0,1471	0,0042

*K.S. : Kural Sayısı, P.S. : Parametre Sayısı

Lineer olmayan s1, s2, s3, s4 statik sistemleri için tahminler arasındaki büyük hataları daha fazla dikkate aldığı için RMSE türünden ölçümler yapılmış ve değerlerinin dağılımını, performansını değerlendirmek için kullanılmıştır. Bu sistemler iki giriş ve bir çıkıştan oluşmaktadır. Her bir sistem için 4, 9, 16 kurallı 3 farklı ANFIS yapısı oluşturulmuştur. Her bir ANFIS yapısı, her bir sistem için Eğitim ve Test Kümeleri

üzerinde 30 kez çalıştırılmıştır. 30 çalışmanın en iyi, ortalama, en kötü ve standart sapma değerleri Çizelge 5.1’de ayrı ayrı raporlanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, kural ve parametre sayısı arttıkça eğitim hata değerinin iyileştiği gözlemlenirken, test hata değerinin de iyileştiği görülmektedir. Standart sapma değerlerinin düşük olması ise, 30 çalışmanın istikrarlı sonuçlar ürettiğini göstermektedir.

s1’de en iyi ortalama eğitim hatasının 72 parametrelili ANFIS yapısı için bulunduğu görülmektedir. 24 parametrelili ANFIS yapısının kullanılmasıyla ortalama eğitim hata değeri 0,0975 elde edilirken, 72 parametrelili yapıda %55,38 oranında artış gözlemlenerek 0,0540 olarak bulunmuştur. En iyi hata değeri ise 0,0299’dur. s1 için test değerleri, eğitim değerleriyle benzer davranışlar sergilemiştir. Test için en düşük ortalama hata 72 parametrelili yapı ile 0,0561 elde edilirken, 24 ile 45 parametrelili yapılarda sırasıyla 0,0980 ve 0,0680 sonuçları bulunmuştur.

s2’de eğitim ve test hata değerleri, parametre sayısı arttıkça iyileşmiş ve en iyi sonuçlar 72 parametrelili ANFIS yapısı ile elde edilmiştir. Eğitim ve test için sırasıyla 0,1070 ve 0,1135 ortalama hata değerleri bulunmuştur. En iyi eğitim hata değeri 72 parametrelili yapıda 0,0803 elde edilirken, en iyi test hata değeri 72 parametrelili yapıda 0,0799 hata değerleri elde edilmiştir.

s3’te; eğitim ve test hata değerleri, parametre sayısına göre karşılaştırıldığında en iyi sonuçlar 72 parametrelili ANFIS yapısı ile elde edilmiştir. 24 parametrelili yapıda bulunan ortalama eğitim ve test hataları sırasıyla 0,4983 ve 0,5064’tür. 72 parametrelili yapıda ise eğitim için %49,46 ve test için %62,93 oranında performans artışı gözlemlenmiş, sırasıyla 0,2465 ve 0,3187 ortalama hata değerleri elde edilmiştir. En iyi eğitim hata değeri ise 72 parametrelili yapıda 0,1912 olarak bulunmuştur.

s4’te parametre ve kural sayısının artması ile performans değişimi olmadığı gözlemlenmiştir. Ortalama hata değeri eğitim için 24 parametrelili yapıda 0,1414 elde edilirken bu durum test içinde aynı parametre sayısında 0,1440 olarak bulunmuştur. En iyi hata değeri 24 parametrelili yapıda 0,1340 elde edilmiştir. s4’te diğer sistemlere göre farklılık gösterip parametre ve kural sayısı arttıkça hata değerinin iyileşmediği gözlemlenmiştir. s4’te diğer fonksiyonlardan farkı, giriş değer aralığının [-10,10] arasında olmasıdır. Arama uzayının büyük olması sebebinden dolayı daha fazla birey ile arama uzayının araştırılması gerçekleştirilmiştir ve sonuçlar Çizelge 5.2’de verilmiştir. Çalışmada s4 için 20, 40, 60 popülasyon boyutlarında sırasıyla 4, 9, 16 kurallı 24, 45 72 parametreleri ile çalıştırılmıştır. Popülasyon boyutu dışındaki hiper parametre değerleri Çizelge 4.5’te verilenler ile aynı olarak kullanılmıştır. Her bir çalıştırma 30 kez

tekrarlanmış ve çalıştırmalar sonucunda RMSE hata değerlerinin eğitim ve test kümeleri için ayrı ayrı en iyi, ortalama, en kötü ve standart sapma hata değerleri raporlanmıştır.

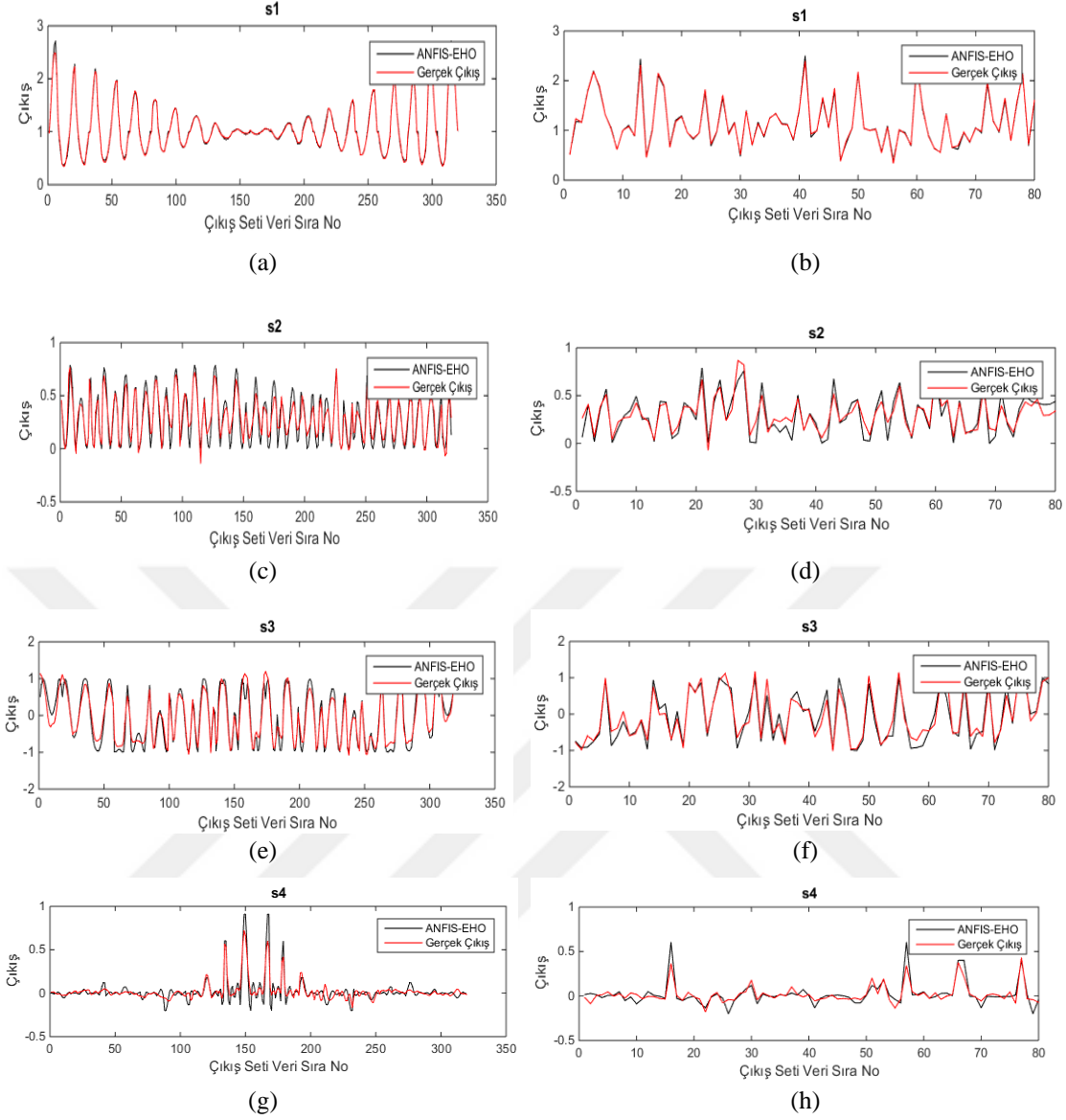
Çizelge 5.2. Farklı popülasyon boyutlarına göre s4 ait RMSE değerleri

s4	K.S*	P.S*	Eğitim				Test				
			En İyi	Ort	En Kötü	S.Sapma	En İyi	Ort	En Kötü	S.Sapma	
Popülasyon Boyutu	20	4	24	0,1340	0,1414	0,1466	0,0029	0,1225	0,1333	0,1440	0,0041
		9	45	0,1352	0,1424	0,1571	0,0044	0,1252	0,1354	0,1475	0,0046
		16	72	0,1380	0,1435	0,1546	0,0039	0,1288	0,1362	0,1471	0,0042
	40	4	24	0,0825	0,1235	0,1432	0,0174	0,0742	0,1182	0,1352	0,0190
		9	45	0,0853	0,1095	0,1292	0,0125	0,0708	0,1062	0,1361	0,0158
		16	72	0,0879	0,1071	0,1240	0,0088	0,0745	0,1041	0,1325	0,0124
	60	4	24	0,0770	0,1064	0,1359	0,0227	0,0548	0,0988	0,1334	0,0275
		9	45	0,0758	0,0970	0,1290	0,0147	0,0645	0,0931	0,1328	0,0178
		16	72	0,0665	0,0861	0,1026	0,0094	0,0526	0,0812	0,1132	0,0130

*K.S. : Kural Sayısı, P.S. : Parametre Sayısı

s4 doğrusal olmayan statik fonksiyonu, eğitim ve test kümeleri için kural ve parametre sayısına bağlı olarak incelendiğinde RMSE hata değerinin popülasyon boyutuna göre değiştiği gözlemlenmiştir. Popülasyon büyüklüğü 20 alındığında eğitim ve test kümeleri için 24 parametre yapısında ortalama hata değeri sırasıyla en düşük 0,1414 ve 0,1333 elde edilmiştir. En iyi hata değeri 24 parametrelili yapıda 0,1340 elde edilmiştir. Standart sapma değerleri eğitim ve test için sırasıyla 24 parametrelili yapıda 0,0029 ve 0,0041 elde edilmiştir. Popülasyon boyutu artırılıp 40 alındığında; ortalama hata değeri eğitim ve test için sırasıyla 0,1071 ve 0,1041 elde edilmiştir. En iyi hata değeri eğitim ve test için farklılık gösterip, eğitim için 24 parametrelili yapıda 0,0825 elde edilirken, test için en iyi hata değeri 0,0708 elde edilmiştir. Standart sapma değerleri eğitim ve test için 72 parametrelili yapıda 0,0088 ve 0,0124 olarak bulunmuştur. Popülasyon boyutu 60 alındığında; eğitim ve test için en düşük hata değerleri 72 parametrelili yapıda sırasıyla 0,0861 ve 0,0812 elde edilmiştir. En iyi hata eğitim için 0,0665 elde edilirken, test için 0,0526 elde edilmiştir. Standart sapma değerleri ise 0,0094 ve 0,0130 olarak bulunmuştur. Çalışma sonunda s4 için popülasyon boyutu arttıkça hata değerini iyileştirdiği gözlemlenmiştir.

Şekil 5.1’de s1, s2, s3 ve s4 için eğitim ve test kümeleri gerçek çıkışları ile ANFIS-EHO’nun ürettiği tahmini çıkışların grafikleri verilmiştir. Grafiklerde, Çizelge 5.1 ve 5.2’de yer alan en düşük RMSE değerine sahip ANFIS yapısından elde edilen sonuçlar çizdirilmiştir. s1, s2 s3 için popülasyon boyutu 20, s4 için popülasyon boyutu 60 olan çalışmaların sonuçları kullanılmıştır.

Şekil 5.1. a) s1 Eğitim b) s1 Test c) s2 Eğitim d) s2 Test e) s3 Eğitim f) s3 Test g) s4 Eğitim h) s4 Test kümeleri için Gerçek Çıkış ile ANFIS-EHO'nun ürettiği Tahmini Çıkış Grafikleri

Grafikler incelendiğinde, s1 için hem eğitim hem test kümesinde çok iyi bir uyumun gerçekleştiği görülmektedir. s2 ve s3 nispeten daha zor fonksiyonlar olmasına rağmen, onlarda da uyumlu grafiklerin elde edildiği gözlemlenmiştir. Daha ayrıntılı inceleme için eğitim ve test kümeleri için R^2 değerleri Çizelge 5.3'te, saçılma grafikleri ise Şekil 5.2'de verilmiştir.

R^2 ölçütü, Denklem (5.1)'de verilen formül kullanılarak hesaplanır:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^N (y_{tahmin(i)} - y_{gerçek(i)})^2}{\sum_{i=1}^N (y_{tahmin(i)} - \bar{y}_{gerçek})^2} \quad (5.1)$$

Burada, N : Veri kümesindeki kayıt sayısını, $y_{tahmin(i)}$: i. giriş için ANFIS-EHO tarafından hesaplanan tahmini çıkışı, $y_{gerçek(i)}$: i. giriş için çıkışın gerçek değerini,

$\overline{y_{gerçek}}$: Gerçek çıkış değerlerinin ortalamasını göstermektedir. R^2 başarı ölçütü, modelinin ürettiği tahmin değerlerinin, gerçek verilere ne kadar iyi uyduğunu ölçmek için kullanılan bir ölçüttür. R^2 'nin değeri 0 ile 1 arasında değişir. 1, modelin gerçek verilere mükemmel bir şekilde uyduğunu gösterirken 0 ise, modelin gerçek verilere hiçbir şekilde uymadığını gösterir.

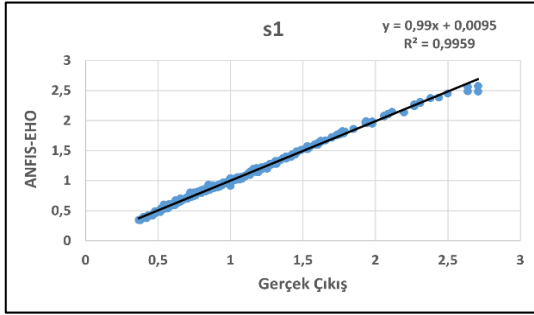
Çizelge 5.3. ANFIS-EHO'nun Lineer Olmayan Statik Sistemleri Kimliklendirme Başarısı (R^2)

S	K.S*	P.S*	Eğitim				Test			
			En İyi	Ort	En Kötü	S.Sapma	En İyi	Ort	En Kötü	S.Sapma
s1	4	24	0,9725	0,9545	0,9268	0,0144	0,9777	0,9602	0,9298	0,0142
	9	45	0,9952	0,9794	0,9673	0,0059	0,9942	0,9810	0,9691	0,0060
	16	72	0,9959	0,9858	0,9729	0,0056	0,9960	0,9867	0,9725	0,0058
s2	4	24	0,6201	0,3894	0,1258	0,1593	0,5592	0,3285	0,0481	0,1623
	9	45	0,8548	0,6459	0,4217	0,1259	0,7951	0,5625	0,3132	0,1477
	16	72	0,8812	0,7563	0,5049	0,1117	0,8666	0,7128	0,3544	0,1364
s3	4	24	0,6376	0,4734	0,2943	0,1102	0,5913	0,4713	0,2397	0,1081
	9	45	0,8596	0,7792	0,6022	0,0585	0,8144	0,7131	0,5387	0,0630
	16	72	0,9256	0,8703	0,7987	0,0342	0,9137	0,7877	0,6919	0,0620
s4	4	24	0,7153	0,4326	0,1139	0,2315	0,8354	0,4246	0,0240	0,2901
	9	45	0,7239	0,5388	0,2013	0,1438	0,7723	0,5082	0,0326	0,1943
	16	72	0,8026	0,6398	0,4948	0,0770	0,8486	0,6298	0,2979	0,1190

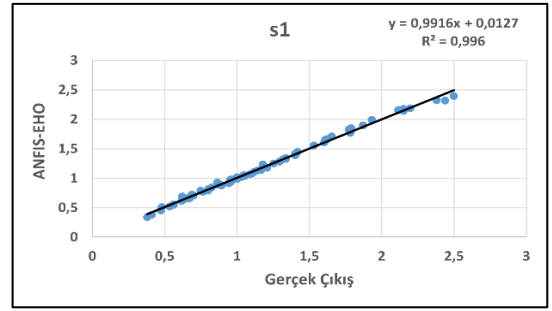
*K.S. : Kural Sayısı, P.S. : Parametre Sayısı

Çizelge 5.3'te gösterilen R^2 ölçütüne göre ANFIS-EHO'nun lineer olmayan statik sistemleri kimliklendirme başarısı incelendiğinde; s1'in 72 parametrelili yapıda eğitim ve test kümeleri için ortalama R^2 değerleri sırasıyla mükemmel yakın şekilde 0,9858 ve 0,9867 olarak elde edilmiştir. En iyi R^2 değeri 72 parametrelili yapıda eğitim kısmında 0,9959 ve test kısmında 0,9960 olarak bulunmuştur. s2'de, eğitim ve test kümeleri için 72 parametrelili yapıda sırasıyla 0,7563 ve 0,7128 ortalama R^2 değerleri elde edilmiştir. En iyi R^2 değeri 72 parametrelili yapıda eğitim ve test kısmında sırasıyla 0,8812 ve 0,8666 olarak bulunmuştur. s3'de, ortalama R^2 değeri 72 parametrelili yapıda eğitim ve test aşamasında 0,8703 ve 0,7877 elde edilmiştir. En iyi R^2 değerleri yine 16 kurallı 72 parametrelili yapıda eğitim ve test kümelerinde sırasıyla 0,9256 ve 0,9137 olarak elde edilmiştir. Bu değerler ile s1'den sonra en yüksek performans gösteren sistem olmuştur. s4'de, 72 parametrelili yapıda eğitim ve test kısmında sırasıyla ortalama R^2 değeri 0,6398 ve 0,6298 elde edilmiştir. En iyi R^2 değerleri ise 72 parametrelili yapıda eğitim ve test

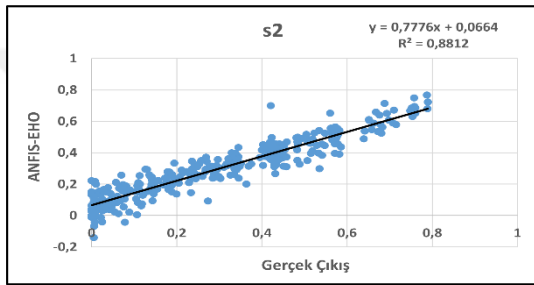
aşamasında sırasıyla 0,8026 ve 0,8486 olarak bulunmuştur. En iyi R^2 değerine sahip çözümlere ait saçılma grafikleri Şekil 5.2’de sunulmuştur.

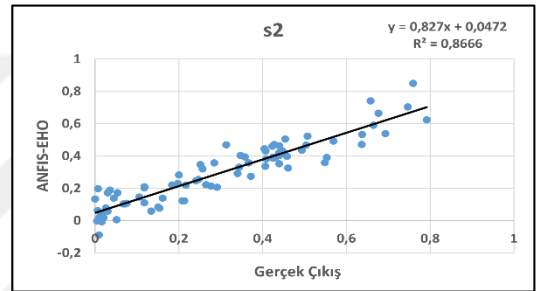
(a)

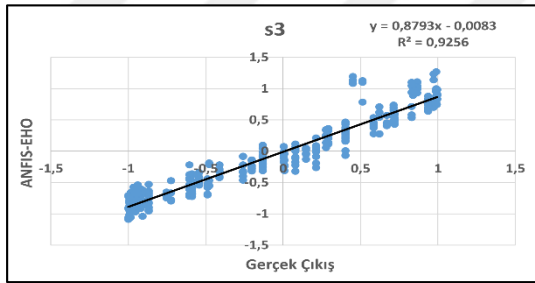
(b)

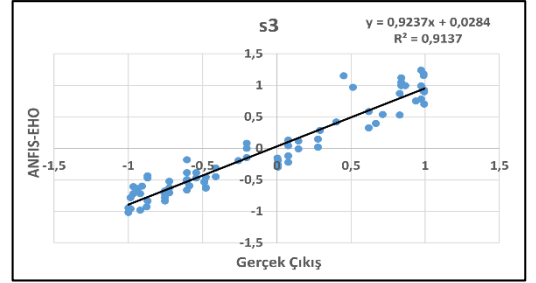
(c)

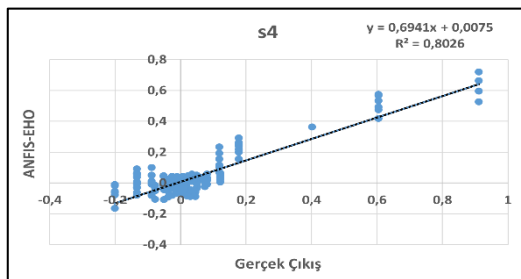
(d)

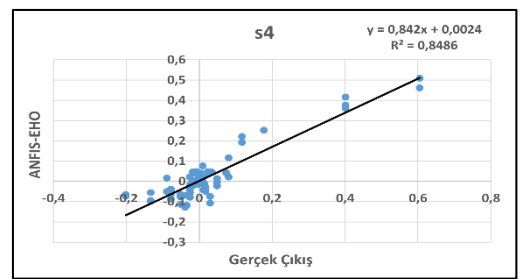
(e)

(f)

(g)

(h)

Şekil 5.2. a) s1 Eğitim b) s1 Test c) s2 Eğitim d) s2 Test e) s3 Eğitim f) s3 Test g) s4 Eğitim h) s4 Test için “Tahmin-Gerçek Değer” saçılma grafiği

s1, s2, s3, ve s4'e ait eğitim ve test kümeleri için R^2 saçılma grafikleri Şekil 5.2'de sunulmuştur. Eğitim kümeleri için tüm dağılım ilişkileri 0.80 üzerindedir. Diğer bir deyişle gerçek çıkış ile tahmin edilen çıkış arasında anlamlı bir ilişki vardır. s1 ve s2 de tam ilişkiye oldukça yakındır. Sistemin hiç görmediği verilerden oluşan test kümesi için grafikler incelendiğinde, 0.99 değeri ile en yüksek ilişki s1 de görülürken, s3 için 0.917, s2 için 0.866 ve s4 için 0.848 R^2 değerlerinin hesaplandığı görülmüştür. Sonuçla tüm problemler için yaklaşık 0.85 değerinin üstünde ilişki derecesi bulunmuştur. Bu sonuçlar ışığında ANFIS-EHO yönteminin tahmin yeteneğinin istikrarlı olduğu tespit edilmiştir.

5.2 ANFIS-EHO Algoritması ile GA ve PSO Algoritmalarının Karşılaştırılması

ANFIS parametrelerini öğrenmek için meta sezgisel algoritmaların kullanılabilirdiğinden daha önce bahsedilmişti. Önerilen ANFIS-EHO yönteminin başarısını tartışmak için, problem çözme başarıları geniş bir yelpazeye yayılmış olan GA ve PSO meta-sezgisel algoritmaları bu tez çalışmasında seçilmiştir. Bir önceki bölümde yapılan deneysel çalışmalar incelendiğinde, en iyi sonuçların 16 kurallı (72 parametrelili) ANFIS yapıları için elde edildiği görülmüştür. Bu sebeple GA ve PSO, 16 kurallı ANFIS yapısını öğrenmesi için kullanılmıştır. Her bir problem için 30 kez çalıştırılmış ve RMSE sonuçlarının ortalaması Çizelge 5.5'te raporlanmıştır. Bu uygulamada kullanılan GA, PSO, EHO algoritmalarının popülasyon boyutu; s1, s2, s3 lineer olmayan statik sistemlerde 20, s4 sisteminde ise 60 olarak ayarlanmış ve her biri 5000 iterasyonda çalıştırılmıştır. Çizelge 5.4'te GA ve PSO algoritmasında kullanılan hiper parametrelerin değerleri verilmiştir. EHO algoritması için ise Çizelge 4.5'te verilen değerler kullanılmıştır.

Çizelge 5.4. GA ve PSO için kullanılan hiper parametre değerleri

GA		PSO	
Çaprazlama Oranı	0.7	c1	1
Mutasyon Oranı	0.1	c2	2

Çizelge 5.5. ANFIS-EHO, GA ve PSO 'nun 16 Kurallı ANFIS yapısı eğitimi için RMSE ortalamaları

F	GA		PSO		ANFIS-EHO	
	Eğitim	Test	Eğitim	Test	Eğitim	Test
s1	0,0709	0,0771	0,0782	0,0808	0,0540	0,0561
s2	0,1728	0,1796	0,1845	0,1897	0,1070	0,1135
s3	0,2701	0,3243	0,3271	0,3936	0,2465	0,3187
s4	0,1277	0,1241	0,1282	0,1250	0,0861	0,0812

Çalışma sonuçlarını Çizelge 5.5'e bakılarak incelendiğinde; EHO algoritmasının GA ve PSO algoritmalarına göre daha iyi değerler elde ettiği görülmüştür. s1'in eğitim aşamasında EHO ile 0,0540 en iyi ortalama hata değeri ile GA algoritmasında 0,0709 ortalama hata değeri elde ederken PSO algoritmasında 0,0782 değeri ile elde edilmiştir. Test aşamasında da bu durum benzerlik gösterip EHO ile 0,0561 elde edilirken GA ve PSO algoritmalarında 0,0771 ve 0,0808 ortalama hata değeri elde edilmiştir. s2'nin eğitimde 0,1070 ortalama hata değeri ile en iyi EHO algoritmasıyla elde edilirken, GA ve PSO algoritmalarında sırasıyla 0,1728 ve 0,1845 değerleri elde edilmiştir. s1 sisteminde olduğu gibi GA ve PSO birbirine yakın sonuçlar vermiştir. Test aşamasında ise en iyi ortalama hata değeri 0,1135 ile EHO algoritması ile elde edilirken GA ve PSO da sırasıyla 0,1796 ve 0,1897 değerleri elde edilmiştir. s3'te eğitim aşamasında en iyi ortalama hata değeri 0,2465 EHO ile elde edilirken, GA ve PSO algoritmalarında sırasıyla 0,2701 ve 0,3271 elde edilmiştir. Test aşamasında ise 0,3187 değeri ile en iyi ortalama hata değeri EHO ile başarı gösterirken, GA algoritmasında 0,3243 ve PSO'da 0,3936 olarak değerler elde edilmiştir. s4'te eğitim aşamasında EHO algoritmasında ortalama hata değeri 0,0861 elde edilirken, GA ve PSO algoritmalarında sırasıyla 0,1277 değeri ile ve 0,1282 değeri ile başarı elde edilmiştir. Test aşamasında EHO algoritmasında ortalama hata değeri 0,0812 elde edilirken, GA ve PSO algoritmalarında sırasıyla 0,1241 ve 0,1250 değerleri elde edilmiştir.

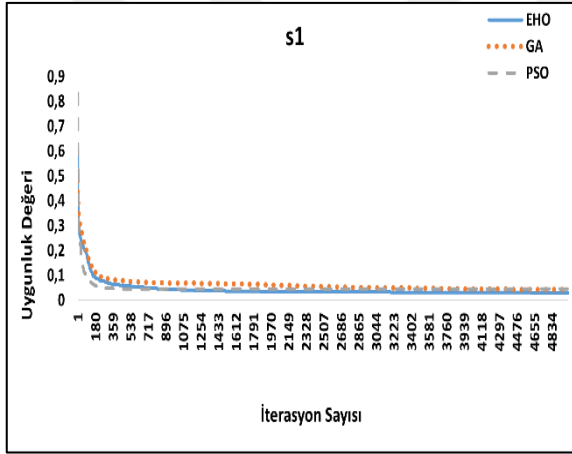
EHO algoritması ile elde edilen sonuçların anlamlılığını değerlendirmek için Wilcoxon işaret sıra testi uygulanmıştır. "ANFIS parametre öğreniminde EHO ile GA / PSO algoritmasının arasında %95 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur" hipotezi sınanmıştır. Test sonucunda elde edilen p değerleri Çizelge 5.6'da verilmiştir.

Çizelge 5.6. Lineer Olmayan Statik Sistemler İçin Wilcoxon İşaret Sıra Testi p değeri Sonuçları

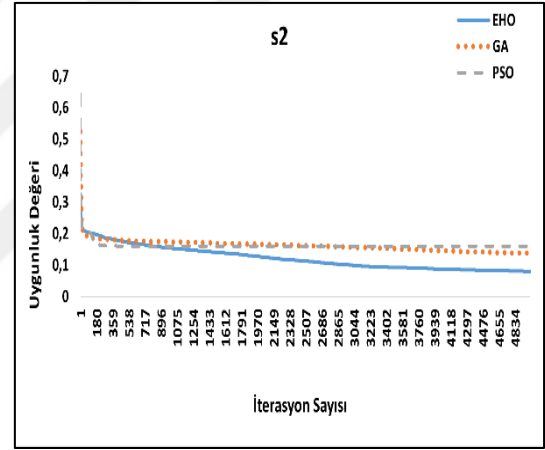
F	GA-EHO		PSO-EHO	
	Eğitim	Test	Eğitim	Test
s1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
s2	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
s3	0,0082	0,0734	0,0000	0,0000
s4	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000

Bu sonuçlara göre; s3 probleminin Test kümesi hariç, diğer tüm hipotezler p değeri 0.05'ten küçük olduğu için reddedilmiştir. Yani, ANFIS yapısının öğrenilmesinde GA veya PSO'nun kullanımı ile EHO'nun kullanımı arasında %95 önem seviyesinde

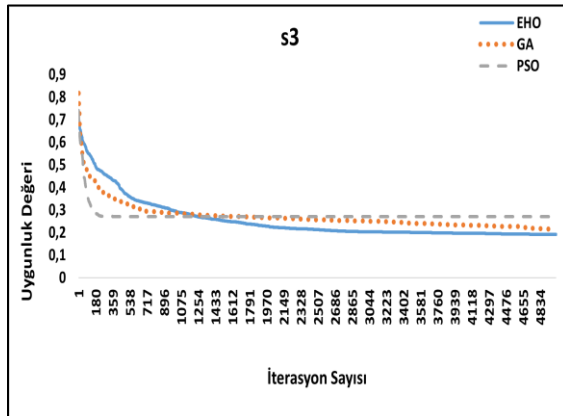
istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Hangi algoritmanın daha iyi olduğunu anlamak için RMSE- iterasyon sayısı grafikleri (Şekil5.3) ve başarı sıra grafikleri (Şekil5.4) incelenmiştir. Lineer olmayan s1, s2, s3 ve s4 statik sistemleri için, 30 çalıştırmanın her birinde her bir algoritmanın uygunluk değerine göre kaçınıcı olduğu (1. , 2. ve 3. şekilde) yazılmış ve ortalama başarı sırası Şekil 5.4'te gösterilmiştir. Başarı sıra değeri ne kadar küçük olursa o kadar yüksek başarı elde edilmiş demektir. Bu hesaplamalar sonuçları incelendiğinde; Lineer olmayan s1, s2, s3 ve s4 statik sistemleri için EHO algoritmasının GA ve PSO algoritmalarına kıyasla çok daha yüksek başarı elde edildiği görülmektedir. En düşük başarı sırası ise PSO algoritmasında görülmektedir. 30 çalışma içinden en iyi sonuçlara ait 5000 iterasyon boyunca RMSE değerlerini Şekil 5.3'te gösterilmiştir. Bu grafikler incelendiğinde, EHO'nun istikrarlı bir öğrenme gösterdiği görülmektedir.

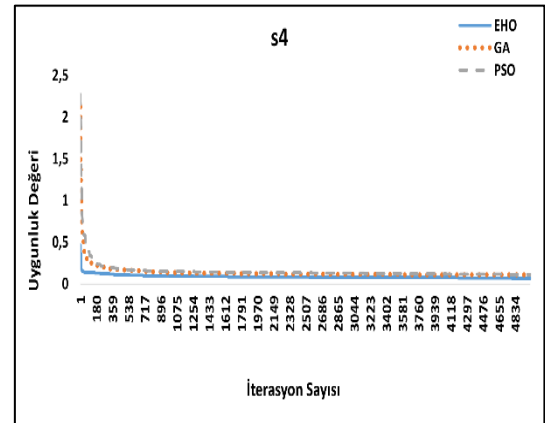
(a)

(b)

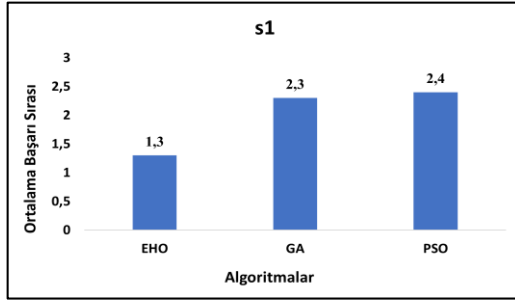

(c)

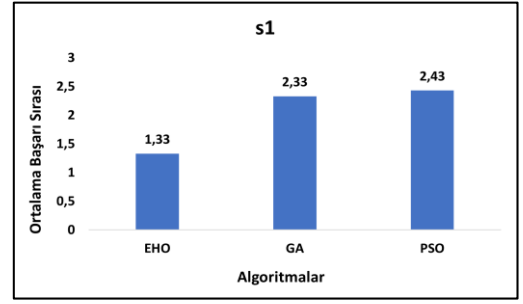

(d)

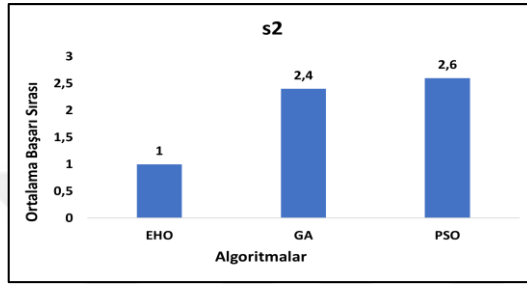
Şekil 5.3. a)s1 b)s2 c)s3 d)s4 için “Uygunluk Değeri-İterasyon Sayısı” grafiği

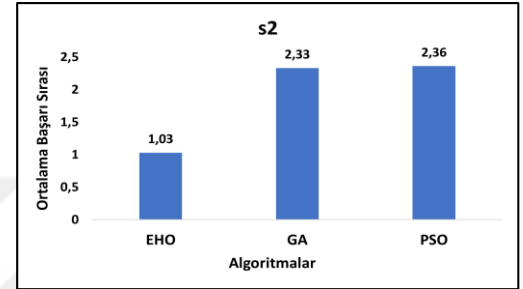
(a)

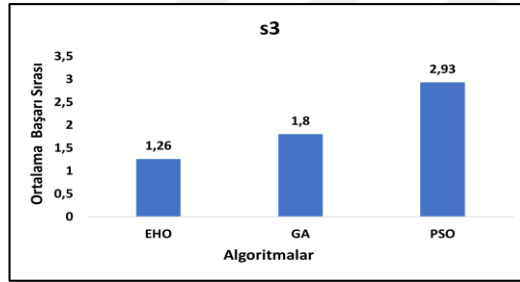
(b)

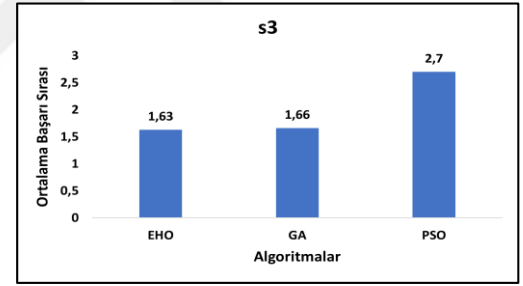
(c)

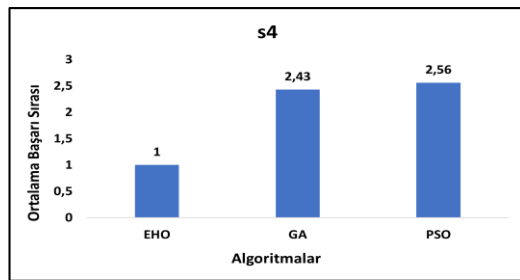
(d)

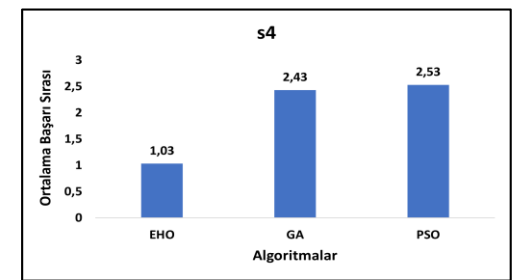
(e)

(f)

(g)

(h)

Şekil 5.4. a) s1 Eğitim b) s1 Test c) s2 Eğitim d) s2 Test e) s3 Eğitim f) s3 Test g) s4 Eğitim h) s4 Test için “Ortalama Başarı Sırası-Algoritmalar” grafiği

Bu sonuçlar ışığında ANFIS eğitiminde EHO algoritmasının kullanımının başarılı ve etkili olduğu söylenebilmektedir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

6.1 Sonuçlar

Yapılan tez çalışmasında, ANFIS parametrelerinin eğitimi için EHO algoritması kullanılmış ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmada, modelin başarısını değerlendirmek için RMSE hata değeri, R^2 değeri ve ortalama başarı sıralamaları incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde RMSE hata türüne göre eğitim kümesi için en iyi sonuçlar s1, s2, s3 ve s4 problemleri için sırasıyla 0,0299, 0,0803, 0,1912, 0,0665 olarak elde edilmiştir. R^2 ölçütüne göre bu sistemler için sırasıyla 0,9959, 0,812, 0,9256 ve 0,8026 başarı değerleri bulunmuştur. Test kümesi için en iyi sonuçlar sırasıyla 0,0317, 0,0799, 0,2085, 0,0526 olarak elde edilmiştir. R^2 ölçütüne göre ise sırasıyla 0,9960, 0,866, 0,9137 ve 0,8486 başarı değerleri bulunmuştur. Lineer olmayan s1, s2, s3, s4 statik sistemleri için en iyi sonuçlar 16 kurallı ANFIS yapılarında elde edildi. Diğer meta sezgisel algoritmaları ile EHO'nun başarısını tartışmak için, 16 Kurallı yapı Genetik Algoritmalar ve Parçacık sürü optimizasyonu ile de eğitildi. Her bir problem için GA ve PSO 30 kez çalıştırıldı ve sonuçlar EHO algoritmasından elde edilen sonuçlar ile Wilcoxon işaret sıra testi kullanarak kıyaslandı. GA için s3'ün test kümesi hariç, diğer tüm hipotez testleri %95 önem seviyesi için reddedildi. Aralarında istatistiksel bir fark olduğu görülen algoritmalar ortalama başarı sıralarına göre de kıyaslandı. Bu karşılaştırma sonucunda, s1, s2, s3, s4 için eğitim ve test aşamasının tümünde EHO algoritmasının en küçük başarı sıra değerine sahip olduğu görülmüştür (Düşük başarı değeri makbuldür. 30 çalıştırmanın çoğunda birinci sıradaki algoritma olduğu anlamına gelmektedir.) Bu da EHO algoritmasının ANFIS parametrelerinin öğrenilmesi sürecinde diğer GA ve PSO göre daha etkili ve başarılı olduğunu göstermektedir.

6.2 Öneriler

Gerçek dünya problemlerine veya bulanık sistemlere uygulanacak olan optimizasyon problemlerinde EHO algoritması kullanılması ve sonuçların diğer yöntemlerle karşılaştırılması önerilebilir. Ayrıca, EHO algoritmasının parametrelerini optimize etmek için farklı ayarlar veya değişkenler deneyerek algoritmanın performansını daha da geliştirmek mümkün olabilir. Bu tez çalışmasında uygulanan EHO algoritmasının geliştirilen yeni varyantları kullanılarak performans karşılaştırması yapılabilir.

7. KAYNAKLAR

- Abdollahizad, S., Balafar, M. A., Feizizadeh, B., Babazadeh Sangar, A., & Samadzamini, K. (2021). Using hybrid artificial intelligence approach based on a neuro-fuzzy system and evolutionary algorithms for modeling landslide susceptibility in East Azerbaijan Province, Iran. *Earth Science Informatics*, 14(4). <https://doi.org/10.1007/s12145-021-00644-z>
- Al Badwawi, R., Issa, W. R., Mallick, T. K., & Abusara, M. (2019). Supervisory Control for Power Management of an Islanded AC Microgrid Using a Frequency Signalling-Based Fuzzy Logic Controller. *IEEE Transactions on Sustainable Energy*, 10(1). <https://doi.org/10.1109/TSTE.2018.2825655>
- Ali, M. E. M., Durdu, A., Celtek, S. A., & Yilmaz, A. (2021). An Adaptive Method for Traffic Signal Control Based on Fuzzy Logic with Webster and Modified Webster Formula Using SUMO Traffic Simulator. *IEEE Access*, 9. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3094270>
- Alimi, O. A., Ouahada, K., & Abu-Mahfouz, A. M. (2020). A Review of Machine Learning Approaches to Power System Security and Stability. İçinde *IEEE Access* (C. 8). <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3003568>
- Al-Mahasneh, M., Aljarrah, M., Rababah, T., & Alu'datt, M. (2016). Application of Hybrid Neural Fuzzy System (ANFIS) in Food Processing and Technology. İçinde *Food Engineering Reviews* (C. 8, Sayı 3). <https://doi.org/10.1007/s12393-016-9141-7>
- Almufti, S. M., Asaad, R. R., & Salim, B. W. (2018). Review on Elephant Herding Optimization Algorithm Performance in Solving Optimization Problems. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(4). <https://doi.org/10.14419/ijet.v7i4.23127>
- Bahadır, E. (2017). Bulanık Mantık Yaklaşımının Eğitim Çalışmalarında Kullanılmasının Alan Yazın Işığında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. <https://doi.org/10.20860/İjoses.294783>
- Banadkooki, F. B., Ehteram, M., Panahi, F., Sh. Sammen, S., Othman, F. B., & EL-Shafie, A. (2020). Estimation of total dissolved solids (TDS) using new hybrid machine learning models. *Journal of Hydrology*, 587. <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2020.124989>
- Cherkassky, V., Gehring, D., & Mulier, F. (1996). Comparison of adaptive methods for function estimation from samples. İçinde *IEEE Transactions on Neural Networks* (C. 7, Sayı 4). <https://doi.org/10.1109/72.508939>
- Doğan, O. (2016). Uyarlamalı Sinirsel Bulanık Çıkarım Sisteminin (Anfis) Talep Tahmini İçin Kullanımı Ve Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1). <https://doi.org/10.24988/Deuiibf.2016311513>
- Dokur, E., Yuzgec, U., & Kurban, M. (2021). Performance Comparison of Hybrid Neuro-Fuzzy Models using Meta-Heuristic Algorithms for Short-Term Wind Speed Forecasting. *Electrica*, 21(3). <https://doi.org/10.5152/electrica.2021.21042>
- Dorigo, M., & Di Caro, G. (1999). Ant colony optimization: A new meta-heuristic. *Proceedings of the 1999 Congress on Evolutionary Computation, CEC 1999*, 2. <https://doi.org/10.1109/CEC.1999.782657>
- Fernández, F., & Gutiérrez, J. (2003). A Takagi-Sugeno model with fuzzy inputs viewed from multidimensional interval analysis. *Fuzzy Sets and Systems*, 135(1 SPEC.). [https://doi.org/10.1016/S0165-0114\(02\)00249-X](https://doi.org/10.1016/S0165-0114(02)00249-X)

- Ghosh, S., Biswas, S., Sarkar, D., & Sarkar, P. P. (2014). A novel Neuro-fuzzy classification technique for data mining. *Egyptian Informatics Journal*, 15(3). <https://doi.org/10.1016/j.eij.2014.08.001>
- Gökçe, B., & Sonugür, G. (2016). Productivity Analysis in Processed Natural Stones Production Process by Neural Networks and ANFIS Methods. *Afyon Kocatepe University Journal of Sciences and Engineering*, 16(1). <https://doi.org/10.5578/fmbd.13951>
- Gu, X., Han, J., Shen, Q., & Angelov, P. P. (2022). Autonomous learning for fuzzy systems: a review. *Artificial Intelligence Review*. <https://doi.org/10.1007/s10462-022-10355-6>
- Gupta, R., Srivastava, D., Sahu, M., Tiwari, S., Ambasta, R. K., & Kumar, P. (2021). Artificial intelligence to deep learning: machine intelligence approach for drug discovery. *Molecular Diversity*, 25(3). <https://doi.org/10.1007/s11030-021-10217-3>
- Haykin, S. (1999). Neural networks: a comprehensive foundation by Simon Haykin. İçinde *The Knowledge Engineering Review* (C. 13, Sayı 4).
- Huang, G. Bin, Zhou, H., Ding, X., & Zhang, R. (2012). Extreme learning machine for regression and multiclass classification. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part B: Cybernetics*, 42(2). <https://doi.org/10.1109/TSMCB.2011.2168604>
- Huang, H., Band, S. S., Karami, H., Ehteram, M., Chau, K. wing, & Zhang, Q. (2022). Solar radiation prediction using improved soft computing models for semi-arid, slightly-arid and humid climates. *Alexandria Engineering Journal*, 61(12). <https://doi.org/10.1016/j.aej.2022.03.078>
- Huang, X., Xu, J., & Wang, S. (2012). Nonlinear system identification with continuous piecewise linear neural network. *Neurocomputing*, 77(1). <https://doi.org/10.1016/j.neucom.2011.09.001>
- Jain, A., Bahreini Toussi, I., Mohammadian, A., Bonakdari, H., & Sartaj, M. (2022). Applications of ANFIS-Type Methods in Simulation of Systems in Marine Environments. *Mathematical and Computational Applications*, 27(2). <https://doi.org/10.3390/mca27020029>
- Jang, J. S. R. (1993). ANFIS: Adaptive-Network-Based Fuzzy Inference System. *IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics*, 23(3), 665-685. <https://doi.org/10.1109/21.256541>
- Jang, J. S. R., Sun, C. T., & Mizutani, E. (2005). Neuro-Fuzzy and Soft Computing-A Computational Approach to Learning and Machine Intelligence [Book Review]. *IEEE Transactions on Automatic Control*, 42(10). <https://doi.org/10.1109/tac.1997.633847>
- Karaboga, D. (2005). An idea based on Honey Bee Swarm for Numerical Optimization. *Technical Report TR06, Erciyes University, TR06*.
- Karaboga, D., & Kaya, E. (2019). Adaptive network based fuzzy inference system (ANFIS) training approaches: a comprehensive survey. İçinde *Artificial Intelligence Review* (C. 52, Sayı 4). <https://doi.org/10.1007/s10462-017-9610-2>
- Kennedy, J., & Eberhart, R. (1995). Particle swarm optimization. *IEEE International Conference on Neural Networks - Conference Proceedings*, 4. <https://doi.org/10.4018/ijmfmp.2015010104>
- Keskenler, M. F., & Keskenler, E. F. (2017). Bulanık Mantığın Tarihi Gelişimi. *Takvim-i Vekayi*, 5(1).
- Kurniasih, D., Jasmi, K. A., Basiron, B., Huda, M., & Maselena, A. (2018). The uses of fuzzy logic method for finding agriculture and livestock value of potential village.

- International Journal of Engineering and Technology(UAE)*, 7(3).
<https://doi.org/10.14419/ijet.v7i3.11984>
- Li, Y., Xu, S., Fan, Z., Zhang, X., Yang, X., Wen, S., & Shi, Z. (2023). Risk Factors and Prediction of the Probability of Wildfire Occurrence in the China–Mongolia–Russia Cross-Border Area. *Remote Sensing*, 15(1).
<https://doi.org/10.3390/rs15010042>
- Marcek, D. (2012). Forecasting high frequency financial data: Statistical and fuzzy logic RBF ANN approach. *World Scientific Proc. Series on Computer Engineering and Information Science 7; Uncertainty Modeling in Knowledge Engineering and Decision Making - Proceedings of the 10th International FLINS Conf.*, 7.
https://doi.org/10.1142/9789814417747_0131
- Marso, S., & Merouani, M. E. L. (2020). Bankruptcy prediction using hybrid neural networks with artificial bee colony. *Engineering Letters*, 28(4).
- Mendel, J. M. (2007). Advances in type-2 fuzzy sets and systems. *Information Sciences*, 177(1). <https://doi.org/10.1016/j.ins.2006.05.003>
- Mirjalili, S., Mohammad, S., & Lewis, A. (2014). Advances in Engineering Software Grey Wolf Optimizer. *Advances in Engineering Software*, 69.
- Mitchell, C., Agrawal, R., & Parker, J. (2019). The Effectiveness of Edge Centrality Measures for Anomaly Detection. *Proceedings - 2019 IEEE International Conference on Big Data, Big Data 2019*.
<https://doi.org/10.1109/BigData47090.2019.9006468>
- Modi, D., Padia, Z., & Patel, K. (2012). Fuzzy Logic Anti Lock Brake System. ... *Journal of Scientific and Engineering Research*, 3(7).
- Omogbe, N. A. I., Ndaman, I. O., Misra, S., Abayomi-Alli, O. O., & Damaševičius, R. (2020). Text messaging-based medical diagnosis using natural language processing and fuzzy logic. *Journal of Healthcare Engineering*, 2020.
<https://doi.org/10.1155/2020/8839524>
- Ödük, N. M., & Allahverdi, N. (2010). Application of fuzzy control approach in greenhouse automation. *ACM International Conference Proceeding Series*, 471.
<https://doi.org/10.1145/1839379.1839413>
- Özdemir, A., Alaybeyoglu, A., & Balbal, K. F. (2019). Bulanık Mantığın Eğitim Alanındaki Uygulamaları. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 3(1).
- Pattnaik, S., & Sahu, P. K. (2020). Assimilation of fuzzy clustering approach and EHO-Greedy algorithm for efficient routing in WSN. *International Journal of Communication Systems*, 33(8). <https://doi.org/10.1002/dac.4354>
- Robati, F. N., Akbarifard, H., & Jalae, S. abdulmajid. (2020). Poverty modeling in the Islamic Republic of Iran using an ANFIS optimized network with the differential evolution algorithm (ANFIS_DE). *MethodsX*, 7.
<https://doi.org/10.1016/j.mex.2020.101120>
- Sarwar, M. A., Amin, B., Ayub, N., Faraz, S. H., Khan, S. U. R., & Javaid, N. (2018). Scheduling of appliances in home energy management system using elephant herding optimization and enhanced differential evolution. İçinde *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies* (C. 8).
https://doi.org/10.1007/978-3-319-65636-6_12
- Scholar, R., Nagar Associate Professor, H., & Dixit, S. (2021). Decision Support System Model for Student Performance Detection using Machine Learning Prashant Dixit. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)* www.ijert.org, 10(05).
- Sharabiani, V. R., Kaveh, M., Taghinezhad, E., Abbaszadeh, R., Khalife, E., Szymanek, M., & Dziwulska-Hunek, A. (2022). Application of Artificial Neural Networks,

- Support Vector, Adaptive Neuro-Fuzzy Inference Systems for the Moisture Ratio of Parboiled Hulls. *Applied Sciences (Switzerland)*, 12(4).
<https://doi.org/10.3390/app12041771>
- Sharma, G. D., Erkut, B., Jain, M., Kaya, T., Mahendru, M., Srivastava, M., Uppal, R. S., & Singh, S. (2020). Sailing through the COVID-19 Crisis by Using AI for Financial Market Predictions. İçinde *Mathematical Problems in Engineering* (C. 2020). <https://doi.org/10.1155/2020/1479507>
- Shoorehdeli, M. A., Teshnehlab, M., Sedigh, A. K., & Khanesar, M. A. (2009). Identification using ANFIS with intelligent hybrid stable learning algorithm approaches and stability analysis of training methods. *Applied Soft Computing Journal*, 9(2). <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2008.11.001>
- Srivastava, S., Sukumar, V., Bhasin, P. S., & Kumar, D. A. (2011). A laboratory testbed for embedded fuzzy control. *IEEE Transactions on Education*, 54(1).
<https://doi.org/10.1109/TE.2010.2041004>
- Strumberger, I., Bacanin, N., Tomic, S., Beko, M., & Tuba, M. (2018). Static drone placement by elephant herding optimization algorithm. *2017 25th Telecommunications Forum, TELFOR 2017 - Proceedings, 2017-January*.
<https://doi.org/10.1109/TELFOR.2017.8249469>
- Takagi, T., & Sugeno, M. (1985). Fuzzy Identification of Systems and Its Applications to Modeling and Control. *IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics, SMC-15*(1). <https://doi.org/10.1109/TSMC.1985.6313399>
- Tuba, E., & Stanimirovic, Z. (2017). Elephant herding optimization algorithm for support vector machine parameters tuning. *Proceedings of the 9th International Conference on Electronics, Computers and Artificial Intelligence, ECAI 2017, 2017-January*. <https://doi.org/10.1109/ECAI.2017.8166464>
- Turki, M., Bouzaida, S., Sakly, A., & M'Sahli, F. (2014). Modeling and OnLine Control of Nonlinear Systems using Neuro-Fuzzy Learning tuned by Metaheuristic Algorithms. *International Journal of Control and Automation*, 7(5).
<https://doi.org/10.14257/ijca.2014.7.5.33>
- Varol, S. (2016). Tüketici Fiyat Endeksinin Uyarlamalı Ağa Dayalı Bulanık Çıkarım Sistemi ile Kestirimi. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 3(8).
<https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280015>
- Wang, G. G., Deb, S., & Coelho, L. D. S. (2016). Elephant Herding Optimization. *Proceedings - 2015 3rd International Symposium on Computational and Business Intelligence, ISCBI 2015*. <https://doi.org/10.1109/ISCBI.2015.8>
- Wang, G. G., Dos Santos Coelho, L., Gao, X. Z., & Deb, S. (2016). A new metaheuristic optimisation algorithm motivated by elephant herding behaviour. *International Journal of Bio-Inspired Computation*, 8(6).
<https://doi.org/10.1504/ijbic.2016.10002274>
- Wang, M., & Ku, H. (2021). Utilizing historical data for corporate credit rating assessment. *Expert Systems with Applications*, 165.
<https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113925>
- Wang, M., & Liu, J. N. K. (2005). Fuzzy logic based robot path planning in unknown environment. *2005 International Conference on Machine Learning and Cybernetics, ICMLC 2005*. <https://doi.org/10.1109/icmlc.2005.1527055>
- Wijonarko, P., & Zahra, A. (2022). Spoken language identification on 4 Indonesian local languages using deep learning. *Bulletin of Electrical Engineering and Informatics*, 11(6). <https://doi.org/10.11591/eei.v11i6.4166>
- Yılmaz, M., & Arslan, E. (2005). Bulanık Mantığın Jeodezik Problemlerin Çözümünde Kullanılması. *Hkmo.Org.Tr*.

- Yonar, A., & Yonar, H. (2022). Modeling air pollution by integrating ANFIS and metaheuristic algorithms. *Modeling Earth Systems and Environment*.
<https://doi.org/10.1007/s40808-022-01573-6>
- Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy Sets Information and Control. İçinde *INFOR~ATIO~ AND CONTROL* (C. 8).

EKLER

EK – 1 : Deneysel Çalışmalarda Kullanılan Lineer Olmayan Statik Sistem Kimliklendirme Fonksiyonlarından Üretilen Eğitim ve Test Veri Kümeleri

s1-Eğitim Veri Kümesi												s1-Test Veri Kümesi							
No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y
1	-1,0000	-1,0000	1,0000	81	-0,4737	-1,0000	1,0000	161	0,0526	-0,7895	0,9682	241	0,5789	-1,0000	1,0000	1	-0,6842	0,3684	0,5344
2	-1,0000	-0,8947	1,3836	82	-0,4737	-0,6842	1,4867	162	0,0526	-0,6842	0,9569	242	0,5789	-0,8947	0,8286	2	1,0000	0,0526	1,1789
3	-1,0000	-0,7895	1,8482	83	-0,4737	-0,5789	1,5828	163	0,0526	-0,4737	0,9489	243	0,5789	-0,7895	0,7008	3	-0,1579	-0,4737	1,1704
4	-1,0000	-0,6842	2,3098	84	-0,4737	-0,4737	1,6033	164	0,0526	-0,3684	0,9529	244	0,5789	-0,5789	0,5705	4	-0,5789	-0,4737	1,7806
5	-1,0000	-0,5789	2,6364	85	-0,4737	-0,3684	1,5431	165	0,0526	-0,2632	0,9620	245	0,5789	-0,4737	0,5616	5	0,7895	0,4737	2,1963
6	-1,0000	-0,4737	2,7090	86	-0,4737	-0,0526	1,0811	166	0,0526	-0,0526	0,9914	246	0,5789	-0,3684	0,5885	6	0,6842	0,3684	1,8712
7	-1,0000	-0,2632	2,0870	87	-0,4737	0,0526	0,9250	167	0,0526	0,0526	1,0087	247	0,5789	-0,2632	0,6532	7	-0,5789	-0,1579	1,3173
8	-1,0000	-0,0526	1,1789	88	-0,4737	0,2632	0,7057	168	0,0526	0,1579	1,0254	248	0,5789	-0,1579	0,7592	8	-0,1579	-0,8947	1,0526
9	-1,0000	0,0526	0,8482	89	-0,4737	0,3684	0,6481	169	0,0526	0,3684	1,0494	249	0,5789	-0,0526	0,9091	9	0,5789	-0,6842	0,6159
10	-1,0000	0,1579	0,6213	90	-0,4737	0,4737	0,6237	170	0,0526	0,4737	1,0539	250	0,5789	0,0526	1,1000	10	-0,1579	-1,0000	1,0000
11	-1,0000	0,3684	0,4002	91	-0,4737	0,5789	0,6318	171	0,0526	0,5789	1,0523	251	0,5789	0,1579	1,3173	11	0,1579	0,7895	1,1018
12	-1,0000	0,4737	0,3691	92	-0,4737	0,7895	0,7476	172	0,0526	0,6842	1,0450	252	0,5789	0,2632	1,5310	12	0,2632	-0,1579	0,8823
13	-1,0000	0,5789	0,3793	93	-0,4737	0,8947	0,8574	173	0,0526	0,8947	1,0172	253	0,5789	0,3684	1,6992	13	-0,8947	-0,4737	2,4392
14	-1,0000	0,6842	0,4329	94	-0,4737	1,0000	1,0000	174	0,0526	1,0000	1,0000	254	0,5789	0,4737	1,7806	14	-0,8947	0,6842	0,4728
15	-1,0000	0,7895	0,5411	95	-0,3684	-1,0000	1,0000	175	0,1579	-1,0000	1,0000	255	0,5789	0,5789	1,7528	15	-1,0000	1,0000	1,0000
16	-1,0000	0,8947	0,7227	96	-0,3684	-0,8947	1,1271	176	0,1579	-0,8947	0,9500	256	0,5789	0,7895	1,4270	16	0,8947	0,6842	2,1150
17	-0,8947	-1,0000	1,0000	97	-0,3684	-0,7895	1,2539	177	0,1579	-0,7895	0,9076	257	0,5789	1,0000	1,0000	17	-0,6842	-0,3684	1,8712
18	-0,8947	-0,8947	1,3371	98	-0,3684	-0,6842	1,3613	178	0,1579	-0,6842	0,8762	258	0,6842	-1,0000	1,0000	18	-0,4737	0,6842	0,6726
19	-0,8947	-0,7895	1,7325	99	-0,3684	-0,5789	1,4292	179	0,1579	-0,5789	0,8581	259	0,6842	-0,8947	0,8008	19	0,5789	0,8947	1,2068
20	-0,8947	-0,6842	2,1150	100	-0,3684	-0,4737	1,4436	180	0,1579	-0,4737	0,8544	260	0,6842	-0,7895	0,6569	20	0,7895	0,8947	1,2922
21	-0,8947	-0,3684	2,2691	101	-0,3684	-0,2632	1,3113	181	0,1579	-0,2632	0,8903	261	0,6842	-0,6842	0,5639	21	0,0526	-0,5789	0,9503
22	-0,8947	-0,1579	1,5309	102	-0,3684	-0,0526	1,0625	182	0,1579	-0,1579	0,9276	262	0,6842	-0,5789	0,5152	22	-0,2632	0,2632	0,8240
23	-0,8947	-0,0526	1,1587	103	-0,3684	0,1579	0,8392	183	0,1579	-0,0526	0,9743	263	0,6842	-0,4737	0,5057	23	0,2632	-0,0526	0,9576
24	-0,8947	0,0526	0,8631	104	-0,3684	0,2632	0,7626	184	0,1579	0,0526	1,0263	264	0,6842	-0,3684	0,5344	24	0,6842	0,6842	1,7732
25	-0,8947	0,1579	0,6532	105	-0,3684	0,3684	0,7136	185	0,1579	0,1579	1,0780	265	0,6842	-0,2632	0,6045	25	0,7895	-0,1579	0,6868
26	-0,8947	0,2632	0,5177	106	-0,3684	0,4737	0,6927	186	0,1579	0,2632	1,1232	266	0,6842	-0,1579	0,7221	26	0,0526	-0,1579	0,9753
27	-0,8947	0,3684	0,4407	107	-0,3684	0,6842	0,7346	187	0,1579	0,3684	1,1556	267	0,6842	-0,0526	0,8935	27	-0,6842	-0,2632	1,6543
28	-0,8947	0,4737	0,4100	108	-0,3684	0,7895	0,7975	188	0,1579	0,4737	1,1704	268	0,6842	0,1579	1,3849	28	-0,3684	0,0526	0,9412
29	-0,8947	0,5789	0,4201	109	-0,3684	0,8947	0,8873	189	0,1579	0,5789	1,1654	269	0,6842	0,2632	1,6543	29	-0,4737	-0,8947	1,1663
30	-0,8947	0,7895	0,5772	110	-0,3684	1,0000	1,0000	190	0,1579	0,6842	1,1413	270	0,6842	0,4737	1,9776	30	-1,0000	0,2632	0,4792
31	-0,8947	0,8947	0,7479	111	-0,2632	-1,0000	1,0000	191	0,1579	1,0000	1,0000	271	0,6842	0,5789	1,9411	31	0,3684	0,3684	1,4013

32	-0,8947	1,0000	1,0000	112	-0,2632	-0,8947	1,0892	192	0,2632	-1,0000	1,0000	272	0,6842	0,7895	1,5223	32	-0,3684	0,5789	0,6997
33	-0,7895	-1,0000	1,0000	113	-0,2632	-0,7895	1,1754	193	0,2632	-0,8947	0,9181	273	0,6842	0,8947	1,2488	33	0,4737	0,8947	1,1663
34	-0,7895	-0,8947	1,2922	114	-0,2632	-0,6842	1,2465	194	0,2632	-0,7895	0,8508	274	0,7895	-1,0000	1,0000	34	0,1579	-0,3684	0,8654
35	-0,7895	-0,7895	1,6240	115	-0,2632	-0,5789	1,2906	195	0,2632	-0,5789	0,7748	275	0,7895	-0,8947	0,7739	35	-0,4737	-0,1579	1,2529
36	-0,7895	-0,6842	1,9366	116	-0,2632	-0,4737	1,2999	196	0,2632	-0,4737	0,7693	276	0,7895	-0,7895	0,6158	36	-0,4737	-0,7895	1,3377
37	-0,7895	-0,4737	2,1963	117	-0,2632	-0,3684	1,2725	197	0,2632	-0,3684	0,7858	277	0,7895	-0,6842	0,5164	37	-0,1579	-0,6842	1,1413
38	-0,7895	-0,3684	2,0606	118	-0,2632	-0,2632	1,2136	198	0,2632	-0,2632	0,8240	278	0,7895	-0,5789	0,4652	38	0,6842	0,0526	1,1192
39	-0,7895	-0,1579	1,4561	119	-0,2632	-0,1579	1,1334	199	0,2632	0,0526	1,0443	279	0,7895	-0,4737	0,4553	39	0,2632	-0,6842	0,8023
40	-0,7895	-0,0526	1,1388	120	-0,2632	-0,0526	1,0443	200	0,2632	0,1579	1,1334	280	0,7895	-0,3684	0,4853	40	-0,3684	-0,3684	1,4013
41	-0,7895	0,0526	0,8781	121	-0,2632	0,1579	0,8823	201	0,2632	0,2632	1,2136	281	0,7895	-0,0526	0,8781	41	-1,0000	-0,3684	2,4987
42	-0,7895	0,2632	0,5594	122	-0,2632	0,3684	0,7858	202	0,2632	0,3684	1,2725	282	0,7895	0,0526	1,1388	42	0,8947	-0,0526	0,8631
43	-0,7895	0,3684	0,4853	123	-0,2632	0,4737	0,7693	203	0,2632	0,4737	1,2999	283	0,7895	0,1579	1,4561	43	0,6842	1,0000	1,0000
44	-0,7895	0,4737	0,4553	124	-0,2632	0,5789	0,7748	204	0,2632	0,5789	1,2906	284	0,7895	0,2632	1,7875	44	0,5789	0,6842	1,6236
45	-0,7895	0,5789	0,4652	125	-0,2632	0,6842	0,8023	205	0,2632	0,6842	1,2465	285	0,7895	0,3684	2,0606	45	-0,0526	-0,3684	1,0494
46	-0,7895	0,6842	0,5164	126	-0,2632	0,7895	0,8508	206	0,2632	0,7895	1,1754	286	0,7895	0,6842	1,9366	46	-0,7895	-0,2632	1,7875
47	-0,7895	0,7895	0,6158	127	-0,2632	0,8947	0,9181	207	0,2632	1,0000	1,0000	287	0,7895	0,7895	1,6240	47	0,8947	-0,4737	0,4100
48	-0,7895	0,8947	0,7739	128	-0,2632	1,0000	1,0000	208	0,3684	-1,0000	1,0000	288	0,7895	1,0000	1,0000	48	0,8947	-0,8947	0,7479
49	-0,7895	1,0000	1,0000	129	-0,1579	-0,7895	1,1018	209	0,3684	-0,8947	0,8873	289	0,8947	-1,0000	1,0000	49	0,1579	0,8947	1,0526
50	-0,6842	-0,8947	1,2488	130	-0,1579	-0,5789	1,1654	210	0,3684	-0,7895	0,7975	290	0,8947	-0,7895	0,5772	50	0,7895	0,5789	2,1497
51	-0,6842	-0,7895	1,5223	131	-0,1579	-0,3684	1,1556	211	0,3684	-0,6842	0,7346	291	0,8947	-0,6842	0,4728	51	0,0526	0,2632	1,0395
52	-0,6842	-0,6842	1,7732	132	-0,1579	-0,2632	1,1232	212	0,3684	-0,5789	0,6997	292	0,8947	-0,5789	0,4201	52	-0,6842	-1,0000	1,0000
53	-0,6842	-0,5789	1,9411	133	-0,1579	-0,1579	1,0780	213	0,3684	-0,3684	0,7136	293	0,8947	-0,3684	0,4407	53	0,0526	0,7895	1,0329
54	-0,6842	-0,4737	1,9776	134	-0,1579	-0,0526	1,0263	214	0,3684	-0,1579	0,8392	294	0,8947	-0,2632	0,5177	54	-0,5789	0,4737	0,5616
55	-0,6842	-0,1579	1,3849	135	-0,1579	0,0526	0,9743	215	0,3684	-0,0526	0,9412	295	0,8947	-0,1579	0,6532	55	0,2632	0,8947	1,0892
56	-0,6842	-0,0526	1,1192	136	-0,1579	0,1579	0,9276	216	0,3684	0,0526	1,0625	296	0,8947	0,0526	1,1587	56	1,0000	-0,5789	0,3793
57	-0,6842	0,1579	0,7221	137	-0,1579	0,2632	0,8903	217	0,3684	0,1579	1,1917	297	0,8947	0,2632	1,9315	57	-0,1579	1,0000	1,0000
58	-0,6842	0,2632	0,6045	138	-0,1579	0,3684	0,8654	218	0,3684	0,2632	1,3113	298	0,8947	0,3684	2,2691	58	-0,2632	0,0526	0,9576
59	-0,6842	0,4737	0,5057	139	-0,1579	0,4737	0,8544	219	0,3684	0,4737	1,4436	299	0,8947	0,4737	2,4392	59	-0,7895	0,1579	0,6868
60	-0,6842	0,5789	0,5152	140	-0,1579	0,5789	0,8581	220	0,3684	0,5789	1,4292	300	0,8947	0,5789	2,3806	60	-0,8947	-0,5789	2,3806
61	-0,6842	0,6842	0,5639	141	-0,1579	0,6842	0,8762	221	0,3684	0,6842	1,3613	301	0,8947	0,7895	1,7325	61	-0,4737	-0,2632	1,4169
62	-0,6842	0,8947	0,8008	142	-0,1579	0,7895	0,9076	222	0,3684	0,7895	1,2539	302	0,8947	0,8947	1,3371	62	-0,6842	0,0526	0,8935
63	-0,6842	1,0000	1,0000	143	-0,1579	0,8947	0,9500	223	0,3684	0,8947	1,1271	303	0,8947	1,0000	1,0000	63	0,4737	-0,5789	0,6318
64	-0,5789	-1,0000	1,0000	144	-0,0526	-1,0000	1,0000	224	0,3684	1,0000	1,0000	304	1,0000	-1,0000	1,0000	64	0,7895	-0,2632	0,5594
65	-0,5789	-0,8947	1,2068	145	-0,0526	-0,8947	1,0172	225	0,4737	-1,0000	1,0000	305	1,0000	-0,8947	0,7227	65	0,4737	0,7895	1,3377
66	-0,5789	-0,7895	1,4270	146	-0,0526	-0,7895	1,0329	226	0,4737	-0,8947	0,8574	306	1,0000	-0,7895	0,5411	66	-0,6842	0,7895	0,6569
67	-0,5789	-0,6842	1,6236	147	-0,0526	-0,6842	1,0450	227	0,4737	-0,7895	0,7476	307	1,0000	-0,6842	0,4329	67	1,0000	-0,1579	0,6213
68	-0,5789	-0,5789	1,7528	148	-0,0526	-0,4737	1,0539	228	0,4737	-0,6842	0,6726	308	1,0000	-0,4737	0,3691	68	-0,0526	0,6842	0,9569
69	-0,5789	-0,3684	1,6992	149	-0,0526	-0,2632	1,0395	229	0,4737	-0,4737	0,6237	309	1,0000	-0,3684	0,4002	69	0,3684	-0,2632	0,7626
70	-0,5789	-0,2632	1,5310	150	-0,0526	-0,1579	1,0254	230	0,4737	-0,3684	0,6481	310	1,0000	-0,2632	0,4792	70	-0,0526	-0,5789	1,0523

71	-0,5789	-0,0526	1,1000	151	-0,0526	-0,0526	1,0087	231	0,4737	-0,2632	0,7057	311	1,0000	-0,0526	0,8482	71	-0,0526	0,3684	0,9529
72	-0,5789	0,0526	0,9091	152	-0,0526	0,0526	0,9914	232	0,4737	-0,1579	0,7982	312	1,0000	0,1579	1,6095	72	-0,8947	-0,2632	1,9315
73	-0,5789	0,1579	0,7592	153	-0,0526	0,1579	0,9753	233	0,4737	-0,0526	0,9250	313	1,0000	0,2632	2,0870	73	-0,3684	-0,1579	1,1917
74	-0,5789	0,2632	0,6532	154	-0,0526	0,4737	0,9489	234	0,4737	0,0526	1,0811	314	1,0000	0,3684	2,4987	74	-0,0526	0,2632	0,9620
75	-0,5789	0,3684	0,5885	155	-0,0526	0,5789	0,9503	235	0,4737	0,1579	1,2529	315	1,0000	0,4737	2,7090	75	-1,0000	-0,1579	1,6095
76	-0,5789	0,5789	0,5705	156	-0,0526	0,7895	0,9682	236	0,4737	0,2632	1,4169	316	1,0000	0,5789	2,6364	76	-0,4737	0,1579	0,7982
77	-0,5789	0,6842	0,6159	157	-0,0526	0,8947	0,9831	237	0,4737	0,3684	1,5431	317	1,0000	0,6842	2,3098	77	0,8947	0,1579	1,5309
78	-0,5789	0,7895	0,7008	158	-0,0526	1,0000	1,0000	238	0,4737	0,5789	1,5828	318	1,0000	0,7895	1,8482	78	-0,7895	-0,5789	2,1497
79	-0,5789	0,8947	0,8286	159	0,0526	-1,0000	1,0000	239	0,4737	0,6842	1,4867	319	1,0000	0,8947	1,3836	79	0,3684	-0,4737	0,6927
80	-0,5789	1,0000	1,0000	160	0,0526	-0,8947	0,9831	240	0,4737	1,0000	1,0000	320	1,0000	1,0000	1,0000	80	0,4737	0,4737	1,6033

s2-Eğitim Veri Seti													s2-Test Veri Seti						
No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y
1	-2,0000	-2,0000	0,4411	81	-1,1579	1,7895	0,3293	161	-0,1053	0,9474	0,5656	241	1,1579	-0,9474	0,1141	1	-0,9474	-0,1053	0,0718
2	-2,0000	-1,7895	0,2867	82	-1,1579	2,0000	0,1375	162	-0,1053	1,1579	0,3450	242	1,1579	-0,7368	0,2484	2	2,0000	-0,5263	0,4071
3	-2,0000	-1,5789	0,1181	83	-0,9474	-2,0000	0,0002	163	-0,1053	1,3684	0,1262	243	1,1579	-0,3158	0,4404	3	1,1579	-1,1579	0,0198
4	-2,0000	-1,3684	0,0108	84	-0,9474	-1,7895	0,0399	164	-0,1053	1,7895	0,0382	244	1,1579	-0,1053	0,4288	4	-1,3684	-0,1053	0,3577
5	-2,0000	-1,1579	0,0259	85	-0,9474	-1,3684	0,3273	165	-0,1053	2,0000	0,1993	245	1,1579	0,1053	0,3406	5	-1,5789	1,5789	0,5688
6	-2,0000	-0,9474	0,1785	86	-0,9474	-1,1579	0,4833	166	0,1053	-2,0000	0,3380	246	1,1579	0,3158	0,2070	6	0,7368	1,1579	0,0089
7	-2,0000	-0,7368	0,4211	87	-0,9474	-0,9474	0,5713	167	0,1053	-1,7895	0,4277	247	1,1579	0,5263	0,0773	7	-0,9474	-1,5789	0,1610
8	-2,0000	-0,3158	0,7870	88	-0,9474	-0,5263	0,4290	168	0,1053	-1,5789	0,4412	248	1,1579	0,7368	0,0044	8	0,9474	-0,5263	0,2915
9	-2,0000	-0,1053	0,7533	89	-0,9474	-0,3158	0,2423	169	0,1053	-1,3684	0,3746	249	1,1579	0,9474	0,0263	9	0,7368	-0,3158	0,3439
10	-2,0000	0,1053	0,5745	90	-0,9474	0,1053	0,0000	170	0,1053	-0,7368	0,0214	250	1,1579	1,3684	0,3456	10	1,5789	1,3684	0,4935
11	-2,0000	0,3158	0,3295	91	-0,9474	0,3158	0,0739	171	0,1053	-0,5263	0,0050	251	1,1579	1,7895	0,6824	11	0,1053	-1,1579	0,2518
12	-2,0000	0,5263	0,1164	92	-0,9474	0,5263	0,2753	172	0,1053	-0,3158	0,0839	252	1,1579	2,0000	0,6882	12	0,7368	-1,5789	0,2648
13	-2,0000	0,7368	0,0077	93	-0,9474	0,7368	0,5229	173	0,1053	0,1053	0,4292	253	1,3684	-2,0000	0,3424	13	0,7368	-1,1579	0,0204
14	-2,0000	1,1579	0,1415	94	-0,9474	0,9474	0,7100	174	0,1053	0,3158	0,5822	254	1,3684	-1,7895	0,1469	14	-1,7895	0,1053	0,4394
15	-2,0000	1,3684	0,2967	95	-0,9474	1,1579	0,7577	175	0,1053	0,5263	0,6393	255	1,3684	-1,5789	0,0246	15	-0,5263	-0,9474	0,4308
16	-2,0000	1,5789	0,4261	96	-0,9474	1,3684	0,6518	176	0,1053	0,7368	0,5705	256	1,3684	-1,3684	0,0052	16	-0,3158	-0,5263	0,0533
17	-2,0000	1,7895	0,4824	97	-0,9474	1,5789	0,4431	177	0,1053	0,9474	0,3954	257	1,3684	-1,1579	0,0805	17	-1,7895	0,9474	0,1056
18	-2,0000	2,0000	0,4485	98	-0,9474	2,0000	0,0540	178	0,1053	1,5789	0,0110	258	1,3684	-0,9474	0,2113	18	0,5263	0,5263	0,4252
19	-1,7895	-2,0000	0,3110	99	-0,7368	-1,7895	0,1075	179	0,1053	1,7895	0,1407	259	1,3684	-0,7368	0,3445	19	1,1579	-0,5263	0,3721
20	-1,7895	-1,7895	0,1544	100	-0,7368	-1,5789	0,2526	180	0,1053	2,0000	0,3634	260	1,3684	-0,5263	0,4307	20	1,1579	-1,7895	0,2467
21	-1,7895	-1,5789	0,0318	101	-0,7368	-1,3684	0,4028	181	0,3158	-2,0000	0,4232	261	1,3684	-0,1053	0,3692	21	-1,7895	-0,3158	0,7916
22	-1,7895	-1,3684	0,0047	102	-0,7368	-1,1579	0,5046	182	0,3158	-1,5789	0,4095	262	1,3684	0,1053	0,2445	22	-0,5263	2,0000	0,0094
23	-1,7895	-1,1579	0,1046	103	-0,7368	-0,9474	0,5183	183	0,3158	-1,3684	0,2951	263	1,3684	0,3158	0,1107	23	1,5789	-0,7368	0,4278
24	-1,7895	-0,7368	0,5601	104	-0,7368	-0,7368	0,4333	184	0,3158	-1,1579	0,1568	264	1,3684	0,5263	0,0183	24	0,9474	1,7895	0,6647
25	-1,7895	-0,1053	0,6718	105	-0,7368	-0,3158	0,1101	185	0,3158	-0,7368	0,0000	265	1,3684	0,7368	0,0067	25	0,1053	-0,1053	0,2413
26	-1,7895	0,3158	0,1939	106	-0,7368	-0,1053	0,0082	186	0,3158	-0,5263	0,0443	266	1,3684	0,9474	0,0902	26	0,9474	1,5789	0,4610

27	-1,7895	0,5263	0,0328	107	-0,7368	0,3158	0,1891	187	0,3158	-0,3158	0,1685	267	1,3684	1,1579	0,2500	27	-2,0000	-0,5263	0,6577
28	-1,7895	0,7368	0,0070	108	-0,7368	0,5263	0,4339	188	0,3158	-0,1053	0,3353	268	1,3684	1,3684	0,4372	28	0,9474	2,0000	0,7598
29	-1,7895	1,1579	0,2706	109	-0,7368	0,7368	0,6675	189	0,3158	0,1053	0,4885	269	1,3684	1,5789	0,5860	29	-0,7368	-2,0000	0,0160
30	-1,7895	1,3684	0,4273	110	-0,7368	0,9474	0,7898	190	0,3158	0,3158	0,5714	270	1,3684	2,0000	0,5619	30	-0,1053	1,5789	0,0069
31	-1,7895	1,5789	0,5144	111	-0,7368	1,1579	0,7482	191	0,3158	0,5263	0,5476	271	1,5789	-2,0000	0,2291	31	1,3684	1,7895	0,6368
32	-1,5789	-2,0000	0,1884	112	-0,7368	1,3684	0,5638	192	0,3158	0,7368	0,4189	272	1,5789	-1,7895	0,0604	32	1,1579	1,1579	0,1503
33	-1,5789	-1,7895	0,0587	113	-0,7368	1,5789	0,3178	193	0,3158	0,9474	0,2316	273	1,5789	-1,5789	0,0000	33	0,5263	1,5789	0,1999
34	-1,5789	-1,5789	0,0002	114	-0,7368	1,7895	0,1081	194	0,3158	1,1579	0,0649	274	1,5789	-1,3684	0,0509	34	0,1053	-0,9474	0,1172
35	-1,5789	-0,7368	0,6509	115	-0,7368	2,0000	0,0056	195	0,3158	1,5789	0,0815	275	1,5789	-1,1579	0,1771	35	0,1053	1,1579	0,1838
36	-1,5789	-0,5263	0,7600	116	-0,5263	-1,7895	0,1937	196	0,3158	1,7895	0,2877	276	1,5789	-0,9474	0,3214	36	-0,7368	0,1053	0,0305
37	-1,5789	-0,3158	0,7151	117	-0,5263	-1,5789	0,3374	197	0,3158	2,0000	0,5352	277	1,5789	-0,5263	0,4587	37	2,0000	-0,7368	0,5075
38	-1,5789	-0,1053	0,5294	118	-0,5263	-1,1579	0,4847	198	0,5263	-2,0000	0,4838	278	1,5789	-0,3158	0,4052	38	-1,3684	-1,3684	0,1342
39	-1,5789	0,1053	0,2813	119	-0,5263	-0,7368	0,3023	199	0,5263	-1,7895	0,4539	279	1,5789	-0,1053	0,2882	39	-1,7895	-0,9474	0,3132
40	-1,5789	0,3158	0,0775	120	-0,5263	-0,5263	0,1462	200	0,5263	-1,5789	0,3478	280	1,5789	0,1053	0,1499	40	-1,5789	-1,1579	0,2131
41	-1,5789	0,5263	0,0000	121	-0,5263	-0,3158	0,0276	201	0,5263	-1,3684	0,2048	281	1,5789	0,3158	0,0401	41	0,7368	-0,9474	0,0045
42	-1,5789	0,7368	0,0680	122	-0,5263	-0,1053	0,0066	202	0,5263	-0,9474	0,0053	282	1,5789	0,5263	0,0001	42	0,3158	-0,9474	0,0444
43	-1,5789	0,9474	0,2359	123	-0,5263	0,1053	0,1127	203	0,5263	-0,7368	0,0189	283	1,5789	0,7368	0,0489	43	0,5263	2,0000	0,6770
44	-1,5789	1,1579	0,4219	124	-0,5263	0,3158	0,3250	204	0,5263	-0,5263	0,1139	284	1,5789	0,9474	0,1762	44	-0,9474	1,7895	0,2170
45	-1,5789	1,3684	0,5479	125	-0,5263	0,5263	0,5710	205	0,5263	-0,3158	0,2603	285	1,5789	1,1579	0,3432	45	2,0000	-0,3158	0,2571
46	-1,5789	1,7895	0,4838	126	-0,5263	0,7368	0,7523	206	0,5263	0,1053	0,5065	286	1,5789	1,5789	0,5712	46	0,9474	0,1053	0,4245
47	-1,5789	2,0000	0,3301	127	-0,5263	0,9474	0,7890	207	0,5263	0,3158	0,5148	287	1,5789	1,7895	0,5416	47	0,3158	-1,7895	0,4586
48	-1,3684	-2,0000	0,0892	128	-0,5263	1,1579	0,6622	208	0,5263	0,7368	0,2670	288	1,5789	2,0000	0,4088	48	-1,1579	0,1053	0,0356
49	-1,3684	-1,7895	0,0080	129	-0,5263	1,3684	0,4267	209	0,5263	0,9474	0,1022	289	1,7895	-1,7895	0,0077	49	-2,0000	0,9474	0,0254
50	-1,3684	-1,5789	0,0193	130	-0,5263	1,5789	0,1832	210	0,5263	1,1579	0,0059	290	1,7895	-1,5789	0,0257	50	-0,1053	-1,1579	0,3471
51	-1,3684	-1,1579	0,3259	131	-0,5263	1,7895	0,0281	211	0,5263	1,3684	0,0354	291	1,7895	-1,3684	0,1429	51	-0,9474	-0,7368	0,5534
52	-1,3684	-0,9474	0,5329	132	-0,3158	-2,0000	0,1466	212	0,5263	1,7895	0,4466	292	1,7895	-1,1579	0,2992	52	0,1053	1,3684	0,0305
53	-1,3684	-0,7368	0,6779	133	-0,3158	-1,7895	0,2846	213	0,7368	-2,0000	0,5092	293	1,7895	-0,9474	0,4294	53	-1,5789	-0,9474	0,4397
54	-1,3684	-0,5263	0,6980	134	-0,3158	-1,5789	0,4025	214	0,7368	-1,7895	0,4130	294	1,7895	-0,7368	0,4855	54	-1,3684	1,3684	0,6373
55	-1,3684	-0,3158	0,5763	135	-0,3158	-1,3684	0,4577	215	0,7368	-0,7368	0,0730	295	1,7895	-0,5263	0,4508	55	-0,7368	-0,5263	0,2769
56	-1,3684	0,1053	0,1358	136	-0,3158	-1,1579	0,4289	216	0,7368	-0,5263	0,2010	296	1,7895	-0,3158	0,3413	56	-1,5789	-1,3684	0,0515
57	-1,3684	0,3158	0,0095	137	-0,3158	-0,9474	0,3242	217	0,7368	-0,1053	0,4512	297	1,7895	0,1053	0,0703	57	-1,7895	2,0000	0,4045
58	-1,3684	0,5263	0,0329	138	-0,3158	-0,7368	0,1804	218	0,7368	0,1053	0,4831	298	1,7895	0,3158	0,0038	58	0,9474	-1,7895	0,3405
59	-1,3684	0,7368	0,1885	139	-0,3158	-0,3158	0,0000	219	0,7368	0,3158	0,4246	299	1,7895	0,5263	0,0219	59	0,9474	-0,7368	0,1534
60	-1,3684	0,9474	0,3997	140	-0,3158	-0,1053	0,0572	220	0,7368	0,5263	0,2936	300	1,7895	0,7368	0,1204	60	-1,7895	-0,5263	0,7469
61	-1,3684	1,1579	0,5720	141	-0,3158	0,1053	0,2230	221	0,7368	0,7368	0,1382	301	1,7895	0,9474	0,2679	61	2,0000	1,7895	0,2848
62	-1,3684	1,5789	0,5774	142	-0,3158	0,3158	0,4504	222	0,7368	0,9474	0,0236	302	1,7895	1,1579	0,4146	62	2,0000	1,1579	0,4542
63	-1,3684	2,0000	0,2359	143	-0,3158	0,5263	0,6579	223	0,7368	1,3684	0,1212	303	1,7895	1,3684	0,5080	63	1,1579	-1,3684	0,0058
64	-1,1579	-2,0000	0,0247	144	-0,3158	0,7368	0,7601	224	0,7368	1,5789	0,3368	304	1,7895	1,5789	0,5110	64	-0,5263	-1,3684	0,4480
65	-1,1579	-1,7895	0,0035	145	-0,3158	0,9474	0,7076	225	0,7368	1,7895	0,5816	305	1,7895	1,7895	0,4170	65	0,7368	-1,3684	0,1174

66	-1,1579	-1,5789	0,0778	146	-0,3158	1,1579	0,5170	226	0,7368	2,0000	0,7572	306	1,7895	2,0000	0,2572	66	1,7895	-2,0000	0,1175
67	-1,1579	-1,3684	0,2326	147	-0,3158	1,3684	0,2689	227	0,9474	-2,0000	0,4932	307	2,0000	-2,0000	0,0331	67	2,0000	0,7368	0,2083
68	-1,1579	-1,1579	0,4211	148	-0,3158	1,5789	0,0700	228	0,9474	-1,5789	0,1729	308	2,0000	-1,7895	0,0070	68	-0,1053	0,7368	0,6933
69	-1,1579	-0,9474	0,5781	149	-0,3158	1,7895	0,0001	229	0,9474	-1,3684	0,0467	309	2,0000	-1,5789	0,1066	69	0,3158	1,3684	0,0001
70	-1,1579	-0,7368	0,6414	150	-0,3158	2,0000	0,0751	230	0,9474	-1,1579	0,0000	310	2,0000	-1,3684	0,2733	70	0,5263	-1,1579	0,0757
71	-1,1579	-0,5263	0,5788	151	-0,1053	-2,0000	0,2411	231	0,9474	-0,9474	0,0423	311	2,0000	-1,1579	0,4313	71	1,1579	1,5789	0,5486
72	-1,1579	-0,3158	0,4071	152	-0,1053	-1,3684	0,4317	232	0,9474	-0,1053	0,4578	312	2,0000	-0,9474	0,5188	72	1,7895	-0,1053	0,1976
73	-1,1579	-0,1053	0,1945	153	-0,1053	-0,9474	0,2146	233	0,9474	0,3158	0,3166	313	2,0000	-0,1053	0,1109	73	-0,5263	-2,0000	0,0677
74	-1,1579	0,3158	0,0081	154	-0,1053	-0,7368	0,0832	234	0,9474	0,5263	0,1724	314	2,0000	0,1053	0,0175	74	-0,1053	-1,7895	0,3666
75	-1,1579	0,5263	0,1309	155	-0,1053	-0,5263	0,0061	235	0,9474	0,7368	0,0482	315	2,0000	0,3158	0,0061	75	-1,7895	1,7895	0,5037
76	-1,1579	0,7368	0,3507	156	-0,1053	-0,3158	0,0227	236	0,9474	0,9474	0,0001	316	2,0000	0,5263	0,0784	76	1,3684	-0,3158	0,4398
77	-1,1579	0,9474	0,5692	157	-0,1053	-0,1053	0,1422	237	0,9474	1,1579	0,0631	317	2,0000	0,9474	0,3503	77	-1,3684	1,7895	0,4232
78	-1,1579	1,1579	0,6930	158	-0,1053	0,1053	0,3358	238	0,9474	1,3684	0,2331	318	2,0000	1,3684	0,4813	78	0,9474	-0,3158	0,4069
79	-1,1579	1,3684	0,6761	159	-0,1053	0,3158	0,5409	239	1,1579	-2,0000	0,4353	319	2,0000	1,5789	0,4183	79	0,5263	-0,1053	0,4087
80	-1,1579	1,5789	0,5343	160	-0,1053	0,5263	0,6804	240	1,1579	-1,5789	0,0874	320	2,0000	2,0000	0,1303	80	-0,1053	-1,5789	0,4388

s3-Eğitim Veri Seti												s3-Test Veri Seti							
No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y
1	-1,0000	-1,0000	0,5133	81	-0,5789	0,4737	-0,9999	161	-0,0526	0,3684	0,7196	241	0,4737	-0,1579	0,0044	1	-0,2632	0,5789	-0,7540
2	-1,0000	-0,8947	0,8381	82	-0,5789	0,6842	-0,6065	162	-0,0526	0,4737	0,1465	242	0,4737	0,0526	0,1465	2	-0,3684	-0,5789	-0,9208
3	-1,0000	-0,7895	0,9886	83	-0,5789	0,7895	-0,1315	163	-0,0526	0,5789	-0,4891	243	0,4737	0,1579	0,0044	3	-0,5789	0,5789	-0,9081
4	-1,0000	-0,6842	0,9711	84	-0,5789	0,8947	0,4012	164	-0,0526	0,6842	-0,9208	244	0,4737	0,3684	-0,5883	4	0,2632	0,5789	-0,7540
5	-1,0000	-0,5789	0,8288	85	-0,5789	1,0000	0,8288	165	-0,0526	0,7895	-0,9666	245	0,4737	0,4737	-0,8760	5	0,8947	-0,1579	-0,5434
6	-1,0000	-0,4737	0,6204	86	-0,4737	-0,8947	0,0778	166	-0,0526	0,8947	-0,6065	246	0,4737	0,6842	-0,8696	6	0,6842	-1,0000	0,9711
7	-1,0000	-0,3684	0,4012	87	-0,4737	-0,7895	-0,4780	167	0,0526	-0,8947	-0,6065	247	0,4737	0,8947	0,0778	7	-0,6842	0,4737	-0,8696
8	-1,0000	-0,2632	0,2123	88	-0,4737	-0,6842	-0,8696	168	0,0526	-0,7895	-0,9666	248	0,5789	-0,8947	0,4012	8	-0,5789	-0,6842	-0,6065
9	-1,0000	-0,1579	0,0778	89	-0,4737	-0,4737	-0,8760	169	0,0526	-0,6842	-0,9208	249	0,5789	-0,7895	-0,1315	9	-0,6842	-0,6842	-0,2021
10	-1,0000	0,0526	0,0087	90	-0,4737	-0,3684	-0,5883	170	0,0526	-0,5789	-0,4891	250	0,5789	-0,6842	-0,6065	10	0,5789	0,1579	-0,5883
11	-1,0000	0,1579	0,0778	91	-0,4737	-0,2632	-0,2601	171	0,0526	-0,4737	0,1465	251	0,5789	-0,5789	-0,9081	11	0,5789	-0,0526	-0,4891
12	-1,0000	0,2632	0,2123	92	-0,4737	-0,1579	0,0044	172	0,0526	-0,3684	0,7196	252	0,5789	-0,4737	-0,9999	12	0,8947	0,3684	-0,2021
13	-1,0000	0,3684	0,4012	93	-0,4737	0,0526	0,1465	173	0,0526	-0,1579	0,8653	253	0,5789	-0,3684	-0,9208	13	0,7895	-0,0526	-0,9666
14	-1,0000	0,4737	0,6204	94	-0,4737	0,1579	0,0044	174	0,0526	-0,0526	0,4508	254	0,5789	-0,1579	-0,5883	14	-0,2632	-0,1579	0,9368
15	-1,0000	0,6842	0,9711	95	-0,4737	0,2632	-0,2601	175	0,0526	0,1579	0,8653	255	0,5789	0,0526	-0,4891	15	0,4737	-0,0526	0,1465
16	-1,0000	0,7895	0,9886	96	-0,4737	0,3684	-0,5883	176	0,0526	0,2632	0,9933	256	0,5789	0,2632	-0,7540	16	0,7895	-0,6842	0,2772
17	-1,0000	0,8947	0,8381	97	-0,4737	0,4737	-0,8760	177	0,0526	0,3684	0,7196	257	0,5789	0,3684	-0,9208	17	0,7895	-0,3684	-0,7238
18	-1,0000	1,0000	0,5133	98	-0,4737	0,5789	-0,9999	178	0,0526	0,4737	0,1465	258	0,5789	0,4737	-0,9999	18	0,1579	-1,0000	0,0778
19	-0,8947	-1,0000	0,8381	99	-0,4737	0,6842	-0,8696	179	0,0526	0,5789	-0,4891	259	0,5789	0,5789	-0,9081	19	0,4737	-0,4737	-0,8760
20	-0,8947	-0,8947	0,9954	100	-0,4737	1,0000	0,6204	180	0,0526	0,6842	-0,9208	260	0,5789	0,6842	-0,6065	20	0,5789	-1,0000	0,8288
21	-0,8947	-0,7895	0,9371	101	-0,3684	-1,0000	0,4012	181	0,0526	0,7895	-0,9666	261	0,5789	0,7895	-0,1315	21	0,4737	1,0000	0,6204

22	-0,8947	-0,6842	0,7131	102	-0,3684	-0,8947	-0,2021	182	0,0526	0,8947	-0,6065	262	0,5789	0,8947	0,4012	22	0,1579	0,0526	0,8653
23	-0,8947	-0,5789	0,4012	103	-0,3684	-0,7895	-0,7238	183	0,0526	1,0000	0,0087	263	0,5789	1,0000	0,8288	23	0,6842	0,5789	-0,6065
24	-0,8947	-0,4737	0,0778	104	-0,3684	-0,4737	-0,5883	184	0,1579	-0,8947	-0,5434	264	0,6842	-0,8947	0,7131	24	0,3684	0,2632	0,2925
25	-0,8947	-0,3684	-0,2021	105	-0,3684	-0,3684	-0,1317	185	0,1579	-0,7895	-0,9406	265	0,6842	-0,6842	-0,2021	25	-0,0526	0,2632	0,9933
26	-0,8947	-0,1579	-0,5434	106	-0,3684	-0,2632	0,2925	186	0,1579	-0,6842	-0,9552	266	0,6842	-0,4737	-0,8696	26	0,8947	1,0000	0,8381
27	-0,8947	0,0526	-0,6065	107	-0,3684	-0,1579	0,5836	187	0,1579	-0,5789	-0,5883	267	0,6842	-0,3684	-0,9855	27	-0,6842	0,8947	0,7131
28	-0,8947	0,1579	-0,5434	108	-0,3684	-0,0526	0,7196	188	0,1579	-0,3684	0,5836	268	0,6842	-0,2632	-0,9943	28	-0,7895	0,1579	-0,9406
29	-0,8947	0,2632	-0,4107	109	-0,3684	0,0526	0,7196	189	0,1579	-0,2632	0,9368	269	0,6842	-0,1579	-0,9552	29	0,8947	0,2632	-0,4107
30	-0,8947	0,3684	-0,2021	110	-0,3684	0,1579	0,5836	190	0,1579	-0,1579	0,9860	270	0,6842	-0,0526	-0,9208	30	0,1579	1,0000	0,0778
31	-0,8947	0,4737	0,0778	111	-0,3684	0,2632	0,2925	191	0,1579	-0,0526	0,8653	271	0,6842	0,1579	-0,9552	31	1,0000	-0,7895	0,9886
32	-0,8947	0,5789	0,4012	112	-0,3684	0,3684	-0,1317	192	0,1579	0,2632	0,9368	272	0,6842	0,2632	-0,9943	32	0,5789	-0,2632	-0,7540
33	-0,8947	0,6842	0,7131	113	-0,3684	0,4737	-0,5883	193	0,1579	0,3684	0,5836	273	0,6842	0,4737	-0,8696	33	1,0000	1,0000	0,5133
34	-0,8947	0,7895	0,9371	114	-0,3684	0,5789	-0,9208	194	0,1579	0,4737	0,0044	274	0,6842	0,6842	-0,2021	34	0,3684	-0,7895	-0,7238
35	-0,8947	0,8947	0,9954	115	-0,3684	0,6842	-0,9855	195	0,1579	0,5789	-0,5883	275	0,6842	0,7895	0,2772	35	0,0526	-1,0000	0,0087
36	-0,7895	-1,0000	0,9886	116	-0,3684	0,7895	-0,7238	196	0,1579	0,6842	-0,9552	276	0,6842	0,8947	0,7131	36	-0,2632	-0,5789	-0,7540
37	-0,7895	-0,8947	0,9371	117	-0,3684	0,8947	-0,2021	197	0,1579	0,7895	-0,9406	277	0,6842	1,0000	0,9711	37	0,8947	0,5789	0,4012
38	-0,7895	-0,7895	0,6683	118	-0,3684	1,0000	0,4012	198	0,1579	0,8947	-0,5434	278	0,7895	-1,0000	0,9886	38	-0,4737	-1,0000	0,6204
39	-0,7895	-0,6842	0,2772	119	-0,2632	-1,0000	0,2123	199	0,2632	-1,0000	0,2123	279	0,7895	-0,8947	0,9371	39	0,8947	-0,4737	0,0778
40	-0,7895	-0,5789	-0,1315	120	-0,2632	-0,8947	-0,4107	200	0,2632	-0,8947	-0,4107	280	0,7895	-0,5789	-0,1315	40	-0,4737	-0,0526	0,1465
41	-0,7895	-0,4737	-0,4780	121	-0,2632	-0,7895	-0,8696	201	0,2632	-0,7895	-0,8696	281	0,7895	-0,4737	-0,4780	41	-0,4737	0,7895	-0,4780
42	-0,7895	-0,3684	-0,7238	122	-0,2632	-0,6842	-0,9943	202	0,2632	-0,6842	-0,9943	282	0,7895	-0,2632	-0,8696	42	-1,0000	-0,0526	0,0087
43	-0,7895	-0,2632	-0,8696	123	-0,2632	-0,4737	-0,2601	203	0,2632	-0,5789	-0,7540	283	0,7895	-0,1579	-0,9406	43	0,7895	-0,7895	0,6683
44	-0,7895	-0,1579	-0,9406	124	-0,2632	-0,3684	0,2925	204	0,2632	-0,4737	-0,2601	284	0,7895	0,0526	-0,9666	44	-0,4737	-0,5789	-0,9999
45	-0,7895	-0,0526	-0,9666	125	-0,2632	-0,2632	0,7196	205	0,2632	-0,3684	0,2925	285	0,7895	0,1579	-0,9406	45	0,2632	0,0526	0,9933
46	-0,7895	0,0526	-0,9666	126	-0,2632	-0,0526	0,9933	206	0,2632	-0,2632	0,7196	286	0,7895	0,2632	-0,8696	46	0,6842	-0,7895	0,2772
47	-0,7895	0,2632	-0,8696	127	-0,2632	0,0526	0,9933	207	0,2632	-0,1579	0,9368	287	0,7895	0,4737	-0,4780	47	-0,3684	-0,6842	-0,9855
48	-0,7895	0,3684	-0,7238	128	-0,2632	0,1579	0,9368	208	0,2632	-0,0526	0,9933	288	0,7895	0,5789	-0,1315	48	0,4737	0,5789	-0,9999
49	-0,7895	0,4737	-0,4780	129	-0,2632	0,2632	0,7196	209	0,2632	0,1579	0,9368	289	0,7895	0,6842	0,2772	49	0,7895	0,3684	-0,7238
50	-0,7895	0,5789	-0,1315	130	-0,2632	0,3684	0,2925	210	0,2632	0,2632	0,7196	290	0,7895	0,7895	0,6683	50	1,0000	0,8947	0,8381
51	-0,7895	0,6842	0,2772	131	-0,2632	0,4737	-0,2601	211	0,2632	0,3684	0,2925	291	0,7895	0,8947	0,9371	51	-0,6842	0,6842	-0,2021
52	-0,7895	0,7895	0,6683	132	-0,2632	0,6842	-0,9943	212	0,2632	0,4737	-0,2601	292	0,7895	1,0000	0,9886	52	-0,2632	0,7895	-0,8696
53	-0,7895	0,8947	0,9371	133	-0,2632	0,8947	-0,4107	213	0,2632	0,6842	-0,9943	293	0,8947	-1,0000	0,8381	53	0,6842	-0,5789	-0,6065
54	-0,7895	1,0000	0,9886	134	-0,2632	1,0000	0,2123	214	0,2632	0,7895	-0,8696	294	0,8947	-0,8947	0,9954	54	-0,6842	-0,5789	-0,6065
55	-0,6842	-1,0000	0,9711	135	-0,1579	-1,0000	0,0778	215	0,2632	0,8947	-0,4107	295	0,8947	-0,7895	0,9371	55	1,0000	0,7895	0,9886
56	-0,6842	-0,8947	0,7131	136	-0,1579	-0,6842	-0,9552	216	0,2632	1,0000	0,2123	296	0,8947	-0,6842	0,7131	56	0,1579	-0,4737	0,0044
57	-0,6842	-0,7895	0,2772	137	-0,1579	-0,5789	-0,5883	217	0,3684	-1,0000	0,4012	297	0,8947	-0,5789	0,4012	57	-0,1579	-0,7895	-0,9406
58	-0,6842	-0,3684	-0,9855	138	-0,1579	-0,3684	0,5836	218	0,3684	-0,8947	-0,2021	298	0,8947	-0,3684	-0,2021	58	0,6842	0,0526	-0,9208
59	-0,6842	-0,2632	-0,9943	139	-0,1579	-0,2632	0,9368	219	0,3684	-0,6842	-0,9855	299	0,8947	-0,2632	-0,4107	59	-0,6842	-0,4737	-0,8696
60	-0,6842	-0,1579	-0,9552	140	-0,1579	-0,0526	0,8653	220	0,3684	-0,5789	-0,9208	300	0,8947	-0,0526	-0,6065	60	0,4737	-0,7895	-0,4780
61	-0,6842	-0,0526	-0,9208	141	-0,1579	0,0526	0,8653	221	0,3684	-0,4737	-0,5883	301	0,8947	0,0526	-0,6065	61	-0,1579	-0,4737	0,0044

62	-0,6842	0,0526	-0,9208	142	-0,1579	0,1579	0,9860	222	0,3684	-0,3684	-0,1317	302	0,8947	0,1579	-0,5434	62	-0,1579	-0,1579	0,9860
63	-0,6842	0,1579	-0,9552	143	-0,1579	0,2632	0,9368	223	0,3684	-0,2632	0,2925	303	0,8947	0,4737	0,0778	63	0,0526	0,0526	0,4508
64	-0,6842	0,2632	-0,9943	144	-0,1579	0,3684	0,5836	224	0,3684	-0,1579	0,5836	304	0,8947	0,6842	0,7131	64	-0,0526	-0,5789	-0,4891
65	-0,6842	0,3684	-0,9855	145	-0,1579	0,4737	0,0044	225	0,3684	-0,0526	0,7196	305	0,8947	0,7895	0,9371	65	-0,8947	-0,0526	-0,6065
66	-0,6842	0,5789	-0,6065	146	-0,1579	0,5789	-0,5883	226	0,3684	0,0526	0,7196	306	0,8947	0,8947	0,9954	66	1,0000	-0,8947	0,8381
67	-0,6842	0,7895	0,2772	147	-0,1579	0,6842	-0,9552	227	0,3684	0,1579	0,5836	307	1,0000	-1,0000	0,5133	67	-0,0526	-0,7895	-0,9666
68	-0,5789	-1,0000	0,8288	148	-0,1579	0,7895	-0,9406	228	0,3684	0,3684	-0,1317	308	1,0000	-0,5789	0,8288	68	-0,1579	-0,8947	-0,5434
69	-0,5789	-0,8947	0,4012	149	-0,1579	0,8947	-0,5434	229	0,3684	0,4737	-0,5883	309	1,0000	-0,4737	0,6204	69	0,4737	0,7895	-0,4780
70	-0,5789	-0,7895	-0,1315	150	-0,1579	1,0000	0,0778	230	0,3684	0,5789	-0,9208	310	1,0000	-0,3684	0,4012	70	-0,6842	1,0000	0,9711
71	-0,5789	-0,5789	-0,9081	151	-0,0526	-1,0000	0,0087	231	0,3684	0,6842	-0,9855	311	1,0000	-0,2632	0,2123	71	0,6842	0,3684	-0,9855
72	-0,5789	-0,4737	-0,9999	152	-0,0526	-0,8947	-0,6065	232	0,3684	0,7895	-0,7238	312	1,0000	-0,1579	0,0778	72	-0,8947	-0,2632	-0,4107
73	-0,5789	-0,3684	-0,9208	153	-0,0526	-0,6842	-0,9208	233	0,3684	0,8947	-0,2021	313	1,0000	-0,0526	0,0087	73	-1,0000	0,5789	0,8288
74	-0,5789	-0,2632	-0,7540	154	-0,0526	-0,4737	0,1465	234	0,3684	1,0000	0,4012	314	1,0000	0,0526	0,0087	74	0,4737	0,2632	-0,2601
75	-0,5789	-0,1579	-0,5883	155	-0,0526	-0,3684	0,7196	235	0,4737	-1,0000	0,6204	315	1,0000	0,1579	0,0778	75	0,1579	0,1579	0,9860
76	-0,5789	-0,0526	-0,4891	156	-0,0526	-0,2632	0,9933	236	0,4737	-0,8947	0,0778	316	1,0000	0,2632	0,2123	76	1,0000	-0,6842	0,9711
77	-0,5789	0,0526	-0,4891	157	-0,0526	-0,1579	0,8653	237	0,4737	-0,6842	-0,8696	317	1,0000	0,3684	0,4012	77	-0,0526	1,0000	0,0087
78	-0,5789	0,1579	-0,5883	158	-0,0526	-0,0526	0,4508	238	0,4737	-0,5789	-0,9999	318	1,0000	0,4737	0,6204	78	-0,4737	0,8947	0,0778
79	-0,5789	0,2632	-0,7540	159	-0,0526	0,0526	0,4508	239	0,4737	-0,3684	-0,5883	319	1,0000	0,5789	0,8288	79	0,0526	-0,2632	0,9933
80	-0,5789	0,3684	-0,9208	160	-0,0526	0,1579	0,8653	240	0,4737	-0,2632	-0,2601	320	1,0000	0,6842	0,9711	80	-0,8947	1,0000	0,8381

s4-Eğitim Veri Seti												s4-Test Veri Seti							
No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y	No	x1	x2	y
1	-10,0000	-10,0000	0,0030	81	-4,7368	-8,9474	-0,0108	161	0,5263	-7,8947	0,1208	241	5,7895	-6,8421	-0,0063	1	4,7368	5,7895	0,0173
2	-10,0000	-8,9474	-0,0028	82	-4,7368	-7,8947	-0,0267	162	0,5263	-6,8421	0,0740	242	5,7895	-4,7368	0,0173	2	4,7368	3,6842	0,0296
3	-10,0000	-7,8947	-0,0069	83	-4,7368	-6,8421	-0,0164	163	0,5263	-5,7895	-0,0781	243	5,7895	-3,6842	0,0115	3	6,8421	2,6316	0,0144
4	-10,0000	-6,8421	-0,0042	84	-4,7368	-5,7895	0,0173	164	0,5263	-3,6842	-0,1338	244	5,7895	-2,6316	-0,0152	4	7,8947	-3,6842	-0,0177
5	-10,0000	-5,7895	0,0045	85	-4,7368	-4,7368	0,0445	165	0,5263	-2,6316	0,1771	245	5,7895	-1,5789	-0,0518	5	-3,6842	10,0000	0,0076
6	-10,0000	-4,7368	0,0115	86	-4,7368	-3,6842	0,0296	166	0,5263	-1,5789	0,6045	246	5,7895	-0,5263	-0,0781	6	5,7895	-5,7895	0,0067
7	-10,0000	-3,6842	0,0076	87	-4,7368	-2,6316	-0,0392	167	0,5263	-0,5263	0,9110	247	5,7895	0,5263	-0,0781	7	8,9474	0,5263	0,0490
8	-10,0000	-2,6316	-0,0101	88	-4,7368	-0,5263	-0,2014	168	0,5263	0,5263	0,9110	248	5,7895	1,5789	-0,0518	8	1,5789	-5,7895	-0,0518
9	-10,0000	-1,5789	-0,0345	89	-4,7368	0,5263	-0,2014	169	0,5263	3,6842	-0,1338	249	5,7895	2,6316	-0,0152	9	5,7895	7,8947	-0,0104
10	-10,0000	-0,5263	-0,0519	90	-4,7368	1,5789	-0,1337	170	0,5263	4,7368	-0,2014	250	5,7895	3,6842	0,0115	10	1,5789	3,6842	-0,0888
11	-10,0000	0,5263	-0,0519	91	-4,7368	2,6316	-0,0392	171	0,5263	7,8947	0,1208	251	5,7895	5,7895	0,0067	11	1,5789	-10,0000	-0,0345
12	-10,0000	1,5789	-0,0345	92	-4,7368	3,6842	0,0296	172	0,5263	8,9474	0,0490	252	5,7895	6,8421	-0,0063	12	6,8421	1,5789	0,0491
13	-10,0000	2,6316	-0,0101	93	-4,7368	4,7368	0,0445	173	0,5263	10,0000	-0,0519	253	5,7895	10,0000	0,0045	13	8,9474	2,6316	0,0095
14	-10,0000	3,6842	0,0076	94	-4,7368	5,7895	0,0173	174	1,5789	-8,9474	0,0325	254	6,8421	-10,0000	-0,0042	14	10,0000	8,9474	-0,0028
15	-10,0000	4,7368	0,0115	95	-4,7368	6,8421	-0,0164	175	1,5789	-7,8947	0,0802	255	6,8421	-8,9474	0,0040	15	-2,6316	3,6842	-0,0260
16	-10,0000	7,8947	-0,0069	96	-4,7368	7,8947	-0,0267	176	1,5789	-6,8421	0,0491	256	6,8421	-7,8947	0,0098	16	0,5263	1,5789	0,6045
17	-10,0000	10,0000	0,0030	97	-4,7368	8,9474	-0,0108	177	1,5789	-3,6842	-0,0888	257	6,8421	-6,8421	0,0060	17	-7,8947	-4,7368	-0,0267

18	-8,9474	-10,0000	-0,0028	98	-4,7368	10,0000	0,0115	178	1,5789	-1,5789	0,4011	258	6,8421	-4,7368	-0,0164	18	-1,5789	-5,7895	-0,0518
19	-8,9474	-8,9474	0,0026	99	-3,6842	-10,0000	0,0076	179	1,5789	-0,5263	0,6045	259	6,8421	-3,6842	-0,0109	19	-7,8947	3,6842	-0,0177
20	-8,9474	-7,8947	0,0065	100	-3,6842	-8,9474	-0,0072	180	1,5789	2,6316	0,1175	260	6,8421	-1,5789	0,0491	20	-10,0000	8,9474	-0,0028
21	-8,9474	-5,7895	-0,0042	101	-3,6842	-7,8947	-0,0177	181	1,5789	4,7368	-0,1337	261	6,8421	-0,5263	0,0740	21	0,5263	5,7895	-0,0781
22	-8,9474	-4,7368	-0,0108	102	-3,6842	-6,8421	-0,0109	182	1,5789	5,7895	-0,0518	262	6,8421	0,5263	0,0740	22	4,7368	1,5789	-0,1337
23	-8,9474	-3,6842	-0,0072	103	-3,6842	-5,7895	0,0115	183	1,5789	6,8421	0,0491	263	6,8421	3,6842	-0,0109	23	-3,6842	6,8421	-0,0109
24	-8,9474	-2,6316	0,0095	104	-3,6842	-3,6842	0,0196	184	1,5789	7,8947	0,0802	264	6,8421	4,7368	-0,0164	24	-7,8947	2,6316	0,0235
25	-8,9474	-1,5789	0,0325	105	-3,6842	-1,5789	-0,0888	185	1,5789	8,9474	0,0325	265	6,8421	6,8421	0,0060	25	-3,6842	2,6316	-0,0260
26	-8,9474	-0,5263	0,0490	106	-3,6842	-0,5263	-0,1338	186	1,5789	10,0000	-0,0345	266	6,8421	7,8947	0,0098	26	-0,5263	-4,7368	-0,2014
27	-8,9474	1,5789	0,0325	107	-3,6842	0,5263	-0,1338	187	2,6316	-10,0000	-0,0101	267	6,8421	8,9474	0,0040	27	-1,5789	5,7895	-0,0518
28	-8,9474	2,6316	0,0095	108	-3,6842	3,6842	0,0196	188	2,6316	-8,9474	0,0095	268	6,8421	10,0000	-0,0042	28	-2,6316	8,9474	0,0095
29	-8,9474	4,7368	-0,0108	109	-3,6842	4,7368	0,0296	189	2,6316	-7,8947	0,0235	269	7,8947	-10,0000	-0,0069	29	-7,8947	1,5789	0,0802
30	-8,9474	5,7895	-0,0042	110	-3,6842	7,8947	-0,0177	190	2,6316	-6,8421	0,0144	270	7,8947	-7,8947	0,0160	30	1,5789	-2,6316	0,1175
31	-8,9474	7,8947	0,0065	111	-3,6842	8,9474	-0,0072	191	2,6316	-5,7895	-0,0152	271	7,8947	-6,8421	0,0098	31	-3,6842	1,5789	-0,0888
32	-8,9474	8,9474	0,0026	112	-2,6316	-10,0000	-0,0101	192	2,6316	-1,5789	0,1175	272	7,8947	-5,7895	-0,0104	32	2,6316	7,8947	0,0235
33	-8,9474	10,0000	-0,0028	113	-2,6316	-7,8947	0,0235	193	2,6316	-0,5263	0,1771	273	7,8947	-4,7368	-0,0267	33	-5,7895	-8,9474	-0,0042
34	-7,8947	-10,0000	-0,0069	114	-2,6316	-6,8421	0,0144	194	2,6316	0,5263	0,1771	274	7,8947	-2,6316	0,0235	34	10,0000	7,8947	-0,0069
35	-7,8947	-8,9474	0,0065	115	-2,6316	-5,7895	-0,0152	195	2,6316	1,5789	0,1175	275	7,8947	-1,5789	0,0802	35	-7,8947	-7,8947	0,0160
36	-7,8947	-6,8421	0,0098	116	-2,6316	-4,7368	-0,0392	196	2,6316	2,6316	0,0344	276	7,8947	-0,5263	0,1208	36	-5,7895	-10,0000	0,0045
37	-7,8947	-5,7895	-0,0104	117	-2,6316	-3,6842	-0,0260	197	2,6316	3,6842	-0,0260	277	7,8947	0,5263	0,1208	37	2,6316	-2,6316	0,0344
38	-7,8947	-3,6842	-0,0177	118	-2,6316	-2,6316	0,0344	198	2,6316	4,7368	-0,0392	278	7,8947	1,5789	0,0802	38	-2,6316	-8,9474	0,0095
39	-7,8947	-2,6316	0,0235	119	-2,6316	-1,5789	0,1175	199	2,6316	5,7895	-0,0152	279	7,8947	2,6316	0,0235	39	0,5263	6,8421	0,0740
40	-7,8947	-1,5789	0,0802	120	-2,6316	-0,5263	0,1771	200	2,6316	6,8421	0,0144	280	7,8947	3,6842	-0,0177	40	-8,9474	6,8421	0,0040
41	-7,8947	-0,5263	0,1208	121	-2,6316	0,5263	0,1771	201	2,6316	8,9474	0,0095	281	7,8947	4,7368	-0,0267	41	1,5789	-4,7368	-0,1337
42	-7,8947	0,5263	0,1208	122	-2,6316	1,5789	0,1175	202	2,6316	10,0000	-0,0101	282	7,8947	5,7895	-0,0104	42	2,6316	-3,6842	-0,0260
43	-7,8947	4,7368	-0,0267	123	-2,6316	2,6316	0,0344	203	3,6842	-10,0000	0,0076	283	7,8947	6,8421	0,0098	43	-6,8421	8,9474	0,0040
44	-7,8947	5,7895	-0,0104	124	-2,6316	4,7368	-0,0392	204	3,6842	-8,9474	-0,0072	284	7,8947	7,8947	0,0160	44	-8,9474	-6,8421	0,0040
45	-7,8947	6,8421	0,0098	125	-2,6316	5,7895	-0,0152	205	3,6842	-7,8947	-0,0177	285	7,8947	8,9474	0,0065	45	-3,6842	5,7895	0,0115
46	-7,8947	7,8947	0,0160	126	-2,6316	6,8421	0,0144	206	3,6842	-6,8421	-0,0109	286	7,8947	10,0000	-0,0069	46	8,9474	8,9474	0,0026
47	-7,8947	8,9474	0,0065	127	-2,6316	7,8947	0,0235	207	3,6842	-5,7895	0,0115	287	8,9474	-10,0000	-0,0028	47	-5,7895	-2,6316	-0,0152
48	-7,8947	10,0000	-0,0069	128	-2,6316	10,0000	-0,0101	208	3,6842	-4,7368	0,0296	288	8,9474	-8,9474	0,0026	48	-0,5263	-5,7895	-0,0781
49	-6,8421	-10,0000	-0,0042	129	-1,5789	-10,0000	-0,0345	209	3,6842	-3,6842	0,0196	289	8,9474	-7,8947	0,0065	49	-0,5263	5,7895	-0,0781
50	-6,8421	-8,9474	0,0040	130	-1,5789	-8,9474	0,0325	210	3,6842	-2,6316	-0,0260	290	8,9474	-6,8421	0,0040	50	7,8947	-8,9474	0,0065
51	-6,8421	-7,8947	0,0098	131	-1,5789	-6,8421	0,0491	211	3,6842	-1,5789	-0,0888	291	8,9474	-4,7368	-0,0108	51	-1,5789	-2,6316	0,1175
52	-6,8421	-6,8421	0,0060	132	-1,5789	-4,7368	-0,1337	212	3,6842	-0,5263	-0,1338	292	8,9474	-3,6842	-0,0072	52	-1,5789	-7,8947	0,0802
53	-6,8421	-4,7368	-0,0164	133	-1,5789	-3,6842	-0,0888	213	3,6842	0,5263	-0,1338	293	8,9474	-2,6316	0,0095	53	0,5263	2,6316	0,1771
54	-6,8421	-3,6842	-0,0109	134	-1,5789	-0,5263	0,6045	214	3,6842	1,5789	-0,0888	294	8,9474	-1,5789	0,0325	54	-5,7895	3,6842	0,0115
55	-6,8421	-2,6316	0,0144	135	-1,5789	0,5263	0,6045	215	3,6842	2,6316	-0,0260	295	8,9474	-0,5263	0,0490	55	4,7368	2,6316	-0,0392
56	-6,8421	-1,5789	0,0491	136	-1,5789	2,6316	0,1175	216	3,6842	3,6842	0,0196	296	8,9474	1,5789	0,0325	56	-5,7895	0,5263	-0,0781
57	-6,8421	-0,5263	0,0740	137	-1,5789	3,6842	-0,0888	217	3,6842	4,7368	0,0296	297	8,9474	3,6842	-0,0072	57	1,5789	0,5263	0,6045
58	-6,8421	0,5263	0,0740	138	-1,5789	4,7368	-0,1337	218	3,6842	5,7895	0,0115	298	8,9474	4,7368	-0,0108	58	6,8421	-2,6316	0,0144

59	-6,8421	1,5789	0,0491	139	-1,5789	6,8421	0,0491	219	3,6842	6,8421	-0,0109	299	8,9474	5,7895	-0,0042	59	5,7895	4,7368	0,0173
60	-6,8421	2,6316	0,0144	140	-1,5789	7,8947	0,0802	220	3,6842	7,8947	-0,0177	300	8,9474	6,8421	0,0040	60	-8,9474	0,5263	0,0490
61	-6,8421	4,7368	-0,0164	141	-1,5789	10,0000	-0,0345	221	3,6842	8,9474	-0,0072	301	8,9474	7,8947	0,0065	61	-3,6842	-2,6316	-0,0260
62	-6,8421	5,7895	-0,0063	142	-0,5263	-10,0000	-0,0519	222	3,6842	10,0000	0,0076	302	8,9474	10,0000	-0,0028	62	-8,9474	3,6842	-0,0072
63	-6,8421	6,8421	0,0060	143	-0,5263	-8,9474	0,0490	223	4,7368	-8,9474	-0,0108	303	10,0000	-10,0000	0,0030	63	-3,6842	-4,7368	0,0296
64	-6,8421	7,8947	0,0098	144	-0,5263	-7,8947	0,1208	224	4,7368	-7,8947	-0,0267	304	10,0000	-8,9474	-0,0028	64	-1,5789	8,9474	0,0325
65	-6,8421	10,0000	-0,0042	145	-0,5263	-6,8421	0,0740	225	4,7368	-6,8421	-0,0164	305	10,0000	-7,8947	-0,0069	65	-10,0000	5,7895	0,0045
66	-5,7895	-7,8947	-0,0104	146	-0,5263	-3,6842	-0,1338	226	4,7368	-5,7895	0,0173	306	10,0000	-6,8421	-0,0042	66	-1,5789	1,5789	0,4011
67	-5,7895	-6,8421	-0,0063	147	-0,5263	-2,6316	0,1771	227	4,7368	-4,7368	0,0445	307	10,0000	-5,7895	0,0045	67	1,5789	1,5789	0,4011
68	-5,7895	-5,7895	0,0067	148	-0,5263	-1,5789	0,6045	228	4,7368	-3,6842	0,0296	308	10,0000	-4,7368	0,0115	68	5,7895	8,9474	-0,0042
69	-5,7895	-3,6842	0,0115	149	-0,5263	-0,5263	0,9110	229	4,7368	-2,6316	-0,0392	309	10,0000	-3,6842	0,0076	69	-6,8421	-5,7895	-0,0063
70	-5,7895	-1,5789	-0,0518	150	-0,5263	0,5263	0,9110	230	4,7368	-1,5789	-0,1337	310	10,0000	-2,6316	-0,0101	70	-4,7368	-1,5789	-0,1337
71	-5,7895	-0,5263	-0,0781	151	-0,5263	1,5789	0,6045	231	4,7368	-0,5263	-0,2014	311	10,0000	-1,5789	-0,0345	71	-10,0000	6,8421	-0,0042
72	-5,7895	1,5789	-0,0518	152	-0,5263	2,6316	0,1771	232	4,7368	0,5263	-0,2014	312	10,0000	-0,5263	-0,0519	72	6,8421	-5,7895	-0,0063
73	-5,7895	2,6316	-0,0152	153	-0,5263	3,6842	-0,1338	233	4,7368	4,7368	0,0445	313	10,0000	0,5263	-0,0519	73	-6,8421	3,6842	-0,0109
74	-5,7895	4,7368	0,0173	154	-0,5263	4,7368	-0,2014	234	4,7368	6,8421	-0,0164	314	10,0000	1,5789	-0,0345	74	8,9474	-5,7895	-0,0042
75	-5,7895	5,7895	0,0067	155	-0,5263	6,8421	0,0740	235	4,7368	7,8947	-0,0267	315	10,0000	2,6316	-0,0101	75	6,8421	5,7895	-0,0063
76	-5,7895	6,8421	-0,0063	156	-0,5263	7,8947	0,1208	236	4,7368	8,9474	-0,0108	316	10,0000	3,6842	0,0076	76	4,7368	-10,0000	0,0115
77	-5,7895	7,8947	-0,0104	157	-0,5263	8,9474	0,0490	237	4,7368	10,0000	0,0115	317	10,0000	4,7368	0,0115	77	-1,5789	-1,5789	0,4011
78	-5,7895	8,9474	-0,0042	158	-0,5263	10,0000	-0,0519	238	5,7895	-10,0000	0,0045	318	10,0000	5,7895	0,0045	78	-5,7895	-4,7368	0,0173
79	-5,7895	10,0000	0,0045	159	0,5263	-10,0000	-0,0519	239	5,7895	-8,9474	-0,0042	319	10,0000	6,8421	-0,0042	79	0,5263	-4,7368	-0,2014
80	-4,7368	-10,0000	0,0115	160	0,5263	-8,9474	0,0490	240	5,7895	-7,8947	-0,0104	320	10,0000	10,0000	0,0030	80	2,6316	-4,7368	-0,0392